

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD · UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 60

1957

HÄFTE 2—3

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 5.—

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1957 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande betydelse —, statistik och ekonomi; dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande statsvetenskaplig litteratur, framför allt svensk, men jämval annan nordisk samt utländsk. Tidskriften vill framträda, som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Fahlbeckska stiftelsens kollegium utgöres av professorerna NILS STJERNQUIST, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, C. WELINDER, S. BOLIN, J. ROSÉN och E. GJERSTAD.

Tidskriften utgives under medverkan av professorerna i statskunskap samt i statsrätt med folkrätt och förvaltningsrätt vid rikets akademiska lärosäten. Redaktionen handhåves närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare; samt professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturavdelningen) och professor G. HECKSCHER, Stockholm (avdelningen »Översikter och meddelanden»).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr år vid prenumeration direkt hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund (postgiro nr 279565), samt 20 kr. pr år, vid beställning genom bokhandel. Studerande vid de akademiska lärosätena erhålla abonnemang till nedsatt pris genom anmälan till vederbörande lärare.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i jan. 1957.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

KASTARI, PAAVO, Statsförfattningsrättens särkaraktär	113
LARSSON, CURT O., Svensk syndikalism	134
GRYM, GÖSTA, Pressdebatten kring Norrbottens järnverk	176

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Omläggningen av den samhällsvetenskapliga utbildningen. Av NILS STJERNQUIST	195
Proportionella valmetoder. Av STIG JÖHANSSON	207
Genmåle. Av CARL-ERIK FRÖBERG	209
Tredje statsmakten. Av ANDERS W. MÖLLERYD	211
Georg V och MacDonaldkrisen 1931. Av NILS ANDRÉN	213

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Pär-Erik Back, Herzog und Landschaft. Ak. avh. Anm. av HANS MEIJER	217
Poul Andersen, Dansk Forvaltningsret. Tredje Udgave. Anm. av HÅKAN STRÖMBERG	223
Sven Clausen, Omrids af statskunskab. — Stig Juul, Alf Ross, Jørgen Trolle, Inledning til retsstudiet. Anm. av HANS CAVALLE	225
Göran von Bonsdorff, Svenska folkpartiet. Anm. av BENGT FORSBERG	229
Byrum, E. Carter, The Office of Prime Minister. Anm. av NILS ANDRÉN	232
Tidskriftsöversikt. Av SVEN-OLA LINDBERG	238

STATSFÖRFATTNINGSRÄTTENS SÄRKARAKTÄR

Av Professor PAAVO KASTARI, Helsingfors

I fråga om de högsta statsorganens befogenheter och inbördes förhållanden likasom det allmänna förhållandet mellan dem och medborgarna gäller som ledning rättsliga normer, vilka går under den gemensamma benämningen statsförfattning. Dessa statsrättsliga normer intar i flera avseenden en särställning i jämförelse med andra rättsnormer. Det har sin grund närmast i tvenne speciella omständigheter. För det första står statsförfattningen, som vanligen är kodifierad i särskilda skrivna grundlagar, hierarkiskt sett ovanom rättsordningens övriga normer, t. ex. avtal ingångna medborgare emellan eller reglementen stadfästa av myndighet samt förordningar eller övriga lagar, i det avseendet, att alla dessa normer skall stå i samklang med statsförfattningen. För det andra hänför sig statsförfattningens normer till stor del till de högsta statliga organens, närmast riksdagens och regeringens verksamhet, varav följer bl. a. att det inte är möjligt att till alla delar bringa iakttagandet av dem under domstols prövning eller att få dem förverkligade genom i lag reglerat tvång, vilket däremot i allmänhet är kännetecknande för övriga rättsnormer.

Men vägledande för de högsta statliga organens verksamhet är även ett flertal andra normer än de rättsliga. Då det i 11 § Finlands riksdagsordning (RO) stadgas, att riksdagsman har att iakttaga vad rätt och sanning samt grundlagarna bjuder, och då det till yttermera visso tillägges, att han icke är bunden av några andra föreskrifter, innebär detta ingalunda — såsom det ibland påstås — att lagen skulle ställa hinder i vägen för även andra normers inflytande. Stadgandet har till bakgrund syftet att förbjuda det s. k. imperativa mandatet eller m. a. o. av väljare givna anvisningars bindande verkan. Då till detta stadgande senare ytterligare tillagts den förpliktelse,

Installationsföreläsning, kompletterad, vid tillträdet av professorsämbetet i statsförfattningsrätt jämte mellanfolklig rätt vid Helsingfors universitet den 31 okt. 1956.

som innefattas i rättens och sanningens upphöjda moraliska principer, har man även därmed blott velat betona riksdagsmannens självständighet. Vi känner dock till, att riksdagen det oaktat är uppdelad på partigrupper och att dessa grupper och övriga partiorgans beslut i praktiken har en synnerligen stor betydelse och i själva verket även bindande verkan i riksdagsmännens verksamhet. Men denna bundenhet är icke av rättslig natur utan härflyter ur politiska normer. Betydelsen av 11 § RO inskränker sig till att, ifall riksdagsmans övertygelse kommer i konflikt med partibesluten, han har juridisk rätt att följa sin övertygelse, medan partiorganen saknar rättsliga medel att tvinga honom. Rättsordningen tillförsäkrar honom även rätten att lämna sitt parti och sin riksdagsgrupp samt att ansluta sig till en annan grupp eller att utöva sin verksamhet i riksdagen helt självständigt, m. a. o. såsom »vilde». Partibundenhetens styrka är dock i själva verket så stor, att det sistnämnda i praktiken högst sällan kommer ifråga.

I Finlands statsförfattning ingår överhuvudtaget icke något omnämnande av partierna. Vårt demokratiska statsskick bygger dock väsentligen på partier, och det är huvudsakligen deras verksamhet som gestaltar statslivets verklighet till någonting bra mycket annat än vad man kunde sluta sig till enbart utgående från statsförfattningens normer. En mängd sedvänjor har vunnit hävd, vilka måste tillmätas stor betydelse som komplettering till grundlagens paragrafer. I några länder, såsom i England, där statsförfattningens normer icke är kodifierade i form av en enhetlig grundlag, kan dylika sedvaneregler, constitutional conventions, ha en rent av dominerande betydelse vid sidan av de egentliga rättsliga normerna. I sådana fall gestaltar sig också framställningen av statsförfattningen till stor del till en utredning av sedvanereglerna av nämnd art.¹

Sedvanereglernas åtskillnad från de egentliga rättsnormerna framgår bl. a. därav, att man vid behov kan avvika från dem utan att det är nödvändigt att stifta en rättsregel, som bemyndigar till undantaget ifråga. Sålunda kan hos oss ny regering bildas i strid med den i normala fall iakttagna sedvanereglerna att presidenten bör rådgöra med riksdagsgrupperna. Så skedde i praktiken t. ex. vid krigsutbrottet 1939. Likaså skulle en sittande regering utan vidare kunna stå kvar oaktat presidentskifte ägt rum. Ej heller skulle man i riksdagen vara tvungen att fördela talmännens och utskottsordförandenas poster i proportion till partigruppernas storlek, utan de skulle kunna besättas

¹ Jfr Wade & Phillips, »Constitutional Law», London 1955, s. 8—10.

t. ex. av någon majoritetsgruppering allena o. s. v.; exemplen kunde mångfaldigas.

Några av dessa sedvaneregler är starkt förankrade i den allmänna opinionen eller i statsskickets struktur, andra mindre starkt. Sålunda skulle det erfordras alldeles särskilda skäl, förrän undantag skulle kunna göras från t. ex. en sådan sedvaneregler, att republikens president ej får, hur nära saken än kan angå honom, delta personligen i presidentvalkampanjen, även om juridiskt hinder därför icke föreligger. Eller, för att nämna ett motsatt exempel: en minister och riksdagens justitieombudsman kunde senaste vår under riksdagsdebatten angående generalstrejken, delvis måhända på även mindre vägande grunder, men dock utan påtaglig motreaktion, åsidosätta sedvaneregeln, enligt vilken ordet efter ett av regeringen avgivet meddelande eller interpellationssvar först tillkommer riksdagsgruppernas ordförande.

Flera av de nyssnämnda sedvanereglerna och även rätt många andra sådana står i samband med det parlamentariska styrelsesättet. Parlamentarism innebär ett bestämt förhållande mellan riksdag och regering. Detta förhållande är så mångskiftande och så smidigt anpassningsbart till växlande situationer, att området ifråga så att säga på grund av sin natur bjuder på en alldeles särskilt fruktbar jordmån för sedvaneregler. I de flesta länder har man också helt avstått ifrån att reglera parlamentarismen i lag. Även i vårt land, där parlamentarismens centrala princip, den att regeringens medlemmar bör åtnjuta parlamentets förtroende, uttryckligen utsagts i en lagparagraf, nämligen 36 § RF, har man från en statslärd sida anfört kritik mot att parlamentarismen definierats med tillämpning av just den principen.² Jag lämnar begreppsdefinitionerna — enkanterligen de statsvetenskapliga — därhän och nöjer mig med att konstatera, att vi har ur praxis hämtade bevis för att man även ifråga om ett så nyansrikt fenomen som parlamentarismen dock kan använda sig av även juridikens stelt schematiserande språk.

För några år sedan inträffade nämligen ett fall, då förtroendepincipen i 36 § RF visade sin styrka närapå med all den skärpa som överhuvudtaget är möjlig ifråga om en statsförfattningsrättslig norm. I maj 1948 avgav riksdagen sitt misstroendevotum åt den kommunistiske inrikesministern Yrjö Leino, som det oaktat och i trots av åtminstone sedvanereglerna icke anhöll om avsked från sin

² Sven Lindman, »Begreppet parlamentarism». Historisk Tidskrift för Finland 1954, s. 126—133.

betydelsefulla post. Nämnda stadgandes natur av verklig rättsnorm visade sig då icke endast i den mera formella omständigheten, att man i motiveringen till det beslut, varmed republikens president entledigade minister Leino, uttryckligen stödde sig på 36 § RF, utan framförallt däri, att man starkt kände att grundlagen förpliktade till ett entledigande av ministern ifråga, och det så starkt, att i det dåvarande politiskt rätt komplicerade och ömtåliga läget den folkdemokratiska statsministern Pekkala icke hade något annat alternativ än att föredraga entledigandet, och de övriga statsrådsmedlemmarna icke någon annan möjlighet än att utan meningsskiljaktighet — och således även minister Leinos partikamrater medräknade — förena sig därom, ävensom republikens president att besluta entledigandet. Självfallet är det tänkbart, att 36 § RF skulle ha visat sig såsom en verklig rättsnorm än mer otvetydigt i fall man hade brutit emot den genom att underlåta att entlediga minister Leino, varvid det hade låtit sig tänkas, att riksätten nödgats medelst dom fastslå sanktioner och att dessa satts i verkställighet.

Ur forskningen — om också icke alltid ur det praktiska livets — synpunkt är det av betydelse att skillnad göres mellan sedvaneregler och statsförfattningens verkliga rättsnormer. Att hålla denna gränsdragning fullt tydlig är dock i praktiken icke alltid lätt, vilket nog icke heller fastställandet av normernas yttersta utsträckning vid tillämpningen av dem i allmänhet är. Ett praktiskt exempel må belysa också detta. Då hösten 1936 Kivimäkis regering, som erhållit mistroendevotum, skulle ersättas av en ny, hade enligt majoritetsgruppernas i riksdagen uppfattning en majoritetsregering bort bildas, i vilken jämväl socialdemokraterna skulle varit delaktiga. En sådan lösning strandade dock på republikens presidents negativa inställning. Uppenbart är visserligen, att republikens president nog har rätt att utnämna en regering även i strid mot riksdagsmajoritetens tydliga vilja, ifall det sker med sikte på en upplösning av riksdagen, såsom också i praktiken skedde år 1924. Men år 1936 hade val förrättats sommaren samma år, varför en upplösning av riksdagen svårligen då hade kunnat komma ifråga. Man kan sålunda fråga sig i vad mån presidentens negativa inställning till socialdemokratisk medverkan i regeringen stod i samklang med 36 § RF eller med parlamentarismens sedvaneregler.

Man undgick konflikten i praktiken genom att riksdagen fogade sig i presidentens vilja. Men ifall meningsbrytningen hade blivit öppen, skulle frågan om innebörden av 36 § RF självfallet ha aktuali-

serats. Nu däremot blev det beroende av många synpunkter — bl. a. därav hur stor vikt man tillmäter det i vår statsförfattning vid sidan av parlamentarismen ingående dualistiska inslaget samt därav vilken betydelse man tillerkänner en riksdagsopinion som kommit till uttryck bara genom riksdagsgruppernas förmedling, likasom måhända även av andra omständigheter — huruvida och i vad mån presidentens inställning lämnade plats för kritik i stöd av 36 § RF. Ur synpunkten av parlamentarismens sedvaneregler skulle kritiken kanske kunnat stödja sig även därpå, att åsidosättandet av ett lagligt och även redan tidigare som regeringsdugligt befunnet parti skulle ha förutsatt alldeles särskilda grunder och motiv. Från socialdemokratiskt håll utsades det också att man ansåg sig ha blivit försatt i ställningen av andra klassens medborgare, vilket ur rättslig synpunkt kunde tänkas beröra den i 5 § RF uttalade principen om medborgarnas likställighet.

Detta fall belyser även det för statsförfattningsrätten signifikativa draget, att tolkningen av flera av paragraferna i grundlagen — likasom självfallet av sedvanereglerna — med naturnödvändighet blir mera vag än vad tolkningen av andra rättsnormer vanligen är. Detta har sin grund närmast i det redan tidigare nämnda förhållandet, att tolkningsuppgiften i allmänhet icke ankommer på domstol. I huvudsak har man att ty sig bara till de höga statsorganens egen tolkning. Denna omständighet ställer sina egna förutsättningar för den på statsvetenskaperna inriktade forskningen, liksom den ställer särskilda krav ifråga om såväl vaksamheten som ansvars känslan hos eventuell kritik. Ur denna synpunkt har det varit av intresse att uppmärksamma, att den i enlighet med Danmarks nya grundlag senaste år valda folketingets ombudsmand (motsvarande vår justitieombudsman) — en framstående rättslär — enligt den uppfattning han framlagt för mig anser huvudvikten i sin verksamhet ligga i en på rättsliga synpunkter grundad kritik och icke i möjligheterna att väcka åtal.³

³ Detta har sin förklaring delvis också däri, att i Danmark, där tjänstemännens rätt att kvarstå i tjänsten icke är i samma mån tryggad som hos oss, tjänsteåtal mot dem även eljest väcks betydligt mera sällan än i vårt land. Ändå är det häpnadsväckande att vid ett genomögnande av folketingets ombudsmands berättelse för år 1955 lägga märke till hur fritt han ansett sig kunna använda sig av sin kritikrätt och det även i en sådan sak som behandlingen av en doktorsavhandling och det därtill anslutna förfarandet vid besättandet av en högskole-tjänst. Redogörelsen för detta ärende omfattar hela 95 sidor av hans berättelse på sammanlagt 200 sidor. Jfr Stephan Hurwitz, »Folketingets ombudsmand og administrationen», Nordisk Administrativ Tidsskrift 1956, s. 102—108, Hurwitz redogör här för sin enbart kritiserande verksamhet, som visserligen relativt sällan torde komma att stöda sig på normerna i statsförfattningen, och han anför, s. 113,

»Statsrätten växlar, förvaltningsrätten består» — har det sagts med tanke på revolutionernas inverkan på rättsordningen. Den senare delen av denna slående formulering kan med ännu större skäl utsträckas till att gälla beständigheten av hela den övriga delen av rättsordningen: civil-, straff- och processrätten. Men oaktat det så förhåller sig ifråga om revolutionära skeden, kan man ifråga om stabiliserade förhållanden konstatera, att även grundlagens paragrafer och särskilt just de är bestående. Man har som bekant eftersträvat att med jämväl tekniska arrangemang befästa deras beständighet t. ex. därigenom, att en ändring av grundlag kräver kvalificerad majoritet eller också ett ånyogodkännande i ett efter val sammanträdande parlament, referendum, o. s. v. I några länder innehar sålunda grundlagarna en ansenlig ålder; till väsentliga delar kan de vara till och med långt över hundra år gamla. Då det emellertid är naturligt, att förhållandena och bland dem även statens struktur, som ju grundlagarna till väsentlig del avspeglar, småningom även utan mellankommande revolutioner undergår förändring och förändringarna med tiden blir allt uppenbarare, kan statslivets praxis komma att fjärras till och med rätt långt från grundlagens paragrafer. Så påvisade i Sverige Rudolf Kjellén år 1902 i sin installationsföreläsning,⁴ att en omfattande del av paragraferna i landets grundlag redan då de facto blivit förvandlade till död bokstav. Och dock har man i Sverige först alldeles nyligen tillsatt en stor kommitté för att bereda frågan om en grundlig reform av regeringsformen i syfte att bringa den i nivå med utvecklingen.

I och för sig är ett dylikt fenomen icke heller främmande på andra områden av rättslivet. Den s. k. sedvanerätten ändrar som bekant skriven lag. Utmärkande för statsförfattningsrätten är dock, att förändringarna i allmänhet icke kommer till domstolarna för prövning och så att säga registrering. Även i detta avseende är man huvudsakligen hänvisad till enbart de högsta statsorganens egen praxis. Å andra sidan är det dock uppenbart, att även de högsta statsorganen

hur den kan utsträckas att omfatta även sådana frågor, som icke skulle kunna bli föremål för domstolsbehandling.

⁴ »Döda bokstäfver i Sveriges gällande Regeringsform». StvT 1902, s. 102—122 och 181—200. Sedermera har paragraferna i Sveriges regeringsform undergått omfattande ändringar och endast 10 % av dem torde numera ha sin ursprungliga lydelse. Det oaktat motsvarar den i väsentliga punkter icke statslivets verklighet, vilket framgår av justitieminister Zetterbergs uttalande, som han vid tillsättandet av kommittén för förnyelse av statsförfattningen den 16. 8. 1954 dikterade till statsrådets protokoll. Jfr Nils Stjernquist, »Översyn och modernisering av vår författning», StvT 1954, s. 366—375.

kan i sin verksamhet bryta mot statsförfattningen. Då deras ställningstaganden och beslut, när de på detta sätt kommer att fungera som domare i egen sak, icke har samma auktoritet som domstolarna, så utsätts statsförfattningsrätten för obestämdhetens belastning i vida större utsträckning än rättsordningen i övrigt. Gränsdragningen mellan de fall, då sedvanep Praxis förvandlats till verklig rätt och de fall, då den måste betraktas som osed och brott mot lag, kan ifråga om grundlagen vara vanskligare än ifråga om andra rättsområden.

Ett praktiskt exempel må belysa också detta. Enligt Finlands regeringsform kan statsrådet förfoga över statsmedlen endast inom ramen för det av riksdagen godkända statförslaget. I verkligheten inträffar det dock rätt ofta, att statsrådet i brådskande fall fattar beslut om intagande av ofta även stora utgiftsposter i följande budget, antingen den ordinarie eller en tilläggsbudget, och att det även använder nämnda medel till ifrågavarande ändamål, förrän ens proposition i saken förelagts riksdagen, som sålunda blir ställd inför ett fullbordat faktum. Tilläggsbudgeterna kommer sålunda att till vissa delar utgöra en efterbudgetering av redan erlagda utgifter. Förfarandet skulle självfallet kunna försvaras i exceptionella situationer i stöd av något slags nödrätt. Men det har i praktiken blivit så allmänt också i andra än nödsituationer, att man med gott skäl kan fråga sig, om denna sed är så vedertagen, att man kan anse regeringen ha verklig laglig rätt att så förfara åtminstone i de fall, då den med skäl kan förmoda att riksdagen i sinom tid kommer att bevilja anslaget ifråga. I osäkra fall har också regeringen ibland förskaffat sig antingen statsutskottets eller riksdagens majoritetsgrupps förhandsvälsignelse, vilket dock med hänsyn till regeringsformens bokstav icke torde kunna anses vara tillfyllest. Det oaktat torde varken justitiekanslern eller justitieombudsmannen ha framställt några anmärkningar i anledning av dylik förhandsanvändning av statsmedel och den kritik, som man från oppositionens sida ibland i riksdagen anfört däremot, torde vanligen ha utgått mera ur politiska än ur rättsliga motiv. Från statsrevisorernas sida har man dock någon gång — ehuru rätt sällan — fäst uppmärksamhet vid sakförhållandet men även då utan större eftertryck samt utan att fästa avseende vid frågans grundlagsenliga sida.⁵ En bedömning av den verkliga rättsliga situationen är

⁵ Statsrevisorernas berättelse för år 1951, s. 84 och för år 1954, s. 11—12. — Enligt erhållna uppgifter har justitiekanslersämbetet dock alltsedan senaste sommar strävat att intaga en stramare hållning i denna fråga. Jfr ett uttalande om samma fråga i Danmark av Poul Andersen, »Dansk Statsforfatningsret», København 1954, s. 384—389.

icke lätt, men under alla omständigheter förefaller det sannolikt, att icke heller i riksrätten vederbörande ministrar skulle komma att i anledning av ett dylikt förfarande bli dömda till varken straff eller skadeersättning i annat fall än om ett uppenbart missbruk av dylik förhandsbudgetering skulle föreligga.

Då å ena sidan sedvanereglerna på ovan redovisat sätt väsentligen kompletterar statsförfattningens normer och då å andra sidan även praxis — ehuru på ett mindre bestämt sätt — formar om dem i ny skepnad, följer härav ett anmärkningsvärt särdrag i metodiken vid den statsrättsliga forskningen. För att kunna ge en riktig bild av statsförfattningen bör forskningen fästa särskild uppmärksamhet vid såväl myndigheternas faktiska praxis som vid sedvanereglerna. Grundlagens paragrafer skall så att säga bli inbäddade i statslivets verklighet. En sådan inställning är självfallet icke heller obekant för övrig rättslig forskning, tvärtom är den såsom en motsats till den s. k. positivismen karaktäristisk för modärnare sociologisk rättsvetenskap och i all synnerhet för dess extremare form, den s. k. realistiska skolan. I statsförfattningsrätten synes en sådan inställning, som framhäver rättslivets fakta vid sidan av de ur lagparagraferna dragna tolknings slutsatser, vilkas logiska natur strängt taget kan vara mer eller mindre problematisk, ha en större vikt och betydelse än vanligt.⁶

Fattad på detta sätt kommer den statsrättsliga forskningen att stå rätt nära den statsvetenskapliga. Statsläran kan dock uppfattas så vidsträckt, att statsrätten rent av ingår i den bara som en del av den. Men ifråga om dessa vetenskapers forskningsätt, metod, sådan som man vant sig vid att begagna den, föreligger dock en klar principiell skillnad. Visserligen har man också i den statsvetenskapliga forskningen att fästa uppmärksamhet jämväl vid rättsnormerna, ja, våra statsvetenskapsmän har på ett förtjänstfullt sätt behandlat även statsrättsliga frågor⁷ Men utgångspunkten för den statsvetenskapliga forskningen är dock i allmänhet statslivets fakta och icke statsförfattningens rättsnormer, som däremot utgör grunden för den statsrättsliga forskningen. Bägge vetenskaperna gör en principiell skillnad mellan vara (sein, to be) och böra (sollen, ought), såsom modärna samhällsvetenskaper överhuvudtaget gör. Men då statsrätten betraktar fenomenen huvudsakligen ur börats normativa synvinkel,

⁶ Sedvanerättens och sedvaneföreskrifternas betydelse i statsrätten har blivit föremål för behandling i all synnerhet av Ernst Andersen, »Forfatning og Sædvane», København 1947.

⁷ T. ex. Jan-Magnus Jansson, »Grundlagsutskottet som grundlagstolkare», JFT 1955, s. 277—297.

inriktar sig statsläran i främsta rummet på den faktiska sidan. Det kan sålunda nämnas, att även i England, där ju statsorganen utövar sin verksamhet huvudsakligen i stöd av sedvaneregler, sårhåller man den statsvetenskapliga forskningen (political science) från statsrätten (constitutional law),⁸ även om i de undersökningar, som berör statsrätten, framställningen av sedvaneföreskrifterna intar en framträdande plats.

I Finlands statsförfattning ingår en grupp normer, vilkas verkningssätt väsentligen avviker från verkningssättet av måhända samtliga övriga länders motsvarande normer. Detta framhäver samtidigt på ett träffande sätt de statsförfattningsrättsliga normernas särkaraktär. Jag avser de i II kap. RF medborgarna tillförsäkrade *fri- och rättigheterna*, sådana som trygghet till liv, ära, personlig frihet och gods eller religions-, yttrande-, förenings- och mötesfriheten. De synpunkter som avspeglar sig i dessa normer, som berör de mänskliga rättigheterna, utgör, som man väl kan förstå, grunden för hela vår på frihet baserade rätts- och samhällsordning.

I en del länder är dessa väsentliga medborgarfriheter överhuvudtaget icke förankrade i grundlagen. Sålunda ingår i statsförfattningarna för det brittiska samväldets dominions i allmänhet icke stadganden härom och i själva England kan parlamentet med enkel majoritet stifta en lag av vad slag som helst. I dessa länder är medborgarfriheterna dock tryggade och det — såsom vi vet — i allmänhet synnerligen effektivt blott genom stadganden i vanlig lag. Lika som hos oss har man dock i de flesta länder intagit stadganden om medborgarfriheterna i grundlagen, men deras praktiska betydelse kan vara mycket olika. Jag avser då icke de kommunistiska likasom icke heller andra totalitära länder, i vilka uppfattningarna om innebörden av såväl frihetens som lagens och även många andra samhällslivets grundbegrepp är en så helt annan än i de västerländska demokratierna. I förstnämnda länder har man nog med efterhärming av västerlandet i statsförfattningarna inpassat tillsvarende paragrafer beträffande medborgarfriheterna, men dessa, lika litet som hela den övriga statsförfattningen, anger icke några verkliga rättsliga gränser för det härskande partiets och dess lednings samt dem underlydande regeringsorgans diktatoriska maktbruk.⁹

⁸ Wade & Phillips, a. a., s. 11.

⁹ Till ineffektiviteten av de medborgarfriheterna berörande grundlagsstadgandena även gentemot regerings- eller förvaltningsorganens åtgärder bidrar jämväl

Men även i den västerländska demokratins krets kan man konstatera, att statsförfattningens medborgarfrihetsparagrafer icke i alla och enkannerligen icke i den franska statsförfattningstraditionens länder anses sätta några i egentlig mening rättsliga gränser för lagstiftaren. De har då — i all synnerhet gentemot lagstiftaren — endast en moraliskt-politisk eller programmatisk betydelse, och de torde icke nämnvärt begränsa ens övriga myndigheters verksamhet. Såsom en motsatt ytterlighet bör särskilt nämnas Nord-Amerikas Förenta Stater, där medborgarfriheterna är icke endast garanterade genom stadganden i grundlagen, utan även tryggats i praktiken genom domstolsutslag, som binder jämväl lagstiftaren. I själva verket har man i USA även vidareutvecklat innehållet i medborgarfriheterna och anpassat dem till rådande förhållanden just genom domstolspraxis och det i den grad, att man där betraktar högsta förbundsdomstolen som ett slags tredje lagstiftande makt vid sidan av kongressen och presidenten.

Även hos oss har de i II kap. RF ingående garantistadgandena för medborgarfriheterna erhållit en klar rättslig betydelse. I all synnerhet lagstiftaren har ansett dem utgöra i så hög grad förpliktande rätt, att man hitintills nödgats behandla upp till cirka 500 lagar i grundlagstiftningsordning, enär man ansett ifrågavarande lagar innebära ett undantag från de i grundlagen medborgarna tillförsäkrade rättigheterna. Särskilt under det senaste decenniets bistra tider nödgades man ty sig till en dylik undantagslagstiftning i stor utsträckning. Men samtidigt kom man att utveckla och precisera räckvidden och betydelsen av de i grundlagen garanterade medborgarfriheterna. Sålunda har man i Finland — men näppeligen i något annat land — ansett egendomens grundlagsskydd sträcka sig så långt, att man nödgats stödja den ekonomiska kristidens reglementering på lagar som behandlats i grundlagstiftningsordning. Likaså behandlades i grundlagstiftningsordning den lagstiftning, varigenom man retroaktivt samt icke generellt och delvis med anlitande av specialdomstol i de s. k. krigsansvarighets- och vapensmusselrättegångarna (lagarna

att domstolarna i dessa länder inte är oberoende. Se Marek St. Korowicz, »Soviet Conception of Law and Protection of Human Rights, Studies of the Association of Polish Lawyers in Exile», i »Legal Problems under Soviet Domination», New York 1956, s. 35—38 och 44—50. Jfr Andrei Vyshinsky, »The Law of the Soviet State», New York 1948, s. 562—563, där det säges: »Any contrasting of individual civil rights with the state is alien to socialistic public law; this is a particularly clear-cut distinction between the Soviet Constitution and constitutions of bourgeois states».

n:o 890/1945 och 35/1947) ingrep i tryggheten till personlig frihet och ära. I själva verket kom man, särskilt genom krigsansvarighetslagen, att bryta emot sådana naturrättsliga principer och oskrivna lagar, att det även manar fram problemet om grundlagstiftarens makt överhuvudtaget. Otvivelaktigt skulle stiftandet av en lag som krigsansvarighetslagen hos oss icke ens kunna komma ifråga utan liknande exceptionella förhållanden, som rådde vid tiden för denna lags tillkomst och knappast skulle ordinarie domstolar komma att tillämpa en sådan lag, åtminstone icke om den stiftats i vanlig ordning. Men för att hålla mig till grundlagsskyddet, må ännu nämnas, att den lagstiftning, varigenom man i en del andra länder — med åsidosättande av nullum crimen- samt nulla poena sine lege-reglerna — retroaktivt kriminaliserade eller bragte under strängare straff collaboration med den tyska ockupationsmakten, enligt vad jag känner till överallt behandlats endast i enkel lagstiftningsordning — i trots av medborgarfrihetsparagraferna i vederbörande länders grundlag.¹⁰

I de flesta andra länder skulle en i medborgarfriheterna ingripande lagstiftning visserligen icke ens kunnat behandlas i grundlagstiftningsordning av den enkla anledningen, att ett sådant förfarande i dessa länder i allmänhet är ytterligt långsamt eller gjorts övermåttan svårt, enär man inte känner till ett brådskande undantagsförfarande av den art vi jämlikt 67 § 2 mom. RO tillämpar. Dock kan nämnas, att det i Tyskland under Weimar-författningens tid blev sed att på ett likartat sätt som hos oss utan ändring av själva statsförfattningens paragrafer stadga undantag från den i grundlagstiftningsordning. Detta förfarande utsattes dock från många rättslärdas sida för sträng kritik, enär det ansågs erbjuda möjlighet att urholka eller bryta ned grundlagens paragrafer och sålunda göra dem betydelselösa. Detta förfarande gavs även betecknande benämningar, som vunnit hävd: författningsnedbrytning (Verfassungsdurchbrechung) eller s. k. fördold statsförfattningsändring. Då man sedermera rent av kunde påstå att Hitlers maktusurpation genom användning av detta förfarande fick prägeln av grundlagsenlighet, har reaktionen varit så stark, att i Väst-Tysklands nuvarande författning en sådan s. k. nedbrytning av statsförfattningen eller fördold ändring av densamma är helt för-

¹⁰ Jfr Frede Castberg, »Norges statsforfatning», I, Oslo 1947, s. 197—199, samt den på uppdrag av Institutet för offentlig och internationell rätt utgivna boken »Den norska rättsuppgörelsen», Stockholm 1956, s. 123—131.

bjuden.¹¹ Till paradoxerna vid tillämpningen av rättsnormer hör att man varken i Tyskland eller veterligen i något annat land observerat, att detta samma förfarande kan, såsom vårt lands exempel utvisar, bli ett smidigt och effektivt skydd inte endast för medborgarrättigheterna utan för grundlagens ikrafthållande i allmänhet.¹²

Ett för statsförfattningsrättsliga normer särpräglad drag i vårt grundlagsskydd för medborgarfriheterna framgår därtill och måhända särskilt tydligt däri, att icke heller stadgandena i II kap. RF, så väsentligt som de dock berör just den enskildes rättsskydd, enligt rådande uppfattning är underkastade någon domstolskontroll i den mening, att man skulle anse domstolarna ha myndighet att låta bli att tillämpa stadganden i vanlig lag, som kränker detta grundlagsskydd. Visserligen har uppfattningarna om det svåra problemet beträffande prövning av lagars grundlagsenlighet i Finland tillsvidare rört sig blott på teoretisk grund, enär denna fråga — tack vare den försiktighet, som lagstiftaren av respekt för grundlagen bemödat sig om — icke någonsin torde ha varit på allvar före vid domstolarna. Men i de rättslärdas och förmodligen även domstolsjuristernas krets har den nämnda uppfattningen varit så klar, att det icke varit hotet att en lag skull bli förklarad grundlagsstridig, som tvingat lagstiftaren och i all synnerhet riksdagens grundlagsutskott, av vars ställningstaganden iakttagandet av grundlagstiftningsordning i huvudsak beror, till försiktighet. Detta i motsats mot t. ex. förhållandet i USA, där det ovannämnda hotet som ett Damoklessvärd svävar över lagstiftarens huvud.

Huruvida rättsuppfattningen och jämsides därmed domstolarnas inställning ifråga om prövning av lagarnas grundlagsenlighet hos oss måhända i framtiden kommer att undergå en förändring, är själv-

¹¹ Otto Koellreutter, »Deutsches Staatsrecht», Stuttgart 1953, s. 95, 145 och 154 samt Willibalt Apelt, »Geschichte der weimarer Verfassung», München 1946, s. 241—243 och 247—248.

¹² Eberhard Menzel, »Rechtsformen der formalen Verfassungsänderung. Eine verfassungshistorische und verfassungsdogmatische Studie» (Festschrift für Friedrich Giese, Frankfurt/Main 1953, s. 153—194) ger en framställning av förfaringssätten vid ändring av statsförfattningsdokument eller stadgande av undantag från den, grundad på cirka 300 statsförfattningsdokument och belyst med exempel från nästan alla jordens länder samt behandlar i den (s. 190—194) såväl statsförfattnings medborgarfrihetsgarantier som s. k. nedbrytande av statsförfattnings och fördold ändring av densamma, men omnämner icke med ett ord vårt lands speciella system. En kortfattad redogörelse därför har dock framförts vid Institut international du droit comparé's kongress i London 1950, se P a a v o K a s t a r i, »The Fundamental Rights of Individuals and Social Groups; their Guarantees in Modern Constitutions». Annales academiae scientiarum fennicae B 69, 9, Helsinki 1951, s. 61—76.

fallet svårt att förutspå. I kanske flertalet av de länder, där domstolarna har en sådan myndighet, stöder den sig på en endast så småningom uppkommen praxis och icke på uttryckliga lagparagrafer. Den omständigheten, att i Finland lagstiftaren själv genom att flitigt och samvetsgrant använda sig av grundlagstiftningsordning stabiliserat och preciserat gränserna för medborgarfriheternas grundlagsskydd, har hos oss dock varit ägnad att skapa en speciell förutsättning för även domstolarnas prövningsrätt. Ifall lagstiftaren av någon orsak framdeles skulle avvika från sin nuvarande varsamma linje, kunde följden bli en allvarlig grundlagskris, i vilken domstolarna kunde komma att bli ställda inför ett synnerligen svårt avgörande.

Även om man enligt rådande uppfattning skulle anse, att de normer, som berör medborgarfriheternas grundlagsskydd, sålunda saknar domstolskontroll, råder enligt min uppfattning ingen tvekan därom, att de i vårt land är att betrakta som verkliga rättsnormer. Frågan om dessas och de på dem stödda medborgarrättigheternas natur, innehåll och praktiska verkan är ett mångförgrenat problem, vars allsidiga belysande utgör en av vår statsförfattningsrättsliga forsknings främsta uppgifter. Den praktiska betydelsen av en sådan utredning inskränker sig icke endast till ett utstakande av gränserna för den krets, inom vilken medborgarens frihet är tryggad gentemot lagstiftaren, utan sträcker sig även till ett sådant klagörande av innehållet i och innebörden av stadgandena i II kap. RF, att de i sådana fall, då detaljerade bestämmelser icke föreligger i vanlig lag, skulle kunna duga till vägledning även för domstolarna, åtminstone gentemot andra myndigheter än lagstiftaren eller — vilket kan vara lika viktigt — gentemot andra medborgare och av dem bildade mäktiga organisationer. Innebörden av stadgandena i II kap. RF har nämligen varit så dunkel, att domstolarna i fall av nämnd art eller således i brist på andra stadganden hellre tytt sig till de s. k. allmänna rättsprinciperna än till de stadganden i II kap. RF, som måhända just uttrycker dessa principer, men som man knappast någonsin ser domstolarna stöda sig på i sina utslag. För möjligheten, att stadgandena i II kap. RF skulle kunna väckas upp ur sin Törnrosa-sömn även i domstolspraxis talar bl. a. den omständigheten, att i Frankrike, där domstolarna icke heller har rätt att pröva lagarnas grundlagsenlighet, dessa dock delvis rätt frejdigt gripit tillfället att utveckla medborgarfriheternas rättsskydd och det allt effektivare genom att

stöda sig på den för 10 år sedan antagna nya statsförfattningen, fastän i den om dessa ting icke ingår ens några särskilda paragrafer, utan endast ett antal i ingressen uttalade allmänna principer.¹³

*

I detta sammanhang torde det vara skäl att tillägga ett par kompletterande synpunkter och jämförelser med förhållanden i andra länder. Först och främst anses medborgarfrihetsparagraferna i statsförfattningarna i andra länder i allmänhet icke innebära skydd mot rättskränkningar från andra individers eller organisationers sida utan endast mot sådana från statsmaktens, kommuners eller övriga offentliga myndigheters sida. Detta torde stå i samband därmed, att de deklarationer angående mänskliga och medborgerliga rättigheter, som är den historiska utgångspunkten för medborgarfrihetsparagraferna, riktar sig uttryckligen mot statsmakten, varemot på frivillighetsbasis uppbyggda massorganisationer under tidigare historiska skeden icke haft en sådan betydelse som i nuvarande tid.

Sålunda anser man i USA, att också ifråga om de av statsförfattningens paragrafer, i vilka begränsningen icke uttryckligen angetts rikta sig mot kongressen eller delstaterna, denna tanke tolkningsvägen måste inneläggas i dem. Jfr Ferguson & McHenry, »The American System of Government», New York 1953, s. 140. Likaså anses i Schweiz de medborgarfriheterna berörande paragraferna begränsa endast statsmakten eller kommunerna, se Fleiner & Giacometti, »Schweizerisches Bundesstaatsrecht», Zürich 1949, ss. 242,

¹³ För första gången redan den 22. 1. 1947, då Tribunal civil de la Seine ogiltigförklarade ett testamentsförordnande, varigenom en mormor förvägrat sin dotterdotter ett legat för den händelse, att denna skulle ingå äktenskap med en jude. Förvägrandet ansågs stå i strid med den i ingressen till statsförfattningen uttalade principen om raslig likställighet. Däremot synes Barna Horvath, »Rights of Man. Due Process of Law and Excès de Pouvoir», The American Journal of Comparative Law 1955, s. 570, ha misstagit sig, då han gör gällande att även Conseil d'État vore beredd att direkt stöda sig på statsförfattningens ingress. Den torde åtminstone tillsvidare ha förhållit sig försiktigare och ansett ingressen endast vara ett uttryck för »des principes fondamentaux qui doivent inspirer tant l'action législative que celle du gouvernement et de l'administration; le juge se doit d'en imposer le respect, en conservant dans le contrôle de leur application une plus grande liberté à l'égard des textes législatifs ou constitutionnels ordinaires», Maurice Duverger, a. a., s. 549—550. Se även Marcel Waline, »L'action du Conseil d'État dans la vie française, Livre Jubilaire, publié pour commémorer son centcinquantième anniversaire», Paris 1952, s. 136—140, samt Ezékiel Gordon, »Fundamental Rights in France since the Liberation» och Marcel Martin, »Note on the Development of Human Rights», Yearbook on Human Rights for 1946, s. 113 och 1950, s. 88.

403, 886 och 888, not 35, samt August Simonius, »Die Persönlichkeitsrechte des Privatrechts in ihrem Verhältnis zu den öffentlichen Freiheitsrechten». Die Freiheit des Bürgers im schweizerischen Recht, Zürich, 1948, ss. 291 och 294—296.

Av medborgarfrihetsparagraferna i vissa nyare statsförfattningar har däremot några avfattats uttryckligen så att de låter rättsskyddet sträcka sig jämväl mot kränkning från andra medborgares och av dem bildade organisationers sida, och även ifråga om andra paragrafer — om också icke alla — har såväl domstolspraxis som — särskilt accentuerat — rättsvetenskapen omfattat denna vida tolkning. Jfr Hans Carl Nipperdey, »Die Würde des Menschen» i sammanverket Neuman-Nipperdey-Scheuner, »Die Grundrechte. Handbuch der Theorie und Praxis der Grundrechte», II, Berlin 1954, ss. 16—20 och 33—46. I verkets inledning säges: »Die fünf Jahre, die seit dem Inkrafttreten des Grundgesetzes — — — verfließen sind, haben in steigendem Masse das Gewicht hervortreten lassen, das den Grundrechten als einem richtungsgebenden Fundament für das Verfassungsleben wie für alle Gebiete des Rechts zukommt». För Frankrikes del se Maurice Duverger, »Droit constitutionnel et institutions politiques», Paris 1955, s. 550. Jfr även Paul Andersen, a. a., s. 655.

Även artiklarna i den till skydd för de mänskliga rättigheterna och grundfriheterna mellan medlemsstaterna i Europa-rådet ingångna konventionen riktar sig enligt en del forskares tolkning jämväl mot kränkningar från enskilda medborgares sida, medan den enligt andra åter har avseende endast på statsmakten eller myndigheter i allmänhet. Jfr Hans Heinrich Jescheck, »Die Europäische Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten», Neue Juristische Wochenschrift 1954, s. 785, Rudolf Echterhölter, »Die Europäische Menschenrechtskonvention in der juristischen Praxis», Juristenzeitung 1956, s. 143 och Nipperdey, a. a., s. 21, not 44.

I Finland lika litet som t. ex. i Tyskland efter första världskriget torde lagstiftaren ha gjort det klart för sig, hur fast och hur vitt utsträckt medborgarfrihetsparagrafernas omedelbara rättsverkan skulle komma att vara. I Tyskland hann i fråga om dem en väldig utveckling av innebörden ske redan före Hitlers makttillträde såväl i rättsvetenskapen som domstolspraxis, även om den icke synes ha fortgått så långt, att man skulle ha ansett dem ha rättsverkningar utanför den offentliga rätten, i relationerna mellan enskilda medborgare. Se Richard Thoma, »Die juristische Bedeutung der

grundrechtlichen Sätze der deutschen Reichsverfassung im allgemeinen» i samlverket Hans Carl Nipperdey, »Die Grundrechte und Grundpflichten der Reichsverfassung», I, Berlin 1929, s. 26. Även i Finland är visserligen stadgandena i II kap. RF i allmänhet och i 13, 14 och 16 §§ i all synnerhet avfattade sålunda, att de riktar sin udd mot den offentliga makten. Ifråga om några av dem, så t. ex. 10 §, är formuleringen dock uttryckligen riktad åt alla håll. Än viktigare är måhända, att det i rubriken till II kap. RF uttryckligen talas om medborgarnas allmänna rättigheter och rättsskydd. Det synes sålunda möjligt att tolkningen kunde utvecklas därhän, att man kunde stöda sig på stadgandena i II kap. RF även i avgöranden som gäller rättsförhållandena mellan medborgarna samt mellan dem och deras organisationer.

Sedan en annan rätt intressant jämförande synpunkt från andra länder. Speciellt för grundrättigheternas del har man kommit att fästa större uppmärksamhet än förut vid de s. k. allmänna rättsprincipernas karaktär och praktiska innebörd i samband med den renässans för de naturrättsliga uppfattningarna, som man kunnat förmärka under åren efter det andra världskriget vid utredningen i all synnerhet av de vanskliga frågor, som ansluter sig till krigstida förhållanden samt omvandlingen av totalitära statskick till sådana byggda på frihet och demokrati. Särskilt i sistnämnda avseende framförs intressanta synpunkter av Wolfgang Friedmann, »Übergesetzliche Rechtsgrundsätze und die Lösung von Rechtsproblemen», Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1955, s. 348—371.

I all synnerhet ur synpunkten av den i 5 § RF uttalade likställighets- och den därur härledda rättfärdighetsprincipen samt den ur 6 § RF framgående principen om människo- och personlighetsvärdet (samt flera andra principer, som måhända kan härledas ur den) är de synpunkter av värde, som framförs av Hans J. Wolf, »Rechtsgrundsätze und verfassungsgestaltende Grundentscheidungen als Rechtsquellen». Forschungen und Berichte aus dem öffentlichen Recht. (Gedächtnisschrift für Walter Jellinek, München 1955, s. 33—52).

Rättsprinciperna, av vilka Wolf särskiljer tvenne slag, allmänna, som är förenliga med varje rättsordning, och speciella, som är beroende av tidsrumliga förhållanden och utvecklingsstadier, har kunnat få även ett positivt uttryck t. ex. i statsförfattningens medborgarfrihetsparagrafer eller i s. k. generalklausuler i annan lagstiftning. Då dessa rättsprinciper ibland rör sig på ett mycket vidsträckt om-

råde, kan ett positivt fastställande av deras innehåll visserligen erbjuda svårigheter, men deras begränsande betydelse framgår i praktiken i all synnerhet därav, att de kan komma till användning vid konstaterandet och eliminerandet av motstridighet med rättfärdighetsprincipen, vars mera i detalj gående uttrycksformer de alla kan anses vara. Som egentlig rättskälla kan rättsprinciperna enligt Wolffs åsikt användas endast vid tillämpning av dem på relativt enkla och ur intresseavvägningssynpunkt klara situationer. Och även då skiljer de sig från de egentliga rättsnormerna däri, att de icke kan tillämpas direkt och att faktamaterialet icke utan vidare kan subsummeras under dem, utan domaren måste först genom sin rättsskapande verksamhet ur dem härleda och formulera den egentliga rättsregeln, som sedan kan vinna tillämpning på luckor i lagen. Det är dock knappast nödigt att göra en dylik åtskillnad mellan rättsprinciper och egentliga rättsnormer, ifall man t. ex. såsom Alf Ross gör, vid domstolsslutledning ger en tolkning som stöder sig på värderingar — eller för att begagna Ross' term den s. k. fasadlegitimationen — en större betydelse än vad Wolff synes göra. Se Alf Ross: »Om ret og retfærdighed», København 1953, s. 168—183.

Under alla omständigheter kan man i Finland även ur rättspraxis leta fram fall, i vilka domstol stött sitt utslag på rättsprinciper, som framgår ur stadgandena i II kap. RF, dock utan omnämnande av vederbörande paragrafer. Sålunda upphävde Högsta Förvaltningsdomstolen ett stadsfullmäktigebeslut, varigenom en byggmästares lön i samband med en allmän justering av lönerna lämnats oförhöjd, och motiverade sitt utslag därmed, att fullmäktige genom sitt beslut »kränkt den likställighet, som man vid justeringen av ifrågavarande löner hade haft att iakttaga», HFD 1953 I 7. På liknande sätt har man, utan hänvisning till 5 § RF, förfarit i ett motsvarande fall, HFD 18. 10. 1954 nr 4965.

Hur lapidarisk än den form är, i vilken grunderna för individens rättsställning i 6 § RF förklarats garanterade, skulle man genom att stöda sig på ur den framgående rättsprinciper, vad jag kan förstå, kunnat på ett för rättskänslan tillfredsställande sätt även vid domstol — ifall lagstiftaren eller regeringen icke gått med på en rimlig lösning — lösa t. ex. sådana rättsfrågor av undantagsnatur som äganderättens bestånd ifråga om det åt Sovjetunionen utarrenderade, men sedermera återbördade Porkala-området eller beviljandet av ersättning för frihetsförlust och vidkänt lidande åt de på åtgärd av inrikesminister Leino till De allierades kontrollkommission den

21.4.1945 överlämnade och till Sovjetunionen bortförda men sedermera därifrån återkomna personerna. Jfr den s. k. Kuuskoski-kommitténs betänkande angående sistnämnda fråga 12.10.1955, s. 17—18 och den därtill bifogade avvikande åsikten. Jfr även Rafael Erich, »Suomen valtio-oikeus», II, s. 303. Aatos Alanen, »Yleinen oikeustiede», ss. 43—49, 87 samt 98 och följ., synes ej i sin framställning av rättsprinciperna, rättsluckan, tolkningsläran och frågan om retroaktivitet ha fäst uppmärksamhet vid 5 och 6 §§ RF

*

Tryggandet av medborgarens fri- och rättigheter eller som det enligt modärn terminologi ofta heter de mänskliga rättigheterna har också på andra håll i världen blivit till den måhända centralaste frågan i rättsvetenskapligt tänkande efter alla de förtrycks- och direkta utrotningsåtgärder av oerhörda mått, som människan under den nuvarande generationen blivit utsatt för från totalitära staters sida. Även som en rättsfråga har problemet fått en internationell, till och med hela mänskligheten omfattande bärvidd. Utan att närmare ingå på denna sida av saken vill jag bara framhålla Europarådets konvention av år 1950 beträffande mänskliga rättigheter och grundfriheter, vilken även räknar med tillsättandet av en ovan medlemsstaterna stående undersökningskommission, ja till och med domstol. Flera av artiklarna i konventionen är så stränga, att t. ex. ett land med så hög rättskultur och stor respekt för individens frihet som Sverige nödgats taga upp till behandling i vad mån ens dess lagparagrafer motsvarar de höga krav nämnda konvention ställer.¹⁴ Den universella deklaration angående mänskliga rättigheter, som Förenta nationernas generalförsamling godkände den 10.12.1948, har däremot icke någon direkt rättsligt förpliktande karaktär, även om deklarationens ideella, moraliska och politiska betydelse onekligen är stor. I Förenta Nationernas vederbörande organ är dock även en universellt bindande konvention till skydd för de mänskliga rättigheterna under beredning, en konvention således av samma slag som den som ingåtts inom Europarådets ram, och det är måhända icke omöjligt, att även ett dylikt folkrättsligt avtal verkligen kommer till stånd. Mot bakgrunden härav kommer kanske det egenartade arrangemang, varigenom de mänskliga rättigheterna tryggats i Finlands

¹⁴ Jfr Nordisk kriminalistisk årsbok 1954, ss. 61—92 och 182—196.

statsförfattning, att väcka ett speciellt intresse, förutsatt att det i tillräckligt utrett skick bringas till allmän kännedom.

Förhållandet mellan medborgaren och staten är, såsom jag i början av min framställning konstaterade, ett av föremålen för den statsförfattningsrättsliga regleringen. Till övriga delar utgör grundlagarna ett rättsområde, vars normer så att säga avser att organisera statens inre funktioner. Också på denna linje går utvecklingen vidare och svårigheterna är ingalunda mindre. Den samhällseliga organiseringens teknik — ty vad annat är rättsordningen innerst inne — har icke tillsvidare lyckats att medels rättsnormer på ett tillfredsställande sätt reglera en sådan mäktig statlig faktor som *de politiska partiernas verksamhet* samt deras och de partipolitiska ledarnas ansvar. Ej heller i detta avseende har det rått brist på skisseringar eller praktiska försök. Sålunda har man i Väst-Tysklands statsförfattning strävat att genom en uttrycklig paragraf (21) fastställa partiernas ställning och även dessas struktur, liksom man reglerat jämväl möjligheten att upplösa ett parti, någonting som redan vunnit tillämpning i praktiken. Som bäst torde till och med en i detalj gående vanlig lag, som reglerar partiernas verksamhet, vara under beredning.

Ett annat område, på vilket den ram som statsförfattningen skall utgöra blivit efter i förhållande till det statliga livets faktiska utveckling, är regleringen av de s. k. *intresseorganisationernas ställning*. De verkar ju i huvudsak endast på basen av föreningslagstiftningen, ehuru de mäktigaste av dem tydligen nog är synnerligen inflytelserika samhällsorgan, vilka på ett liknande sätt som partierna — fastän icke lika regelbundet eller kontinuerligt — har del i statsmaktens väsentligaste avgöranden. En sådan verksamhet kan ske även med iakttagande av rättsliga former t. ex. så, att intresseorganisationerna är delaktiga i ekonomiskt-politiska överenskommelser med regering och partier. För iakttagandet av dylika avtal torde rättsordningen dock knappast kunna ställa rättsliga garantier. Måhända väsentligare är den del av dessa organisationers verksamhet, som sker i en del beredande och rådgivande organ eller i form av direkta framställningar till statsorganen. Intresseorganisationernas inflytande kan ofta nå upp till den synnerligen effektiva påtryckningens stadium — de går också ibland under namn av påtryckningsgrupper —, eller växa sig till ett tvingande av sådan omfattning, att de — såsom senast skedde hos oss i samband med generalstrejken — i strid med grundlagen

berövar statens eller kommunernas organ den faktiska beslutanderätten.¹⁵

En statsförfattningsrättslig reglering av intresseorganisationernas ställning är måhända ännu svårare än en sådan ifråga om partierna. I de försök som gjorts i den riktningen torde man ha lyckats endast i diktaturerna. Det förhåller sig kanske så, att man i en demokrati, som även i många andra avseenden är det svåraste och mest krävande styrelsesättet, icke ens skall eftersträva en allt omfattande reglering i lag. Vi har i England ett exempel på världens måhända effektivaste och smidigaste, men samtidigt dock också mest stabilt fungerande demokratiska styrelsesätt, i vilket icke ens de mest centrala statsorganens verksamhet i nämnvärd grad reglerats medelst lagparagrafer. Där verkar traditioner, som tiden och medborgarfostran bragt till mognad, en offentlig kritik, någon gång framförd också från kyrkornas predikstolar, samt en vaken allmän opinion som den effektivaste garantin för statsförfattningens normer, dessa normer må sedan ingå i lagbud eller endast i sedvanep Praxis.

Dessa samma faktorer inverkar nog också på utvecklingen hos oss. Redan tidigt och kanske i all synnerhet i det förflutna har det finländska folkets aktning för lag och rätt varit erkänd, och särskilt ofärdsåren har utgjort en betydelsefull socialpsykologisk faktor vid skapandet av en hållfast tradition till stöd speciellt för grundlagens normer. Ifråga om den offentliga kritiken och den därav beroende vakenheten hos den allmänna opinionen torde det däremot finnas rum för en uppryckning. Detta torde åtminstone delvis ha sin orsak i bristerna i vår demokratiska mognad och å andra sidan i den trånghet, stelhet och ömtålighet i politiska betraktelsesätt, som vidlåder vårt flerpartisystem. Man kan ju hos oss från partiernas och den till huvuddelen av dem beroende tidningspressens sida förmärka en strävan att monopolisera opinionsbildningen till den grad, att den på de olika betydelsefulla politiska frågorna inriktade fria kritiken, som självfallet också den endast mödosamt kan frigöra sig från partipolitiska inflytelser, icke ses med blida ögon ens då den kommer från universitetsmäns sida i vetenskapliga föredrag, som eftersträvar objektivitet.

Domstolarnas befogenhet att pröva lagars grundlagsenlighet liksom frågan huruvida man borde eftersträva att i statsförfattningsväg ut-

¹⁵ Jfr Paavo Kastari, »Yleislakko ja perustuslaki», Statsvetenskapliga föreningsens årsbok 1956, s. 51—72.

veckla partiernas och i all synnerhet intresseorganisationernas ställning, utgör problem, varom det inte är möjligt att i förevarande sammanhang komma med något egentligt klarläggande. Att nå fram till ett sådant tillhör framtiden. I förlitan på utvecklingens krafter må det tillåtas mig att förfara på samma sätt som Aténs aeropag, vilken som bekant utgjorde högsta domstol och samtidigt även en väktare av statsförfattningens bestånd och okränkbarhet. Den berättas vid ett tillfälle, då ett överhövan svårt mål förelades den för avgörande, ha meddelat de tvistande parterna: var så goda och återkom ånyo efter hundra år!

SVENSK SYNDIKALISM

IDÉ- OCH PROGRAMDEBATT 1940—54

Av *Fil. stud.* CURT O. LARSSON, Stockholm

Nedanstående undersökning avser att åskådliggöra den svenska syndikalismens ideologiska och programmatiska förskjutning från 1940 till 1954 års ingång. Någon fördjupning av ett enstaka frågekomplex med undersökning av idéernas ursprung, jämförelser med in- och utländska parallellföreteelser eller prövning av tillämpningsmöjligheter, har därför inte kommit ifråga.

De olika frågorna debatterades till stor del parallellt, men för att ge möjlighet att kronologiskt följa ett spörsmål har i följande framställning en uppdelning i ämnesområden gjorts. Vissa gränfall har därvid oundgängligen uppstått. Avdelningarnas rubriker får därför fattas i vidaste bemärkelse.

Syndikalismens idébakgrund. Syndikalismen tillhör 1800-talets socialistiska idébyggnad och utbildades i konkret form i Frankrike på 1890-talet. I vissa huvuddrag kan man spåra inflytande från Marx, men vissa delar i den marxistiska ideologin, bl. a. historiefilosofin, har modifierats eller avvisats. Syndikalismens teoretiker brukar ofta uppdelas i två grupper: dels de som (bl. a. med utformande av idéer från de socialistiska utopisterna Fourier, Saint Simon och Robert Owen) tog aktiv del i rörelsens praktiska verksamhet, bland dem Pelloutier, Pouget och Griffuelhes, dels några intellektuella som, influerade av Bergson, Nietzsche och den franske federalisten Proudhon, skapade en »syndikalism för de utvalda». I den senare gruppen märks främst Georges Sorel.¹

Men genom lanserandet av begreppet anarkosyndikalism, vilket

¹ Herbert Tingsten, »Den franska syndikalismen och dess inflytande på samtidens fascistiska ideologier». (Särtryck ur »Fackföreningsrörelsen» 1938: 2—4), s. 6, 11 samt 4f.; Valter Åman, »Svensk syndikalism» (LO:s skriftserie nr 46, Sthlm 1938); s. 12 och 13.

skedde i Tyskland och Spanien på 1920-talet, har delvis andra utgångspunkter upplinjerats. Anarkosyndikalismen avlägsnar sig från marxismen för att i stället knyta an till anarkismen. Sorels ofta anförda väsentliga betydelse avvisas, och i stället anför sambandet med anarkisten Bakunins »antiauktoritära» riktning inom Första Internationalen, med Proudhon och den ryske anarkisten Krapotkin; i vår tid anges tyskarna Gustav Landauer och Rudolf Rocker som betydelsefulla idégivare för den anarkistiskt influerade syndikalismen.² Inom den aktuella svenska syndikalismen, vilken, i likhet med övriga länders nuvarande syndikalistiska rörelser, bör betecknas som anarkosyndikalistisk, används dock detta begrepp mycket sällan. Begreppet »syndikalism» har, vid sidan av det som ersättning för »anarkosyndikalism» lanserade och någon gång använda »frihettlig socialism», kommit att täcka även de ovan berörda anarkistiska influenserna, vilket medför att någon annan begreppsdistinktion ej heller kan upprätthållas i följande framställning.

Syndikalismens antiintellektuella och pragmatiska väsen belyses av att den sägs i första hand vara en rörelse, i andra hand en lära. Handlingen förklaras vara det avgörande, när väl mål och medel rent allmänt fastställts. I den franska syndikalistorganisationens principförklaring proklamerades målet vara att utplåna kapitalismen, »men »ity att arbetarklassens frigörelse endast kan vara arbetarklassens eget verk» och eftersom arbetarna »som ekonomiskt förorättad, underkuvad klass» har ett och samma intresse, kan kampen endast föras genom deras ekonomiska sammanslutningar, fackföreningarna, där medlemmarna kan förenas oavsett olika politiska eller religiösa privatuppfattningar. Att syndikalismen blev »uttrycket för en politiskt trött arbetarrörelse» framgår även tydligt av den deklARATION, som antogs vid de franska syndikalisternas kongress i Amiens 1906 och som ansetts vara den internationella syndikalismens principiella grundval. Amiens-resolutionen betonade mycket kraftigt möjligheten att samla arbetarna oavsett säruppfattningar i politik och religion,

² Max Nomad, »The Evolution of Anarchism and Syndicalism: A critical View» (i »European Ideologies: A survey of 20th Century Political Ideas», edited by Feliks Gross, New York 1948), s. 334 och 332; Rudolf Rocker, »Anarchism and Anarcho-Syndicalism» (i »European Ideologies», N. Y. 1948), s. 367; Folke Fridell, »Syndikalismen» (i Ström, Casparsson och Sjöberg, »Arbetets söner», del III, Sthlm 1946), s. 227 f.; Helmut Rüdiger, »Syndikalismen» (Sthlm 1950), s. 15—17, 21 och 23; se även Arbetaren 1950:11/3, där Rüdiger i art. »Proudhon i litteraturen», V, hänvisar till en Proudhon-biografi av den franske professorn Edouard Doleans, som bestrider Sorels inflytande på syndikalismen.

proklamerade klasskampen och som yttersta aktionsmedel generalstrejken. Fackföreningarna förklarades vara kamporganisationer dels för omedelbara förbättringar i arbetsvillkoren, dels för samhällets »sociala reorganisation», men då denna inträtt, bleve de organ för »produktion och fördelning».³

Syndikalismen är således utomparlamentarisk (en inställning som dock i praktiken i de flesta fall förstärkts till antiparlamentarism) och fiende till den moderna statsorganisationen och dess militärapparat. Kampmedlen brukar betecknas som »direkt aktion»: strejk, sabotage, bojkott, blockad och demonstrationer med generalstrejk och revolution som yttersta konsekvens. Mot centralism och byråkratisering hävdas federalistiska organisationsprinciper. Trots dessa gemensamma och ursprungliga drag har dock den praktiska verksamheten i varje land, där en syndikalistisk rörelse vuxit fram, bidragit till att ge en viss särprägel åt detta lands syndikalism.

Svensk syndikalism. SAC:s grundande, organisation och taktik. Inom den svenska fackföreningsrörelsen uppstod i början av 1900-talet en rätt livlig debatt om kampmetoder och organisationsformer. Kritiken riktade sig främst mot alliansen med socialdemokratiska partiet och splittringen i yrkes- och fackförbund och understöddes ivrigast av ungsocialisterna, som bedrev propaganda för en ny fackföreningsprincip, den franska syndikalismen. Nederlaget i storstrejken 1909 förstärkte arbetarnas kritik och missmod, och följande år beslöts på en konferens i Lund, där Skånes fackorganisationer inom byggnadsindustrin samlats, att lokala samorganisationer sammanslutna i en riksorganisation skulle upprättas.⁴ En kommitté utsände ett stadgeförslag, där det bl. a. hette, att oppositionen mot de »nuvarande organisationerna» främst riktade sig mot deras »avlägsnande från en klar och medveten klasskampslinje», deras strävan att »inom ramen av den privatkapitalistiska samhälls- och produktionsordningen, med några öres tillökning i timman söka omändra arbetarnas ekonomiska förhållanden» samt deras egenskap att vara »ett viljelöst bihang till ett politiskt parti». De lokala samorganisationernas första bud förklarades vara »en enhetlig sammanslutning och organisering av alla

³ G. H:son Holmberg, »Syndikalismen» (Oskarshamn 1910), s. 8, 161 f. samt 10, 162—164; Frans Severin, »Är syndikalismen statsfientlig?» (Sthlm 1924), s. 125.

⁴ Karl Bergkvist, »Sverges Arbetares Centralorganisation 1910—1935» (Sthlm 1935), s. 8 f. och 12 f.; Sigfrid Hansson, »Den svenska fackföreningsrörelsen» (Sthlm 1938), s. 312 f.

arbetare oavsett yrkesskillnad». I juni 1910 konstituerades Sveriges Arbetares Centralorganisation (SAC) som riksorgan för de lokala samorganisationerna (LS), och därmed hade syndikalismen vunnit organisatoriskt fotfäste i Sverige.⁵

Den lokala samorganisationen omfattar alla arbetare oberoende av yrke inom ett visst geografiskt område, t. ex. en kommun. Inom denna enhet uppdelas medlemmarna i driftsektioner, som motsvarar verkstadsklubbarna i den övriga fackföreningsrörelsen, samt i syndikat, som är en sammanslutning av ortens samtliga driftsektioner inom samma näringsgren och därför en ungefärlig motsvarighet till fackföreningarna. Syndikaten samarbetar med varandra inom federationer, vilka i sin tur samverkar i departement. Denna organisationsplan, vars organ i överensstämmelse med Amiens-resolutionen dels kämpar för omedelbara förbättringar i det bestående samhället dels, med ett uttryck enligt 1922 års principförklaring för SAC, bildar stommen till en organism att »träda i statens och de borgerliga institutionernas ställe», har dock på grund av de låga medlemssiffrorna inom SAC blivit mycket ofullständigt utbyggd och praktiserad.⁶ I jämförelse med den s. k. reformistiska fackföreningsrörelsen uppvisar detta organisationssystem två stora skillnader: decentralisation och vertikal organisation. Tyngdpunkten ligger hos den lokala samorganisationen som har fullständig självbestämmanderätt. Så kan exempelvis en LS utan att höra centralorganisationen förklara strejk eller träffa uppgörelse.

Centralorganisationens uppgifter är huvudsakligen administrativa och organisationstekniska. Dess huvudorgan är ett arbetsutskott (AU) och en centralkommitté (CK). Det förstnämnda består av fem ledamöter, som väljs av kongressen, och dess uppgift är att »övervaka administrationens skötsel, fatta beslut i frågor där stadgar och handlingar inte lämnar besked, taga initiativ för organisationens utveckling samt bistå LS med råd och upplysningar där så är påkallat». Centralkommittén, som »äger rätt fatta beslut i frågor som ej kräver allmän omröstning eller vilkas brådskande natur ej tillåter en sådan», består av AU:s medlemmar plus tio representanter, som valts inom valkretsarna och vilka kontrollerar AU:s verksamhet. CK, som svarar inför kongressen för fullgörandet av sitt uppdrag, skall också till varje kongress förbereda inkomna motioner. Genom allmän omröst-

⁵ Sveriges Arbetares Centralorganisation byggd på Lokala Samorganisationer (Hälsingborg 1910), s. 12; Bergkvist, a. a., s. 17.

⁶ Hansson, a. a., s. 94; SAC:s handbok (4:e uppl., Sthlm 1924), s. 128.

ning bland SAC:s medlemmar bestäms när och var kongress skall hållas. Vid kongressen, som i regel brukar sammanträda vart tredje eller fjärde år och består av valda representanter för de lokala samorganisationerna, avgörs »frågor av principiell och avgörande ekonomisk karaktär», vilka beslut fattas med 2/3 majoritet. Om denna majoritet ej erhålls, utsänds frågorna till allmän omröstning. Vidare stadgas om referendum: »Mellan kongresserna avgöres alla frågor av principiell och ekonomisk betydelse genom omröstning, antingen på förslag av AU och CK eller efter begäran av LS». Härvid gäller absolut majoritet för beslut.⁷

I stället för tidsbundna avtal på arbetsmarknaden har SAC förordat det s. k. registret. I ett taktikuttalande som antogs av SAC:s tredje kongress hette det, att registerkommittéer borde upprättas med uppgift »att upptaga lönestatistik, att övertaga fördelningen av arbetet, att fastställa och reglera arbetslönerna och prisbildningen, och slutligen, att utveckla sig till de organ genom vilka arbetarna själva skola övertaga ledningen av produktionen och varuutbytet».⁸ Registret, som huvudsakligen kommit till användning endast inom skogsbruket, har av en syndikalistisk skribent betecknats som en strävan till industriell demokrati.⁹

I en 1922 antagen och ännu gällande vägledning till organisationsbyggnaden har SAC:s syfte fått följande uttryck: »SAC:s verksamhet går ut på: löneslaveriets upphävande. SAC:s verksamhet stannar således icke vid en förändring av staten, ej heller vid ett ombyte av arbetsgivare, ty SAC vill icke ersätta privat- och bolagskapitalismen med staten som arbetsgivare. Ett dylikt ombyte kan ej leda till löneslaveriets upphävande. SAC vill därför lägga förvaltningen av produktionsmedlen i producenternas händer genom att ersätta såväl stats- som privat- och bolagskapitalismen med en på arbetarnas industriella sammanslutning byggd produktionsordning. Detta under intim samverkan med en genom fri överenskommelse mellan de Lokala Samorganisationerna uppbyggd socialistisk förvaltnings- och distributionsorganisation».¹⁰

⁷ Stadgar för Sveriges Arbetares Centralorganisation, dess Lokala Samorganisationer, Departement, Federationer och Syndikat. Antagna år 1953 av kongressen och genom allmän omröstning (Sthlm 1954), s. 13—18.

⁸ SAC:s handbok, s. 141.

⁹ John Andersson, »Med SAC i 40-årig kamp» (Sthlm 1950), s. 24.

¹⁰ Sveriges Arbetares Centralorganisation: dess principförklaring och organisationsbyggnad (Sthlm 1954), s. 9.

Kort översikt av SAC:s utveckling 1910—40. SAC:s uppbyggande skedde med anslutning främst av stenhuggare och anläggningsarbetare, medan däremot numera huvudparten av medlemmarna utgörs av skogs-, byggnads- och gruvarbetare. Redan några år efter grundandet måste kampen för föreningsrätten upptas, en kamp som fortfarande måste bedrivas.¹¹ Dessutom blev det oftast nödvändigt att upprätthålla en dubbel frontställning: dels mot arbetsgivarna, dels mot den reformistiska fackföreningsrörelsen.

Under intryck av revolutionen i Ryssland 1917 och i Tyskland 1918 uppstod en livlig socialiseringsdebatt i Sverige inom alla socialistiska rörelser, och SAC medverkade till ett flertal socialiseringskonferenser. På regeringens anmodan inlämnade SAC under hösten 1923 ett utförligt utlåtande med sin syn på »den industriella demokratis problem».¹²

Från och med nyåret 1922 fick SAC ett dagligt organ i tidningen »Arbetaren», och samma år bildades den syndikalistiska internationalen, Internationella Arbetar-Associationen (IAA), som ännu äger bestånd. Vid mitten av detta decennium uppstod en oppositionsrörelse inom SAC, den s. k. Velinderoppositionen, vilken gjorde anspråk på att företräda en »renare» syndikalism. Motsättningar i en del ekonomiska principfrågor bidrog till öppen brytning, och oppositionen bildade 1928 Syndikalistiska Arbetarefederationen (SAF) med ett par tusen medlemmar, vilken dock efter tio år uppgick i SAC.¹³

Landsorganisationen tog under år 1929 initiativ till förhandlingar med SAC om denna organisations uppgående i LO. SAC:s kongress beslöt emellertid med stor majoritet, att SAC skulle fortsätta som självständig organisation. Samma kongress fattade även beslut i avtalsfrågan. De tidsbindande avtalen sades hindra en »snabb och väl avpassad kamp», men emedan denna kamp ändå »i stor utsträckning omöjliggjorts av de reformistiska organisationernas uppträdande», tilläts SAC:s organisationer ingå bindande avtal, vilket måste betraktas som ett väsentligt avsteg från den syndikalistiska taktiken.¹⁴

I mitten av 30-talet bedrev de lokala samorganisationerna i Stock-

¹¹ Andersson, a. a., s. 11 f.; Bergkvist, a. a., s. 62.

¹² Andersson, a. a., s. 33 och 37.

¹³ Bergkvist, a. a., s. 265 och 124 f.; Redogörelse över Sveriges Arbetares Centralorganisationens (SAC) verksamhet under år 1938 avgiven av Arbetsutskottet (Sthlm 1939), s. 4.

¹⁴ Bergkvist, a. a., s. 136, 144 f. och 249.

holm och Södertälje kooperativ byggnadsverksamhet, varvid även försök med likalönsystemet gjordes.¹⁵

Med anknytning till SAC och med huvudsakligen propagandistiska uppgifter verkar Syndikalistiska Kvinnoförbundet och Syndikalistiska Ungdomsförbundet.

Sveriges Arbetares Centralorganisation har under hela sin tillvaro varit en minoritetsorganisation. Detta förhållande har genom åren blivit alltmer markerat genom LO:s kraftiga tillväxt och genom en sedan 1934 fortskridande medlemsminskning inom SAC, som i våra dagar, förutom i några skogsdistrikt, inte torde utöva något avgörande inflytande inom arbetslivets områden.¹⁶ Rörelsen får dessutom vidkännas svåra ekonomiska uppoffringar genom att utge en daglig tidning. Dessa förhållanden utgör givetvis en väsentlig del av bakgrunden till idé- och programdebattens utformning och eventuella försök till omprövning.

SAC:s numerära omfattning framgår av nedanstående tabell:

År	Antal LS	Antal medl.	År	Antal LS	Antal medl.
1910	21	696	1944	574	21.902
1915	98	4.880	1945	584	22.105
1920	398	32.299	1946	576	22.165
1925	622	37.205	1947	551	21.440
1930	468	28.150	1948	537	20.540
1935	726	35.494	1949	517	20.019
1940	622	25.305	1950	509	19.870
1941	596	23.440	1951	502	19.455
1942	577	22.626	1952	498	19.561
1943	583	22.101	1953	481	18.951 ¹⁷

Idé- och programdebatt 1940—54. I. Antimilitarism. I en av SAC år 1922 antagen principförklaring gavs den svenska syndikalismens antimilitaristiska inställning följande formulering: »Syndikalismen förkastar alla godtyckligt dragna statliga och nationella gränser och ser i nationalismen endast en kvarleva från gångna tiders ekonomiska förhållanden, vilka utnyttjas i de besittande klassernas intressen. Den kräver varje folkgrupps rätt att få reglera sina sociala, konstitu-

¹⁵ Andersson, a. a., s. 48—50.

¹⁶ Enl. muntl. uppg. av Helmut Rüdiger 3/7 1954 sluter 8000 syndikalistiska skogsarbetare avtal som berör c:a 35000 arb.; en uppg. som dock ställer sig svår att kontrollera.

¹⁷ Redogörelse för 1953, s. 3.

tionella, kommersiella och alla andra angelägenheter i samförstånd med alla andra motsvarande grupper. Syndikalismen bekämpar därför militarismen i varje form och betraktar den antimilitaristiska propagandan som en av sina viktigaste kulturuppgifter i kampen mot det bestående systemet och verkar för arbetarnas organiserade bojkott mot framställning av krigsredskap och generalstrejk mot krig».¹⁸

Albert Jensen, »Arbetarens» chefredaktör 1928—51 och under lång tid en av de ledande gestalterna inom den svenska syndikalismen, har påpekat, att denna antimilitarism är ett arv från ungsocialismen, men samtidigt betonat, att syndikalismen aldrig varit försvarsnihi- listisk eller pacifistisk: »Den har icke avvisat våldet som en nödvändighet för den sociala revolutionen. Men den har alltid avvisat kriget mellan nationerna, kriget mellan folken som något socialismen fientligt».¹⁹

Fram till det andra världskriget utvecklade sig SAC i en mängd antimilitaristiska manifestationer, men därefter har inställningen som följd av världshändelserna och rörelsens allmänna ideologiska förskjutning väsentligt förändrats. De spanska syndikalisternas kamp mot Franco samt den alltmer hotfulla nazistiska diktaturen fick därvid avgörande betydelse. Väpnat motstånd vid en fascistisk invasion accepterades sålunda genom kongressuttalanden 1938 och -42. Men det betonades att syndikalismens principiella fiendskap till militarismen ej förändrades därigenom.²⁰ Säkerligen tänkte man sig inom SAC, att detta var ett ytterst tidsbegränsat medgivande inför en alldeles bestämd situation, som framkallats av tvingande yttre omständigheter.

Den utrikespolitiska neutralitetslinjen under andra världskriget understöddes av SAC, bl. a. utsändes 1941 ett upprop med rubriken »Finlands sak är icke vår». I linje med syndikalismens statsfientlighet fördes, förutom kampen mot diktatorsystemen, propaganda även mot den i demokratierna alltmer expanderande statsmakten, bl. a. fördömdes planerna på partiförbud.²¹

Liksom i de flesta samhällsrörelser fördes inom syndikalismen mot slutet av kriget en inre idédebatt, vilken ledde till en stor princip-

¹⁸ Andersson, a. a., s. 82.

¹⁹ »Syndikalismen, SAC:s tidskrift» 1949: 6, s. 170; Albert Jensen, »Arbetarklassen inför kriget» (Sthlm 1942), s. 20.

²⁰ »Syndikalismen» 1949: 6, s. 170; Protokoll förda vid Sverges Arbetares Centralorganisations elfte kongress i Stockholm den 30 aug.—5 sept. 1942 (Sthlm 1942), s. 267.

²¹ Redogörelse för 1941, s. 15—20.

diskussion vid SAC:s kongress 1946, där Evert Arvidsson, »Arbeta-rens» nuvarande chefredaktör, i ett inledningsanförande bl. a. förordade en skärpning av antimilitarismen men med till stor del andra utgångspunkter än tidigare. Bekämpandet av krigets orsaker måste komma i första hand och därmed kampen mot statscentralismen och mot uppbyggandet av statskontrollerade näringssystem. Kampen för kooperativ hushållning utan nationsgränser är ett arbete för freden, deklarerade Arvidsson vidare. Dessutom bidroge även krigets centralisering till vetenskapsmän och tekniker samt »nationaliseringen och folkens inlemmande som delägare i sina fosterland» till att generalstrejken mot ett utbrottsfärdigt krig endast kunde få andrahandsbetydelse.²²

Några få försök till återupplivande av förkrigsårens antimilitarism gjordes, men i en artikel 1949 i SAC:s tidskrift »Syndikalismen» drog Folke Fridell fram den villrådighet som numera präglade syndikalisternas inställning till militarismen.²³

I denna nya debatt konstaterade Jensen illusionsfritt, att de första kampårens antimilitarism saknade förankring i nuet. Förutsättningar hade förr varit helt andra: en arbetarnas internationalism samt åsikten att kapitalismen var den enda krigsorsaken. Jensen drog nu upp en skillnad mellan två slags krig: dels ett krig mellan två demokratier: då kunde fortfarande mobiliseringsvägran och generalstrejk komma till användning, dels ett krig mellan en totalitär stat och en demokrati: då borde inget företas, som »kan spela segern över i händerna på den angripande despotin».²⁴

Denna taktiska uppdelning återkom i det förslag till ny principförklaring för SAC, vilken som en direkt följd av den samlade idédebatten under 40-talet framlades vid 1950 års kongress av en kommitté, bestående av Jensen, Fridell och Arvidsson samt Helmut Rüdiger, Harry Dahlkvist, Karl Hägg och Ossian Green. I en tidskriftskommentar inför denna kongress förklarade Jensen, att ett tvångsläge även nu var för handen. Att krigsansvaret åvilar de moderna storstaternas maktkamp snarare än kapitalismen betonades dessutom ånyo.²⁵

För att mildra kritiken mot principförslaget från de konsekventa antimilitaristernas sida, vilka inte saknade företrädare vid kongres-

²² Protokoll 1946, s. 161—163.

²³ »Syndikalismen» 1949: 2, s. 54 f.

²⁴ »Syndikalismen» 1949: 2, s. 58, 1949: 6, s. 173.

²⁵ Protokoll 1950, s. 94 f.; »Syndikalismen» 1950: 2, s. 39 f.

sen, föreslog en av kommittéledamöterna, Karl Hägg, att den taktiska inställningen till ett totalitärt angrepp skulle kunna uttryckas i ett särskilt taktikuttalande och utgå ur själva principförklaringen, en rekommendation som senare kom att följas.²⁶

Kongressen beslöt efter att dessutom ha debatterat bl. a. kommunalpolitisk verksamhet och produktionsformer att principförklaringskommittén skulle förstärkas och arbeta vidare.²⁷ 1952 framlade den ett nytt förslag, som utsändes till allmän omröstning och antogs, och vari inställningen till militarismen fått följande formulering: »10. Statliga gränser och nationella förvaltningsenheter strider mot syndikalismens sociala struktur, som följer det ekonomiska livet och förvaltningstekniskt är nationslös. Till följd därav är staten, såsom företrädare för nationalism och krig, syndikalismens bittraste fiende. Syndikalismen bekämpar därför militarismen och betraktar den antimilitaristiska propagandan som en av sina viktigaste kulturuppgifter. Den verkar dessutom för en de fria folkrörelsernas samfälliga aktion mot militarism och krig. Metoderna för den antimilitära kampen får bestämmas av den situation som vid varje speciellt tillfälle råder».²⁸

Den sista satsens allmänna formulering kompletterades med ett till omröstning samtidigt utsänt, av Centralkommittén utarbetat taktikuttalande, där mobiliseringsvägran, bojkott av krigsindustrin och generalstrejk rekommenderades vid krigsfara mellan demokratier, och där ett temporärt stöd åt demokratiernas försvarsåtgärder vid ett totalitärt angrepp godkändes. »Bolsjevikernas krigspolitik» utsattes dessutom för häftiga angrepp. Stockholms LS yrkade avslag på detta uttalande med en motivering som medsändes omröstningscirkuläret. Vid den allmänna omröstningen godkändes detta avslagsyrkande med 551 röster mot 479 för CK:s förslag.

Centralkommittén gjorde kort därefter ett uttalande, där Stockholms LS:s påstående att taktikuttalandet var en sympatityttring för västmakterna och ett försök att göra medlemmarna aktivt deltagande på västsidan vid ett eventuellt krig bemöttes. CK utfärdade även, »med risk att göra sig skyldig till misstag», ett provisoriskt »handlings- och agitationsprogram» i tre punkter, som skulle gälla till

²⁶ Protokoll 1950, s. 116.

²⁷ Dahlkvist utgick, Gustav Persson, A. Kronheffer och John Andersson tillkom; Protokoll 1959, s. 121.

²⁸ Sveriges Arbetares Centralorganisation: dess principförklar. och org.-byggn. (Sthlm 1954), s. 8.

nästa kongress och enligt vilket rätten till vapenvägran hävdades, ökad värnpliktstjänstgöring bekämpades samt internationell nedrustning och en internationell rättsordning uppställdes som propagandamål.²⁹

Efter en debatt vid 1953 års kongress med personliga deklARATIONER om förändrad respektive oförändrad inställning till antimilitarismen (där Arvidsson åter uppställt social kamp mot krigsorsakerna som det primära och förklarat att demokratin utgjorde »förutsättningen för vår existens och möjlighet att verka») fick redaktionsutskottet i uppdrag att formulera ett taktikuttalande, som sedan antogs av kongressen med 64 röster mot 8. Detta uttalande, som i princip ansluter sig till de tankar som tidigare uttalats främst av Arvidsson och Jensen, bejakar försvaret för demokratin och intar en mindre demonstrativ hållning till den aktuella världspolitiken än det tidigare förslaget: »— — — Demokratins bibehållande är förutsättningen inte bara för syndikalismens fredskamp utan för dess verksamhet på det hela taget. Syndikalismen ställer sig därför tveklöst på demokratins sida i kampen mot varje form av diktatur. Detta gäller även när den statliga despotin tränger över landsgränser för att utbreda sitt välde och förintä all frihet i syndikalistisk mening — — —». Det provisoriska trepunktsprogrammet har inarbetats i detta uttalande, och de direkta aktionerna rekommenderas som tidigare vid krigsfara mellan demokratiska stater.³⁰

SAC:s antimilitära inställning har, som ovan belysts, undergått väsentliga förändringar från och med tiden för det spanska inbördeskriget. Den ideella inställningen mot varje form av militarism har bibehållits, medan den taktiska förändrats till att acceptera försvaret mot en totalitär invasion. Av avgörande betydelse för denna omprövning har otvivelaktigt varit insikten om nödvändigheten av militärt motstånd mot Franco och Hitler. Bidragande orsaker kan nog också sökas i den tekniska utvecklingen som omöjliggjort den i äldre syndikalistisk debatt ofta framförda folkbeväpningstanken samt i den internationella arbetargemenskapens sammanbrott och uppbyggandet av expansiva diktaturer under socialismens eget namn. Den tidigare syndikalismens strävan att utbreda antimilitarismen hade som en väsentlig uppgift att försvaga motståndet vid en kommande social revolution. Men i och med att revolutionsbegreppet —

²⁹ Redogörelse för 1952, s. 44 ff. och 51 f.

³⁰ Protokoll 1953, s. 179 (Arvidsson) och 283—285.

som längre fram skall visas — har avskrivits, och den demokratiska staten accepterats som arbetsform, har denna målsättning blivit inaktuell.

II. »*Vidgad verksamhet*» samt *antiparlamentarism*. SAC:s numerära tillbakagång och dess alltmer minskade inflytande över arbetsvillkoren spelade en avgörande roll för den debatt om utvidgning av verksamhetsfältet som upptogs vid 1942 års kongress och som till viss del kan sägas vara inledning till en omprövning av flera väsentliga programfrågor. Stockholms lokala samorganisation betonade i en motion vid denna kongress faran av en ensidigt fackligt ekonomisk inriktning. De syndikalistiska organisationerna skulle ju förbereda medlemmarna till att överta samhällsfunktionerna i allmänhet och måste därför även i nuet sysselsätta sig med alla samhällsfrågor. Även Kiruna LS angrep en ensidig inriktning: »——— Man har begränsat sin verksamhet till ett område, där man obönhörligt trängts bakåt». En utredningskommitté, som med anledning av dessa motioner tillsatts före kongressen, bekräftade i stort sett de framförda anmärkningarna. De få LS som däremot ägnat sig åt en vidare verksamhet bedömdes som »synnerligen livaktiga, stabila och allmänt respekterade organisationer». Efter att ha citerat några uttalanden av Rudolf Rocker, anarkosyndikalismens ledande teoretiker och författare av den syndikalistiska internationals principförklaring, vilka riktade sig mot en ensidig facklig kamp, föreslog kommittén bl. a. »att kongressen i ett uttalande fastslår SAC:s tvåfaldiga uppgift: verksamhet på såväl det fackliga som de sociala, samhällspolitiska och kulturella områdena».³¹

En medlem av AU, A. Kronheffer, betonade i ett uttalande, där dessutom nödvändigheten av nyrekrytering kraftigt framhölls, att »ett område där en starkt utökad aktivitet synes motiverad är på den rena idépropagandans område samt ifråga om vår opinionsbildande verksamhet», en tanke som i den följande debatten stöddes av flera talare.³² Denna linje med ett undanskjutande av ett på grund av kollektivtal och statlig arbetslagstiftning alltmer minskande fackligt inflytande till förmån för en allmänt idé- och opinionsskapande inriktning har blivit representativ för 40- och 50-talens svenska syndikalism.

³¹ Protokoll 1942, s. 57—63, 67, 69, 71 f. och 78 f.

³² Protokoll 1942, s. 83 (Kronheffer), 92 (Arvid Pettersson) och 103 (Karl Backman).

Samtliga förslag i kongressdebatten remitterades till Berednings- och redaktionsutskottet, vars utlåtande om den vidgade verksamheten sedan antogs. Där konstaterades bl. a. att SAC:s syfte är »genomgripande socialrevolutionärt. SAC:s lokala samorganisationer såväl som alla övriga organ måste därför vid sidan av tillvaratagandet av arbetarnas intressen som lönarbetare även befatta sig med alla andra samhällsliga frågor, intränga i dem och påverka utvecklingen i syndikalistisk riktning». Alla LS »som till sitt förfogande ha tillräckliga och lämpliga krafter» rekommenderades att utse »permanenta eller tillfälliga kommittéer» för dessa uppgifter. Medlemmarna uppmanades även att aktivt delta i olika folkrörelser som ett medel för syftet »att söka kontakt med massorna för att påverka dem». Dessutom skulle en översyn efter dessa riktlinjer göras av SAC:s principförklaring och organisationsplan samt av grundstadgarna för LS.³³

Syndikalismens antiparlamentariska inställning är — som förut nämnts — en följd av de franska arbetarnas erfarenheter av den politiska verksamheten i sitt hemland vid sekelskiftet. Men att den svenska syndikalismen knappast kan stödja sig på någon »politisk trötthet», eftersom den principiella inställningen stadfästes åtskilliga år före den allmänna rösträttens införande, har bl. a. påpekats av Valter Åman i en LO-broschyr om svensk syndikalism.³⁴ Som försvar för antiparlamentarismen, förutom huvudargumentet att arbetarklassens gemensamma intressen i första hand är ekonomiska, anför många syndikalister, att lagstiftningen ofta bara inregistrerar förändringar som uppnåtts genom »direkta aktioner» i det praktiska livet. Helmut Rüdiger, som varit verksam hos de spanska syndikalisterna, då ett delsyndikalistiskt samhälle uppbyggdes i vissa provinser vid inbördeskrigets början, men numera är bosatt i Sverige och en av idédebattens främsta impulsgivare, hävdar att syndikalismen blir en »politisk faktor» genom detta indirekta inflytande. Han framdrar också ännu en orsak till antiparlamentarismen: motståndet mot nationella socialiseringar.³⁵

Syndikalismens decentralistiska och federalistiska grunduppfattningar har lett till att inställningen till kommunens politiska liv hos många företrädare för rörelsen blivit mindre avvisande. Kommunal självbestämmanderätt, vilket yrkas bl. a. i SAC:s 1:a majmanifest

³³ Protokoll 1942, s. 152—155.

³⁴ Åman, a. a., s. 98.

³⁵ Rüdiger, a. a., s. 13 f.

1944, blir ett sätt att minska statens makt. Fridell framförde dock i en artikel samma år åsikten, att det samtidigt inom kommunen måste ske en återgång till den direkta demokratin: kommunalstämma och referendum.³⁶

1945 utkom en skrift med titeln »Syndikalism och parlamentarism» av Helmut Rüdiger, där författaren i form av ett diskussionsinlägg upptog hela frågan om antiparlamentarismen i dagens samhälle. Han påpekade inledningsvis att syndikalismen med en princippropaganda från sekelskiftet nu saknade förutsättningar att vinna arbetarklassens majoritet, ty »i stället för allmänna idéer kräva folken i dag praktiska förslag och åtgärder». Ett halvt erkännande till parlamentarismen lämnades i samband med en kort historisk översikt: »Om också på ett mycket otillfredsställande sätt, är parlamentarismen ändock ett väsentligt uttryck för den moderna demokratiska rörelse, till vilken också socialismen knyter an, av vilken arbetarrörelsen lever». Statsbegreppet måste utsättas för en ny analys, betonade Rüdiger, ty dels tillkom lärofäderna Bakunins och Krapotkins, kritik av staten »för att utgöra en motpol till auktoritära och halvabsolutistiska statsformer», dels saknade parlamentarismen då vår tids uttrycksformer. Man kan inte längre kämpa mot »ett helt abstrakt statsbegrepp», när staten fått flera positiva funktioner, utan kampen måste stå mot den centraliserade organisationsformen.³⁷

Att syndikalismens förverkligande inte är »ett avskaffande av statens väsen (Severins kurs.), ett upphävande av statens funktioner, utan deras överflyttande och fördelning, det är *decentralisation*» (S:s kurs.) framhölls redan 1924 av Frans Severin, en av de ledande syndikalistiska debattörerna under 20-talet, i ett arbete med titeln »Är syndikalismen statsfientlig?» (vilket torde vara den svenska syndikalismens enda konsekventa försök att inringa statsbegreppet, som i regel annars utsatts för mångordiga angrepp utan varje försök att definiera angreppsmålet).³⁸

Men direkta utomparlamentariska aktioner måste fortfarande användas, förklarade Rüdiger, »även om vi alltså inom ramen för den bestående ordningen åstunda sociala och ekonomiska förändringar till de arbetande klassernas förmån, förändringar som bära konsolideras genom lagstiftningsåtgärder».³⁹

³⁶ Redogörelse för 1944, s. 32; »Syndikalismen» 1944: 3, s. 73—76.

³⁷ Helmut Rüdiger, »Syndikalism och parlamentarism» (Sthlm 1945), s. 8 f., 10 och 15—19.

³⁸ Severin, a. a., s. 147.

³⁹ Rüdiger, »Synd. och parlam.», s. 23.

I sin kritik av den »centralistiska parlamentarismen» stöder Rüdiger sig på Proudhon (1809—65), vars kritik av Rousseaus tes om »den allmänna viljan» under 1900-talet upptogs och utvecklades av en del engelska samhällsteoretiker, de s. k. pluralisterna.⁴⁰ Individens förklarades av dessa i första hand vara medlem i mindre enheter, t. ex. familj, yrke, förening. Detta ledde till att han omöjligtvis kunde deklarerat sin uppfattning om samtliga angelägenheter i en statsbildning genom att vid sporadiska tillfällen avleverera en valsedel, utan han kunde endast yttra sig i vissa detaljfrågor. Detta resonemang tog Rüdiger till utgångspunkt för ett önskemål om »funktionell valrätt», som sades innebära »att den enskilde endast kan tilldela andra människor sådana politiska uppdrag som gälla speciella områden i bestämda väl definierade syften». Han konstaterade vidare, att vår tids rörlighet på arbetsmarknaden lett till att individens samhörighet med sin yrkesgrupp är större än samhörigheten med boplatzen, kommunen, och utvecklade tankar om en industriell federalism grundad på funktionell representation. De industriella grupperna skulle inåt — i bestämd motsats till förhållandena inom den totalitära korporatismen — ha full självständighet, men utåt måste de inordnas i ett allmänt rättssystem, som skulle reglera förhållandet mellan de olika grupperna, skydda individernas rätt och beakta »helhetens» intressen. »Det 'hela', konsumentskapet, utgör i praktiskt hänseende de territoriella enheterna. Man kan tänka sig helheten representerad av delegerade från de funktionella enheterna och alltså blott tillerkänna denna representation en ur de funktionella enheterna härledd existens, eller tänka sig den som ett resultat av särskilda allmänna val».⁴¹

Att ett utbyggt syndikalistiskt samhälle komme att grunda sig på intresserepresentation i motsats till den moderna statens territoriella representation hade redan framhållits av Severin i hans tidigare citerade 20-talsarbete.⁴²

En utveckling mot ett världsparlament, dit de nationella parlamenten överflyttat sina befogenheter, skulle enligt Rüdiger leda till en »karikatyr av demokrati». I stället måste kommunens ställning stärkas och de större territoriella enheterna framgå ur kommun-

⁴⁰ Bland dem: Neville Figgis, Harold Laski, A. D. Lindsay och gillesocialisterna G. D. H. Cole och S. G. Hobson (enl. *Encyclopaedia of the Social Sciences*, New York 1934).

⁴¹ Rüdiger, »Synd. och parlam.», s. 44—46 och 49—63.

⁴² Severin, a. a., s. 133.

förbund. Även Jensen har senare uttalat sitt fördömande av tanken på en världsregering, vilken »skulle leda till en fruktansvärd absolutism». I stället hänvisade Jensen till Världspostföreningen som exempel på funktionssättet hos en förordad internationell federation. I en artikel från 1949 har Rüdiger framhållit, att »syndikalismens givna plats är inom dessa internationella federalistiska rörelser (världsfederalismen, europarörelsen) där den har till uppgift att representera ett slags kritisk konstruktiv opposition».⁴³

Statscentralismen bör bekämpas även genom överflyttande av sociala funktioner på de fria folkrörelserna, förklarade Rüdiger i »Syndikalism och parlamentarism», men samtidigt måste dessas inre förstelning övervinnas genom uppdelning i aktiva delar. Efter ett konstaterande av att utvecklingen är evolutionär rekommenderade författaren syndikalisterna att visa intresse för reformering av parlamentarismen: »Utvecklingen av alla sociala folkrörelser och tillfälliga, spontana, fria rådsrörelser i den meningen, att regeringar och parlament före viktiga avgöranden måste konsultera dessa grupperingar, tycks mig vara ett eftersträvansvärt mål». Därjämte förordades slutligen att »i överensstämmelse med vår rörelses tanke utöva kommunalt inflytande, där vi förmå det utan att därvid offra oavhängigheten och syndikalismens mål».⁴⁴

Uttalandet om översyn av principförklaringen i samband med beslutet om vidgad verksamhet 1942 ledde närmast till en enkät bland medlemmarna, vars resultat sammanställdes av Albert Jensen till en broschyr med titeln »Problem under debatt». Denna broschyr tog Evert Arvidsson till utgångspunkt för sin inledning till problemdebatten vid 1946 års kongress, där han ytterligare underströk och utvecklade andemeningen i besluten om vidgad verksamhet. Kongressen följde dessa rekommendationer genom att anta ett utlåtande: »Kongressen förordar tillsättandet av socialkommittéer inom alla LS. Dessa kommittéer skall ha till uppgift att aktivisera och inspirera LS:s socialpolitiska och kulturella uppgifter samt biträda och råda medlemmarna i alla angelägenheter som berör socialvårdslagstiftningen och de allmänna försäkringsbestämmelserna. Till underlåtandet och systemsättandet av denna verksamhet föreslås att kongressen beslutar att inrätta en SAC:s egen socialbyrå. — — —».⁴⁵

⁴³ Rüdiger, »Synd. och parlam.», s. 64; Albert Jensen, »Vad vill syndikalismen» (Sthlm 1949), s. 48; »Syndikalismen» 1949: 6, s. 168; se äv. Rüdiger, »Syndikalismen», s. 53—57.

⁴⁴ Rüdiger, »Synd. och parlam.», 86—88 och 100—103.

⁴⁵ Protokoll 1946, s. 162 (Arvidsson) och 284.

»Bibehållande av rörelsens antistatliga och utomparlamentariska karaktär. Dock med klarare och starkare uttryck för antistatlighetens positiva innebörd och med skapandet av en bättre förståelse av den rättighet till politisk verksamhet, som organisationens principförklaring medger. Härvid måste emellertid markeras att rörelsens grunduppfattning om den parlamentariska verksamhetens korrumpande inflytande alltjämt vidhålles». Denna sammanfattning av sin ståndpunkt till frågan om staten ändrat karaktär så att en förändrad inställning borde följa lämnade Arvidsson och gav den bl. a. följande motiveringar: »Det räcker med att tänka på frågan om produktionsförvaltningen, för att förstå att staten och syndikalismen inte bara är konträra begrepp, utan i verkligheten oförenliga organismer». Han ansåg ej heller att staten som sådan ändrat karaktär. »Ty att den blivit mer totalitär, måste väl anses höra till dess ursprungliga karaktär». En viktig förändring hade dock inträtt: staten hade fått makt även över kapitalismen, något som även betonades i debatten om antimilitarismen: »Det mest fördelaktiga vi kan säga är att den genom reformer stävjar kapitalismens vådor såtillvida att människorna kunna leva». Men — betonades det längre fram — »Reformerna knyter folket starkare till staten och nationen. — — — Här sker nämligen motsatsen till det som förnuftsmässigt borde ske, nämligen att människorna till följd av den pågående produktions-tekniska utvecklingen allt mera skulle växa till en värld i gemenskap». Denna tanke delades även av Jensen: »Lyckligare hade det säkert varit om denna socialvård kunnat ordnas genom andra samhällsinstitutioner än staten, eller om den i större utsträckning kunnat organiseras genom frivilliga försäkringsföretag eller dylikt». Att emellertid den syndikalistiska statsfientlighetens negativa sida överbetonats på bekostnad av vad den ville ersätta det kritiserade med, framhölls av Arvidsson. »Detta att utplåna nationen som ekonomisk enhet och organiskt förbereda världshushållet anser jag vara syndikalismens stora gåva till mänskligheten».⁴⁶ Debatten om antistatligheten överfördes därmed närmast till en fråga om produktionsformerna (vilka upptas till behandling i ett följande kapitel).

Vad beträffar antiparlamentarismen gjorde sig Arvidsson således vid denna kongress till talesman för en i stort sett oförändrad taktisk inställning. SAC skulle även i fortsättningen avstå från allt politiskt deltagande, men medlemmarna borde fortfarande ha rättighet att

⁴⁶ Protokoll 1946, s. 162, 144—153 (Arvidsson) och 184 (Jensen).

utanför organisationen vara politiskt verksamma. Dock kunde han tänka sig ett samarbete »så långt åskådning och intressen sammanfaller» mellan SAC:s press och »eventuella 'syndikalistiska' kommunalpolitiskt verksamma grupper», en samverkan som dock absolut ej finge utsträckas så långt att den syndikalistiska pressen anlätades för valkampanjer, ty då skulle organisationen »inte längre kunna helhjärtat företräda det största och grundläggande i den syndikalistiska tanken, nämligen att den arbetande klassen skall vara en självständig makt gentemot det bestående samhällets alla institutioner och därtill länkade partier».

En representant för trävaruindustridepartementet inom SAC påpekade att på de platser, där LS hade egna representanter i kommunalfullmäktige, detta förhållande lett till ökat förtroende för organisationen. Även Jensen sade sig som ett medel mot statscentralismen förorda kommunalpolitisk verksamhet utanför organisationen. Ett kraftigt uttalande mot all partipolitisk verksamhet och för den direkta aktionens metoder gjordes bl. a. av SAC:s sekreterare John Andersson.

Som resultat av den stora problemdebatten vid kongressen, varav diskussionen om antiparlamentarismen endast utgjorde en del, beslöts — som tidigare nämnts — att tillsätta en kommitté för att utarbeta en ny principförklaring. Bland direktiven för detta arbete uppställdes följande: »Ställningen till kommunen som nutida och framtida samhällsinstitution måste bringas till klarhet och medlemmarnas rätt till kommunal verksamhet utanför organisationen så tolkas att den icke syndikalistiskt diskrimineras».⁴⁷

I en artikel 1949 om SAC och tidsproblemen efterlyste Folke Fridell en klar linje i syndikalismens inställning till kommunalpolitiken. Han påpekade hur syndikalister i bl. a. Göteborg spred antivalaffischer, medan LS i Härjedalen och Dalarna valde kommunalfullmäktige. Fridell deklarerade åter sin tidigare anförda negativa inställning till kommunalpolitiken i dess nuvarande form och förklarade att ett accepterande av kommunala val måste leda till ett accepterande även av statliga. Att en distinktion mellan dessa båda valsystem är möjlig att upprätthålla hävdades dock i ett annat inlägg i tidskriftsdebatten. I kommunen vore dels kandidaterna oftast väl kända av väljarna, dels kunde en mer direkt kontroll utövas på de valda, varför den

⁴⁷ Protokoll 1946, s. 142—144 (Arvidsson), 166 (Martin Höglund), 183 f. (Jensen), 187 f. (Andersson) och 282.

lokala samorganisationen borde ha rättighet att påverka personvalet.⁴⁸

Att syndikalismen, nästan utan att inse innebörden av förändringen, har övergivit den traditionella inställningen om den politiska maktens betydelselöshet, framhölls åter av Arvidsson. »Syndikalismen har tveklöst ställt sig på formaldemokratins sida mot varje form av diktatur». Uppgiften bleve därför inte längre att krossa det nuvarande samhället utan att arbeta inom detta för att uppnå gradvisa förändringar, vilka ofta måste framgå ur kompromisser. Detta i sin tur ledde till att ett visst samarbete med statliga och kommunala myndigheter måste äga rum.⁴⁹ Och några år senare sade sig Arvidsson eventuellt vilja ha en »syndikalistisk observatör» i riksdagen.⁵⁰

Den hos flera syndikalister alltmer betonade viljan att bryta den handlingsmässiga isoleringen kom att under 1950 leda till bildandet av ett helt nytt organ. Den 25 och 26 februari samlades ombud för syndikalistiska organisationer i Gästrikland, norra Uppland och Älvdalen samt enstaka syndikalister från Stockholm, Västmanland och Hälsingland till en konferens i Gävle, där man enades om att bilda en från SAC fristående organisation, som fick namnet »Frihetliga kommunalfolket», för att delta i kommunalpolitiken. I en deklaration, som antogs vid konferensen, framhölls bland skälen som motiverade kommunalpolitiskt deltagande — allt synpunkter som framförts i den tidigare debatten — att »kommunen utgör en sådan naturlig samhällscell, som kommer att bestå och ingå även i det av oss eftersträlvade federalistiska samhällets politiska och sociala organisation». Ett stärkande av den kommunala självstyrelsen förklarades vara ett medel mot statscentralismen och gynna individernas direkta medverkan i samhällslivet. Det dubiösa i att många syndikalister vid valen stödde politiska partier, som i praktiken bekämpade syndikalismen, angavs även som ett väsentligt skäl för en självständig organisationsbildning. »Då det inte är lämpligt eller önskvärt att våra fackligt-ekonomiska kamporganisationer engageras häri, rekommenderar vi syndikalister och andra frihetliga socialister att bilda särskilda föreningar för kommunal verksamhet och därmed sammanhängande eller förenliga uppgifter».⁵¹

⁴⁸ »Syndikalismen» 1949: 2, s. 53—54 (Fridell) och 1949: 4, s. 127—128 (Sjötten Eriksson).

⁴⁹ »Syndikalismen» 1949: 3, s. 75 och 1949: 4, s. 121—123.

⁵⁰ Muntlig uppgift av Arvidsson 10/11 1953.

⁵¹ »Arbetaren» 1950: 27/2.

Den 28 juni 1950 bildades »Frihetliga Kommunalfolkets Riksorganisation», som också på några platser deltog i kommunalvalen detta år.⁵² I en programförklaring 1953 kräver organisationen den politiska maktens och industrins decentralisering och »införande av kommunalt omröstningsförfarande i alla viktiga samhällsfrågor». Den kapitalistiska produktionsordningen skall ersättas »med ett system i enlighet med den frihetliga socialismens principer». Kamp mot rättsröten, skiljande av kyrkan från staten och fullständig religionsfrihet samt samarbete mellan kommuner och »framstegsvänliga grupper och federationer» i olika länder, bl. a. för att tjäna Europas enande, uppställs som andra mål.⁵³

Ännu en av den internationella syndikalismens principer tog Albert Jensen upp till granskning inför den förestående SAC-kongressen 1950. Amiens-deklarationens postulat om medlemmarnas rättighet att utanför kamporganisationen delta i alla politiska yttringar framhöll han vara »nog så groteskt». Dess förutsättning var »en tveklugen själ hos varje medlem», och principen ledde bl. a. till att den franska landsorganisationen CGT sprängdes. Jensen vidhöll dock — utan närmare definitioner — att det i den syndikalistiska samhällsuppfattningen »finns element som kan verka som grundval för ett positivt skapande samhällsbyggande även med bibehållna filosofiska och politiska divergenser».⁵⁴

I debatten vid SAC:s kongress i juni framhölls att hela den kommunalpolitiska frågan lösts genom »Frihetliga kommunalfolkets» bildande.⁵⁵ Sedan förslaget till principförklaring, som tidigare nämnts, undergått förnyad omarbetning, antogs den nya principförklaringen 1952, där inställningen till parlamentarismen fått följande uttryck: »6. — — — Den (syndikalismen) appellerar till alla som . . . är beredda att delta i kampen för en social ordning . . . där varje samhällsmedlem på grundval av utvidgade kommunala och regionala själv-

⁵² »Arbetaren» 1950: 29/6; — Frihetliga kommunalfolket fick vid dessa val sammanlagt 51 mandat fördelade på 16 kommuners kommunalfullm. enl. följ.: Uppsala län: Söderfors kommun: 1 repr. av 25 valda fullm.; Värml:s län: Finnskoga-Dalby: 4 av 40; Västmanl:s län: Västerlövsta: 1 av 40; Kopparbg:s län: Ore: 1 av 24, Älvdalen: 15 av 40, Idre: 2 av 20; Gävlebg:s län: Los: 4 av 25; Färila-Kärböle: 2 av 30, Bjuråker: 1 av 30; Västernorr:s län: Ådals-Liden: 3 av 25; Jämtl:s län: Hede: 7 av 35, Tännäs: 1 av 20, Sveg: 4 av 35, Svegs köping: 2 av 25, Lillhärdal: 2 av 20; Västerbottens län: Malå: 1 av 30; (enl. Kommunala valen år 1950 av Statistiska Centralbyrån, Sthlm 1951).

⁵³ »Fritt Forum, Organ för Frihetliga Kommunalfolkets Riksorganisation», 1953: 1, s. 1 och 3—4.

⁵⁴ »Syndikalismen» 1950: 2, s. 35.

⁵⁵ Protokoll 1950, s. 109 f. (Fridell), 116 (Karl Hägg) och 117 (Albert Ericsson).

styrelseformer får tillfälle att aktivt delta i ett decentraliserat samhällsliv. — 8. SAC deltar inte i partipolitiken. Både i dagskampen och för framskapandet av en klasslös samhällsordning betraktas den direkta, ekonomiska, sociala och kulturella verksamheten som det väsentliga. — — — Medlemmarna i SAC äger rätt att utanför rörelsen delta i de former för samhällelig verksamhet som överensstämmer med deras politiska, filosofiska och religiösa uppfattning, under förutsättning att denna verksamhet icke bringar dem i öppen fiendeställning till den syndikalistiska rörelsen».⁵⁶

Besluten om »vidgad verksamhet» för de lokala samorganisatorerna har kanske inte lett till några genomgripande praktiska förändringar på grund av det ringa medlemsantalet i många LS, utan betydelsen ligger nog närmast på två andra områden. Dels bildade denna debatt upptakten till en allmän översyn av syndikalismens idéinnehåll (kanske med undantag av den antimilitaristiska inställningen, vars omprövning inleddes av andra orsaker), dels har dessa beslut lett till en inriktning på en allmän idédebatt med undanträngande av de fackliga synpunkterna, vilket säkerligen haft och har betydelse för att vinna resonans utanför rena arbetargrupper. För de markanta tendenserna till minskad antiparlamentarism har bl. a. avfärdandet av en del socialistiska dogmer varit av betydelse. Att den politiska makten skulle vara helt underordnad den ekonomiska och att arbetarklassen skulle bilda en organisatorisk enhet enbart som följd av ekonomisk utplundring har i dagens samhälle visat sig vara fiktioner. Även revolutionstanken har — som visas i följande kapitel — avskrivits, och de affektbemängda striderna mot ett odefinierat statsbegrepp har till stor del ersatts av kamp mot centraliseringens princip, vilket allt gör att syndikalismen nu bekänner sig till den demokratiska staten som arbetsform, något som oundgängligen, om syndikalismen inte vill bli en totaliserad sekt, måste leda till deltagande i det nuvarande samhällets arbetsformer. Dessutom har det givetvis för varje samhällsrörelse stor betydelse både för idéutveckling (bl. a. för att mildra verklighetsfrämmande tendenser) och medlemsrekrytering att få delta aktivt i samhällslivet. Det bör beaktas, att SAC fortfarande konsekvent står utanför all politisk verksamhet — den nya principförklaringen ger ju i detta avseende inte uttryck för någon förändring —, medan däremot den enskilde medlemmen numera har praktisk möjlighet att i vissa

⁵⁶ Sveriges Arbetares Centralorganisation: dess principförklar. och org.-bygggn. (Sthlm 1954), s. 4, 5.

distrikt stödja en kommunalpolitisk organisation med huvudsakligen syndikalistisk rekrytering.

III. *Klasskamp och revolution.* Den marxistiska klasskampsidén — bl. a. uttryckt i slagordet »arbetarklassens frigörelse måste vara dess eget verk» — har spelat en avgörande roll i den syndikalistiska ideologin. I Sverige fick dock den praktiska verksamheten redan från början en avsevärt mer moderat prägel än den som kan utläsas ur deklARATIONERNA om direkt aktion med generalstrejk och revolution som slutmål. Det teoretiska klasskamps- och revolutionsbegreppet har emellertid icke utsatts för någon ingående kritisk analys i debatten förrän vid 40-talets mitt.

Albert Jensen inledde och tog under år 1944 upp problemet om en syndikalistisk revolution kan genomföras utan att samtidigt en diktatur upprättas. Ett diktatoriskt samhälle kan aldrig vara syndikalistiskt, ansåg Jensen och uppmanade till diskussion om frågan huruvida inte syndikalismen måste förverkligas etappvis inom det bestående samhället.⁵⁷

I sitt arbete »Syndikalism och parlamentarism» konstaterade ju Rüdiger, att någon majoritet för att krossa staten med dess nuvarande sociala uppgifter inte kan uppnås. Han vände sig också mot att klasskamps- och revolutionsteserna tillämpas internationellt utan hänsyn till traditioner och speciella förutsättningar i olika länder. I detta sammanhang gick Rüdiger även till strid mot den isolerade, samarbetsfientliga syndikalismen (säkerligen med det antifascistiska samarbetet under spanska inbördeskriget som bakgrund): »Föreställningen att en organisation, en riktning skall behärska hela folket eller ett folks arbetande klasser, att ett enda tänkesätt, ett enda organisationssystem vid något tillfälle i historien skall vara normgivande för den vidare utvecklingen motsäger inte bara alla historiska erfarenheter utan också den frihetliga socialismen. Denna föreställning är nämligen totalitär».⁵⁸

Jensen återkom flera gånger i tidskriften »Syndikalismen» till revolutions- och klasskampsproblemet och konstaterade bl. a. att flera debattörer med rätta framhållit, att den svenske arbetaren inte har någon revolutionär inställning. Klasskillnaderna minskades dessutom allt mer — i rak motsats till vad som förutsades i Marx' pro-

⁵⁷ »Syndikalismen», 1944: 5, s. 129—133.

⁵⁸ Rüdiger, »Synd och parlam.», s. 93—99.

fetior — och den statliga socialpolitiken hade ett »pacifierande inflytande».⁵⁹

Att den enhetliga sammanslutningstanken, byggd endast på medlemmarnas egenskap av lönearbetare, visat sig ohållbar, betonades av Jensen i kongressdebatten 1946, och detta hade skett redan genom den franska CGT:s sprängning, ett argument som han senare utvecklade i sitt avfärdande av Amiensresolutionens tes om frihet för medlemmarna att vara politiskt verksamma utanför organisationen, vilket berördes i föregående kapitel. Mot Arvidsson som polemiserat mot vissa delar av Jensens avskrivning av revolutionsbegreppet och bl. a. anfört att en syndikalistisk *minoritet* inte kunde tänkas göra revolution replikerade Jensen, att detta just var fallet i Spanien 1936. Men de spanska syndikalisterna uppgav vid detta tillfälle tanken på en total revolution, vilken endast skulle kunnat upprätthållas genom diktatur och valde i stället samverkan med andra antifascistiska riktningar och därigenom endast en delrevolution. Jensen framhöll vidare, att det syndikalistiska frihetskravet inte kränks genom kamp med våldsmedel mot kapitalismen men däremot då syndikalismen vill diktera sin samhällslösning över andra socialistiska riktningar. Efter att åter ha vederlagt den marxistiska »eländes- och katastrofteorin» och konstaterat att den svenske arbetaren är icke-revolutionär proklamerade Jensen, att »konsekvensen måste bli, att vi i stället för att drömma om en engångsrevolution, som skall ordna allt efter syndikalistiska linjer, måste finna en arbetslinje, som mera harmonierar med de svenska förhållandena och att vi måste eftersträva delreformer, men syndikalistiska delreformer som steg för steg kan föra oss fram till det mål vi eftersträvar».⁶⁰

Två år senare gick Jensen än längre i sitt avskaffande av revolutionsprincipen. I en artikel frågade han, om det alls fanns någon möjlighet att skapa ett »frihetligt socialistiskt samhälle» genom en våldsrevolution: »Men om man under en våldsam revolution icke kan undgå att 'ta makten', att skapa ett nytt herravälde, att utöva diktatur över andra riktningar, — — — hur skall man då kunna övervinna staten, när man själv på detta sätt bygger upp en egen stat?». Att dock klasskampen fortfarande existerar och kommer att existera, framhöll Jensen följande år, och detta sades vara fallet »så länge det finns en egendomsbesittande klass och en egendomslös, så länge produktionsmedlen ligger i händerna på arbetsköpare, antingen

⁵⁹ »Syndikalismen» 1945, s. 127 f.

⁶⁰ Protokoll 1946, s. 174 och 177—179.

privatkapitalistiska eller statskapitalistiska och de egendomslösa arbetarna till följd därav är hänvisade att sälja sin arbetskraft som lönearbetare». Men fortsättningsvis konstaterades, att de förenklade uppfattningarna om klasskampen från seklets första år med deras nonchalans inför politiska idéer saknade aktualitet. En av den klassiska syndikalismens grundförutsättningar hade dessutom ännu ej förverkligats, en förutsättning som en kongress i London 1913 gett följande formulering i en deklaration som ännu finns med i SAC:s stadgehäfte: »Kongressen fastslår, att dessa kamporganisationer blott kan lyckas i sina strävanden, när de upphör att vara splittrade genom politiska och religiösa åskådningar . . .». De största splittringsorsakerna inom arbetarklassen ansåg Jensen vara framkallade av kommunismens maktanspråk.⁶¹

Under 1949 tog även Evert Arvidsson konsekvent avstånd från varje revolutionstanke och gav uttryck för nödvändigheten av att arbeta *inom* samhället med bl. a. följande formulering, som innebär en väsentlig förskjutning från den »klassiska» syndikalismens betraktelsesätt: »Under alla omständigheter är det uppenbart att den mest konsekventa och renodlade humanism — som syndikalismen åtminstone här i landet glädjande nog företräder — inte utan vidare låter sig förena med vilka kampmetoder och sociala uttrycksmedel som helst. — — — Vi måste visa andra samma hänsyn som vi kräver för oss själva, vi måste anpassa våra medel och arbetsmetoder till de demokratiska idealen, vi måste undvika att vårt hat mot bestående sociala orättfärdigheter slår ut i nya sådana».⁶²

SAC:s principförklaring av 1922 slutade med följande konstaterande: »Syndikalismen erkänner därför att de arbetande massorna i segerns stund måste diktera de hittills besittande och härskande klasserna sin vilja att göra slut på dessa klassers privilegier och överflytta de sociala livsfunktionernas förvaltning i händerna på det arbetande folket». Som resultat av den ovan refererade revolutionsdebatten utslöts diktattanken helt i 1950 års förslag till ny principförklaring. Där framhölls i stället att syndikalismen kämpar »för demokratiska fri- och rättigheter som grundval för samhällets nydaning». Syndikalismen sades också uttryckligen bekämpa »varje form av diktatur» och tillbakavisa »varje totalitetsanspråk för egen räkning».⁶³

⁶¹ »Syndikalismen» 1948: 5, s. 131 och 1949: 3, s. 66—68; Stadgar för Sverges Arbetares Centralorganisation . . . s. 8 f.

⁶² »Syndikalismen» 1949: 3, s. 73 och 1949: 4, s. 119—121.

⁶³ SAC:s handbok, s. 131; Protokoll 1950, s. 92—93.

Om avskrivningen av revolutionsbegreppet rådde knappast några delade meningar på kongressen, medan däremot klasskampdebatten fortsatte med inlägg i SAC:s tidskrift, där bl. a. Jensen framhöll, att »lönekampen, egentligen den enda påtagliga form av klasskamp som kan noteras, är socialistiskt idélös och obesjälad». Rüdiger gick än längre och betonade under pseudonymen »Ivar Bergegren», att indelningen i proletariat och bourgeoisie saknade varje verklighetsbakgrund i dagens samhälle. I stället för att »hålla fast vid de trosformer som en gång varit livgivande för den klassiska franska syndikalismen» rekommenderade han syndikalismen att »mera medvetet än tidigare acceptera de mera omfattande frihetliga perspektiven som ligger i anarkismens olika uppslag».⁶⁴

I januari 1951 efterträdde Evert Arvidsson Jensen som »Arbetarens» chefredaktör och formulerade i en ledare med rubriken »Nya perspektiv» den förändrade taktiska inställning som kommit till uttryck i efterkrigsdebatten.⁶⁵ Denna ledare blev senare i sin egenskap av ett slags sammanfattning för de nya tendenserna och sin placering i rörelsens officiella organ utsatt för en mycket häftig kritik av den alltmer aktiva minoritetsoppositionen inom SAC.

I den slutligt antagna principförklaringen saknas liksom i 1950 års förslag varje hänsyftning på en eventuell tillämpning av syndikalistisk revolution och diktatur. Syndikalismen förklarades ha »bidragit till framskapandet av de mänskliga fri- och rättigheter som finns inom det demokratiska samhället och är beredd att försvara dessa mot diktaturens anhängare». Kamp mot varje diktatur proklameras, och uppgiften förklaras vara att »omdana samhället i frihetlig socialistisk riktning, vilket innebär att största möjliga frihet och ekonomiska rättvisa beredes åt alla». Klasskampstanken har i stort sett reducerats till följande konstaterande: »Den syndikalistiska rörelsen är framsprungen ur arbetarklassen som ett värn för det arbetande folkets intressen . . .». Dock kvarstår sådana begrepp som »utsugning», »de egendomslösa massorna» och »den arbetande klassen», men en genomgående uppdelning av samhället i två mot varandra fientliga klasser kan, i motsats till förhållandet i den gamla principförklaringen, inte återfinnas. Syndikalismen sägs nu vända sig till »alla som är motståndare till varje form av utsugning, till alla som inte försvarar ekonomiska eller andra privilegier . . .». I punkt 8 omnämnes uttryckligen att till begreppet »arbetare» räknas även tek-

⁶⁴ »Syndikalismen» 1950: 5, s. 132 (Jensen) och 136 (Bergegren).

⁶⁵ »Arbetaren» 1951: 2/1.

niker och administratörer. En positiv inställning kommer dessutom till uttryck inför jordbrukares och självständiga yrkesutövares kooperativa samverkan.⁶⁶

En konsekvent opposition mot varje förändring av syndikalismens taktik och principer har under 40- och 50-talen vuxit fram inom SAC. Från 1953 har denna minoritetsgrupp, vars drivande krafter tillhör Stockholms LS; utgivit en periodisk tidskrift, »Våra idéer», med Rudolf Holmö som ansvarig utgivare. Detta organ deklarerar, att klasskampen fortfarande är en realitet. Utsugningen av arbetarna förklaras ha ökats, medan däremot arbetarnas missnöje med denna utsugning minskats på grund av höjning i levnadsstandarden, varför den syndikalistiska omdaningen nu måste stödja sig enbart på arbetarnas idealitet. Av den sociala revolutionen lämnas i en artikel en definition, som sägs uttrycka andemeningen hos »alla medvetna syndikalister alltifrån Pelloutier och Sorel till våra dagar». Denna hänvisning till Sorel är värd beaktande, ty den belyser att oppositionsgruppen till förmån för en äldre form av syndikalism tar avstånd från anarkosyndikalismens förnekande av Sorel.

Motsättningarna betraktas av oppositionen som en kamp mellan å ena sidan »liberalism», som Rüdiger sägs ha infört och som påverkat Jensen och Arvidsson, och å den andra sidan »syndikalism» vars strävan förklaras gå »stick i stäv mot liberalismens», ty »i syndikalismen ligger ju liksom i varje annan '-ism' en strävan att bli allena-rådande så långt dess syfte sträcker sig». I ett följande nummer utvecklade Rudolf Holmö denna tanke: »Det är dock icke aspekterna på frihetskravet som är det primära i syndikalismen; det är den rättvisa (H:s kurs.) arbetarna syfta till genom sin föresats att befria näringslivet från utsugning».⁶⁷ Oppositionens framstöt vid 1953 års kongress i syfte att bl. a. underkänna »Arbetarens» redigering »i nyorienterad anda» och åstadkomma ny diskussion om principförklaring avvisades av kongressmajoriteten, vilket närmare kommer att beröras i kapitlet om produktionsformerna.

Eftersom tiden under det spanska inbördeskriget kom att bli syndikalismens hittills enda större tillämpningsförsök, har dessa erfarenheter kommit att återverka på nästan alla områden inom idédebatten. De spanska syndikalisternas samarbete med andra anti-

⁶⁶ Sveriges Arbetares Centralorganisation: dess principförkl. och org.-byggn. (Sthlm 1954), 3—8.

⁶⁷ »Våra idéer, Organ för syndikalistisk teori och praktik» 1953: 3, s. 1 f. (»Klasskampen», utan förf.), 6 f. (»En syndares bättring», utan förf.), 8 (»Nyorienteringens uppkomst och syfte III», utan förf.) samt 1953: 4, s. 2 (Holmö).

fascistiska riktningar har därför influerat SAC:s avskrivning av revolution och totalitetsanspråk. De dittills oanade konsekvenserna av en totalitär maktapparat, vilka åskådliggjorts av de fascistiska, nazistiska och kommunistiska diktaturena, har säkerligen även bidragit till att tanken på en revolution med åtföljande odelat maktinnehav framstått i ny belysning. Därtill kommer insikten om avsaknaden av revolutionära förutsättningar för Sveriges del. Ett uppgivande av ideologiska hypoteser till förmån för verklighetssyn präglar även erkännandet att klasskampsfilosofin saknar reell bakgrund i vårt samhälle. Det aktuella världspolitiska läge, som avgränsat Västerlandet till en åtminstone påstådd ideologisk gemenskap, samt en genom yttre tryck framtvungad upplevelse av en för denna enhet gemensam kulturtradition kan kanske ha bidragit till detta allmänna accepterande av demokratiska arbetsformer; denna eventuella orsakskedja åskådliggjordes särskilt tydligt i den av Arvidsson hävdade gemenskapen med humanistiska ideal.

IV. *Produktionsformer.* Under den livliga socialiseringsdebatten i Sverige på 1920-talet utgavs bl. a. två skrifter med försök till konkretisering av det syndikalistiska framtidssamhället, Albert Jensens »Socialiseringen» och Frans Severins »Arbetarnas övertagande av produktionen». I princip framförde de den »klassiska» syndikalistiska tesen om att produktionen skall övertas av arbetarnas organisationer, vilka finge förvaltningsrätt över produktionsmedlen, medan äganderätten förbehölls »samhället», som enligt Severin är en »sammanslutning av alla olika grupper på ett visst begränsat område, eller rättare alla på detta område boende myndiga människor. Detta område anser syndikalismen i allmänhet böra utgöras av kommunen».⁶⁸

Under 1940- och 1950-talen har debatten om produktionsformerna tillförts väsentliga bidrag främst av Folke Fridell, Evert Arvidsson och Helmut Rüdiger. Fridell har genom ett flertal artiklar om producentkooperationen ytterligare utvecklat debatten kring en redan tidigare omstridd särlinje i svensk syndikalism. (Den i inledningen omnämnda producentkooperativa försöksverksamheten på 30-talet hade — även om SAC principiellt ej ställt sig helt avvisande till dylika försök — mött kraftig kritik från centralorganisationen, bl. a. beto-

⁶⁸ Frans Severin, »Arbetarnas övertagande av produktionen» (Örebro 1920), s. 30.

nades risken av att ett profitintresse skapades, och att kooperatörerna anställde icke-medlemmar som lönearbetare mötte invändningar).⁶⁹ I samband med frågan om gruvindustrins förstatligande efter krigsslutet framförde Arvidsson ett syndikalistiskt alternativ och utvecklade tankar om en nationslös hushållning, och Rüdiger har med anarkistiska och federalistiska utgångspunkter förordat en »socialistisk pluralism». Den svenska debatten är givetvis inte isolerad utan har påverkats av syndikalistiska erfarenheter i andra länder och av övrig socialistisk debatt. Kraftigast kan nog influenserna spåras till socialiseringsförsöken under spanska inbördeskriget, men även en producentkooperativ efterkrigsrörelse i Frankrike (*Communautes de Travail*) och federalistiska tendenser i Västtyskland jämte uppbyggandet av en ny syndikalistisk rörelse där tillhör idébakgrunden.

I en del av de spanska områden, där Francos militärkupp misslyckades 1936, grep bl. a. den syndikalistiska rörelsen, som omfattade ungefär hälften av landets organiserade arbetare, tillfället att realisera väsentliga delar av sitt program. I Katalonien uppbyggdes ett till stora delar nytt näringsliv: förvaltningen av åtskilliga industriföretag, transportmedel och allmänna tjänster övertogs av syndikaten, och inom jordbruket bildades kollektiv och producentkooperationer. Rüdiger har ofta pekat på samarbetet mellan olika riktningar och intressen som blev en följd av det gemensamma hotet utifrån: syndikalisterna samverkade på flera ställen bl. a. med socialdemokraterna, som bedrev socialisering efter sina principer; en del statliga ingripanden och en viss privat företagsamhet ingick också i denna samhällsbildning. Jensen har däremot — i linje med sitt starka fördomande av statsprincipen — mer betonat tendenserna till statsmaktens försvagning, vilket blev en följd av att flera av dess funktioner övertogs av de fackliga sammanslutningarna.⁷⁰

»I varje fall torde det vara tämligen självklart, att socialismen förverkligad ingenting annat är än producentkooperation. . . ». Genom detta uttalande från 1943 markerar Folke Fridell en uppfattning, som kommit att spela en betydelsefull roll i denna debatt. Producentkooperationen, som brukar förklaras vara den företagsform, där alla anställda är ägare, står i viss motsatsställning till syndikalismens »klassiska» åsikt att fackorganisationerna skall överta förvaltningen av industrin, medan äganderätten förbehålls samhället. Att konsumentkooperationen skulle förmås erkänna och samarbeta med produ-

⁶⁹ Protokoll 1935, s. 380 f., se äv. s. 188—226 och 377—393.

⁷⁰ Rüdiger, »Synd.», s. 39—43; Jensen, »Vad vill synd.», s. 34—40.

centkooperationen har för Fridell varit ett angeläget mål. Ett samägande mellan producenter och konsumenter vore »en mycket acceptabel lösning av problemet». Därigenom bleve argumentet att arbetarna-producenterna skulle skaffa sig förmåner på konsumenternas bekostnad inaktuellt: »Detta samägande blev i själva verket då ingenting annat än en välbehövlig växelverkan av kontroll från de samlade konsumenternas sida mot producenterna. — — — Ett socialistiskt samhälle skulle kunna grundas på trenne skänklar av kooperation: den konsumentkooperativa, den jordbrukskooperativa och den arbetarekooperativa».⁷¹

Vid mitten av 40-talet fördes i Sverige en livlig debatt om den s. k. industriella demokratin, en debatt vars praktiska resultat har blivit inrättandet av företagsnämnder. En del syndikalister intog redan från början en kritisk inställning till dessa strävanden. Herbert Anckar, medlem av »Arbetarens» redaktion, såg i dessa tendenser en kapitalistisk förhoppning »att denna form av samhällskontroll skall bli betydligt lättare att hålla i schack och vid behov manövrera ut än vad den statliga kontrollen måste bli». Han vände sig även mot tanken att genom lagstiftning genomföra industriell demokrati, ty »då har man redan från början skapat en tvångströja som kommer att bli ett hinder för all fortsatt utveckling». En positiv inställning till en begränsad industriell demokrati inom en kapitalistisk stat deklarerades däremot av Albert Jensen, som däri såg dels »ett redskap till socialismens förverkligande», dels ett mot statstotalismen riktat decentraliserande medel. Fridell var helt avvisande och såg i de föreslagna åtgärderna ett rationaliseringsinstrument till förmån för företagarintressena och deklarerade, att den syndikalistiska uppfattningen om den industriella demokratin var »en fråga — inte om samarbete med kapitalismen — utan en fråga om eliminering av det kapitalistiska produktionssystemet». Socialdemokraternas bristande programmatiska klarhet i dessa frågor förklarade Fridell berodde på deras övervärdering av den politiska kampen. Folkpartiets förslag om samarbetsorgan vid industrierna avvisades med att dess tillämpning skulle utesluta alla socialistiska influenser.⁷²

Att en »arbetarrådssocialism» skulle medföra kvalitetsförsämring och minskning av produktionsvolymen var ett vanligt argument i den allmänna socialiseringsdebatten vid denna tid. Det bemöttes av Fridell

⁷¹ »Syndikalismen» 1943: 6, s. 187 och 1944: 2, s. 53—57.

⁷² »Syndikalismen» 1945: 6, s. 170, 172 (Anckar) och 1945: 5, s. 131—135 (Jensen); Folke Fridell, »Industriell demokrati» (Sthlm 1946), s. 7—20.

med att tillräckligt stöd av praktiska erfarenheter saknades för att verifiera en dylik åsikt. De gillesocialistiska försöken i England vore otillräckliga för ett generellt omdöme. Dessutom skulle vid en tillämpning gemensamhetsintresset motverka varje effektivitetsminskning. Mot invändningen att den enskildes initiativ skulle gå under i kollektiv likgiltighet anförde Fridell, att detta främst var en invändning mot statssocialisering samt — i överensstämmelse med den producentkooperativa linjen inom syndikalismen — att vinstintresset skulle sporra den enskilde producenten och konsumenten till produktionsökning.⁷³

Frågan hur produktionen skall regleras i ett syndikalistiskt samhälle har diskuterats i många teoretiska arbeten. Severin bemötte redan i »Arbetarnas övertagande av produktionen» den socialdemokratiska invändningen, att ett syndikalistiskt samhälle skulle leda till gruppmonopol och en godtycklig uppskörtning av allmänheten, med dels att en annan moral skulle förefinnas i det socialistiska samhället, dels att mot varje grupp skulle stå andra grupper av jämförbar styrka, vilka genom egna aktioner skulle bemöta orätmätiga tendenser från en annan grupp. Dessutom skulle samhället »förbehålla sig vissa grundrättigheter» som skydd mot eventuell gruppegoism.

Fridell anknöt delvis till dessa synpunkter men utgick från sin producentkooperativa syn, då han — ett tjugotal år efter Severin — uppställde frågan om produktionen borde regleras av en vald organisation eller enligt efterfrågan. Den första möjligheten skulle leda till en viss frihetsinskränkning men vore nog ofrånkomlig för vissa varor, t. ex. läkemedel. Däremot vore det andra alternativet »idealistiskt»: »den individuella konkurrensen ersattes med den kollektiva eller gruppkonkurrensen. Otänkbart vore det inte att konsumentkooperationen finge distribuera alla varor med bibehållande av det fria urvalets och prisbildningens princip».⁷⁴

1946 motionerade kommunisterna i riksdagen om förstatligande av gruvindustrin. Frågan gick på remiss till gruvarbetarförbundet inom LO, och det beslöts att företa en s. k. förutsättningslös utredning. Ett syndikalistiskt bidrag till denna nya socialiseringsdebatt lämnades av Evert Andersson i ett arbete med titeln »Gruvorna till folket». Inledningsvis betonade författaren olikheten mellan socialdemokraternas, kommunisternas och syndikalisternas inställning till frågan om vem som skulle överta gruvorna efter privatkapitalisterna. De två först-

⁷³ Fridell, »Industr. demokr.», s. 5 och 23—25.

⁷⁴ Severin, »Arb:s övertag. av prod.», s. 13—21; »Syndikalismen» 1944: 1, s. 13.

nämnda ansåg att detta skulle göras av staten, medan syndikalisterna yrkade på »alla gruvhanteringsmän i gemenskap. Eventuellt som övergångsform ett hälftenbruk mellan arbetarnas kooperativa kollektiv och staten».⁷⁵

Beträffande frågan om köp eller expropriation anförde Arvidsson »att om staten skall köpa gruvorna till gängse pris, så betyder detta ett accepterande av den grundorättvisa som det privata ägandet innebär». Ty då skulle hela syftemålet med en förmögenhetsutjämning motverkas. Bland argumenten mot ett förstatligande betonades även de stora riskerna för en frihets- och trivselinskränkande (en synpunkt som ofta framförts av Fridell) och dessutom dyrbar statlig byråkrati. Statsdriften framhölls även vara mindre effektiv än arbetarnas kooperativa förvaltning, i vilken »man arbetade för sig själv — med och genom alla kamraterna — och lönen kom att stiga med kollektivets prestation». Begreppet »arbetare» förklarades innefatta »alla i verksamheten behövliga medhjälpare, från verkställande företagsledaren via teknikerna till städaren på verkstaden eller i gruvstugan».

»När staten övertar en verksamhet och de naturtillgångar varpå den är fotad, då sker en klar avgränsning från den övriga världen. Detta är svenskt, detta är engelskt o. s. v.» påpekade Arvidsson vidare (att nationalisering leder till nationalism har även framhållits av Fridell) och ställde däremot att »syndikalismen egentligen avser att industriellt sammanordna världen till en ekonomisk enhet», en tanke »vars förverkligande egentligen är viktigare än allting annat i vår tid».⁷⁶

Detta resonemang om »syndikalismens organiska internationalism» i motsats till den frontställning mellan staterna som blir följderna av en nationalisering tog Arvidsson även upp vid SAC:s kongress 1946, där han hänvisade till Proudhons bekännelse till en »ny ordning som är grundad på den *ekonomiska rätten* (A:s kurs.), och med vilken alla sorger om raser, språk, nationaliteter, naturliga, politiska eller strategiska gränser reduceras till frågor av tredje eller fjärde ordningen...». Denna tanke sammanknöts med frågan om den svenska gruvindustrins förstatligande. »Om så sker, så finner vi att resultatet av gruvarbetarnas möda i Kiruna delvis kommer att överföras till fiskare i Bohuslän, bönder i Skåne, finsktalande ödemarksbebyggare och nomadiserande samer. Det är statens system. Om

⁷⁵ Evert Arvidsson, »Gruvorna till folket» (Sthlm 1946), s. 6 f.

⁷⁶ Arvidsson, a. a., s. 11—14, 30, 31, 34; se äv. Fridell, »Synd.», s. 285 f.

gruvarbetarna enligt syndikalismen övertar gruvorna, då får renskötare och fiskare intet med den saken att skaffa. Däremot blir det en naturlig sak att transportarbetarna som för malmen till Narvik och lastar den där, blir delägare och medarbetare. Men det kliver över en *nationsgräns* (A:s kurs.). På detta sätt kommer syndikalismen obönhörligen att smula sönder nationerna som ekonomiska enheter och upphäva de konstlade motsättningarna».

Som ett medel till löneutjämning och ett sätt att förhindra pris- och lönekrig i en syndikalistisk hushållning förordade Arvidsson i likhet med en del andra teoretiker en utjämningsfond, som skulle ge kompensation åt mindre bärkraftiga industrier och finansiera allmänna verksamheter. Mot invändningen att detta skulle konstituera en ny stat framhölls att statens diktaträtt och »faktiska livrätt över individerna» bortföll och att själva sättet för inbetalningen till fonden, vilket skulle ske av de mest bärkraftiga industrierna, visade en grundläggande skiljaktighet: »Det blir arbetarna direkt som på sina företagsstämmor kommer att besluta om avgifterna och de grunder på vilka dessa skall erläggas. Här har den arbetande massan den säkra och direkta kontrollen över de värden som skapas». ⁷⁷

En delvis annan linje i idédebatten om samhällsordningen har företrätts av Helmer Rüdiger, som själv benämnt den »socialistisk pluralism», vilket sägs vara »teorin om en utveckling som lämnar rum för social nydaning på olika vägar och även ger experimentell frihet för den kooperativsocialistiska riktningen». En syndikalistisk förskjutning från strävan efter enhetslösningar till detta accepterande av solidariska livsformer rekommenderades redan på 20-talet av Max Nettlau, en av anarkismens historiker. En av Rüdiger ofta anförd impulsivare till dessa tendenser är den tyske anarkisten Gustav Landauer (1870—1919), som med viss utgångspunkt hos federalisterna Proudhon och Constantin Frantz verkade för kooperativa samarbetsförsök och en »socialistisk federalism, d. v. s. en genomförd decentraliserad självstyrelse». En producentkooperativ rörelse i våra dagars Frankrike, *Communauté de Travail*, som även torde influerat Fridell, utgör en praktisk erfarenhetsgrund för vissa av dessa aktuella tendenser. ⁷⁸ För dagens strävan bort från en total kollektivism

⁷⁷ Protokoll 1946, s. 151 f.; Arvidsson, a. a., s. 39—40; se äv. Protokoll 1946, s. 154—155.

⁷⁸ »Syndikalismen» 1949: 6, s. 164; Rüdiger, »Synd.», s. 44—46; Proudhon, Landauer och Frantz behandlas utförl. i Rüdiger—Bergkvist, »Federalismen» (Sthlm 1947), som äv. inneh. en omfattande bibliografi; *Communauté-rörelsen* utger tidskriften »Communauté, organe mensuelle de l'entente communautaire».

har utan tvivel även de fascistiska, nazistiska och kommunistiska tvångssamhällena haft en avgörande betydelse. Inflytelser från samarbete mellan de antifascistiska riktningarna på näringslivets område under det spanska inbördeskriget utgör även här en betydelsefull komponent, ytterligare betonad genom den svenska syndikalismens allmänna demokratisering.

Enligt den socialistiska pluralismen ges i samhället plats för olika slags kollektiva produktions- och fördelningsorganisationer men även för privat företagsamhet. Någon enhetlig kollektivisering av jordbruket förutsätts exempelvis inte. För att finansiera allmänna och sociala ändamål tänkes försäkringsformer och beskattning ifrågakomma. I propagandan för det mångfacetterade samhällslivet går hos Rüdiger ett genom anarkistiska och liberala influenser allt starkare betonande av frihetskravet, uttrycket bl. a. i följande formulering: »Socialismen måste tänkas om såsom en form av frihetlig humanism».⁷⁹ Det kanske bör ytterligare betonas att debatten på detta område givetvis inte kan framträda som ett avgränsat alternativ beträffande delproblem, utan det gäller ju snarast en parallell samordning av olika socialistiska, kooperativa och andra sociala och ekonomiska initiativ. Någon enstaka gång har detta system uppfattats i den syndikalistiska debatten mer som en övergångsperiod med tillfälle till någon slags effektivitetstestning.⁸⁰

Fridells energiska kamp för producentkooperation har bidragit till att SAC fått en mer positiv inställning till denna företagsform, vilket bl. a. avspeglade sig i SAC:s majresolution 1947, där producentkooperativa sammanslutningar sades »kunna avskaffa löneslaveriet och återge arbetaren sin frihet». Att även konsumentkooperationen ofta kan påräkna ideologiskt stöd av syndikalisterna belystes av samma resolution, vilken som alternativ mot det projekterade statliga oljemonopolet förordade den internationella oljekooperationen.⁸¹

I 1922 års principförklaring nämns inget om producentkooperation, men i förslaget till ny principförklaring 1950 fick denna tanke ett klart stöd.⁸² Den producentkooperativa linjen har dock mött starkt motstånd från åtskilliga medlemmar inom SAC. Förutom invändningen att producentkooperationen ofta har anställda som ej är medlemmar i företaget, en synpunkt som troligen delvis har sin grund i

⁷⁹ »Syndikalismen» 1945: 3, s. 90—94 och 1949: 6, s. 166.

⁸⁰ Karl Bergkvist, »Syndikalismen i Organisationssverige» (Sthlm 1950), s. 18.

⁸¹ Rüdiger, »Synd.», s. 37.

⁸² Protokoll 1950, s. 93.

de omstridda försöken på 30-talet, framhävs att den producentkooperativa konkurrensen skulle utplåna gemenskapen inom arbetarklassen. (Detta bemöttes i en artikel med att solidariteten kanske endast behövdes under kampåren innan det producentkooperativa systemet genomförts eller också att gemenskapen kvarstod trots konkurrens genom att de missgynnade hjälptes genom »utjämningsåtgärder», en tanke som anknöt till den bl. a. av Arvidsson förordade utjämningsfonden).⁸³ Ett huvudargument för de kritiskt inställda är dessutom att producentkooperationen inte sägs kunna leda till »utsugningens fullständiga avskaffande». I stället betonas att samhället måste överta äganderätten, en tanke som utan att vara direkt uttryckt i 1922 års principförklaring nog får anses allmänt hävdad åtminstone i den äldre syndikalismen (tidigare har refererats bl. a. till Severin).

Vid den allmänna omröstningen om det nya principförslaget 1952 medsåndes, som tidigare nämnts, ett av oppositionen utarbetat förslag, som beträffande produktionsformerna kraftigt betonade nödvändigheten av att jorden, naturtillgångarna och produktionsmedlen tillhör samhället, och att SAC:s kamp gäller »a) bättre arbetsvillkor och b) utsugningens fullständiga avskaffande». Detta förslag samlade 201 röster, medan 814 medlemmar röstade för kommittéförslaget; för avslag av båda förslagen avgavs 143 röster.⁸⁴

Den nya principförklaringen har i sin nionde punkt fått en formulering som i huvudsak överensstämmer med 1950-års förslag. Den positiva inställningen till »alla former av kooperativ verksamhet» har dock, som följd av kritiken, fått tillägget: »som icke exploaterar annan arbetskraft eller åsidosätter den sociala solidariteten». Tanken på en utveckling genom reformer är genomgående markerad. Möjligen kan styckets första hälft synas ge mer uttryck åt tanken på ett mångfacetterat näringsliv som slutmål, medan den senare hälften tenderar till åsikten om en omfattande syndikalisering.

Den nionde punkten har följande lydelse: »Syndikalismen medverkar till ett kooperativt näringsliv i socialistisk mening och syftar till bildandet av internationella federationer mellan producentkooperativa företag som en första ansats till framtidens frihetliga socialism. Syndikalismen betraktar alla former av kooperativ verksamhet, även böndernas och självständiga yrkesutövaras samverkan, som icke

⁸³ »Syndikalismen» 1949: 6, s. 181—182. Jfr Ulf Himmelstrand, »Syndikalismens två kritiska punkter».

⁸⁴ Redogörelse för 1952, s. 41—43.

exploaterar annan arbetskraft eller åsidosätter den sociala solidariteten, som ett led i utvecklingen mot ett samhälle där alla är befriade från obehörigt ekonomiskt beroende och där alla ändamålsenliga former av inbördes hjälp samordnas efter federalistiska principer. Syndikalismen betraktar också konsumentkooperationen som ett användbart medel i kampen mot nationella och internationella monopol. Syndikalismens produktionsordning innebär den industriella demokratis fullständiga förverkligande och SAC deltar därför, som en strävan mot detta mål, medelst direkt fackligt-industriella åtgärder i varje verksamhet som syftar till medinflytande åt arbetarna i privata, kommunala, statliga eller konsumentägda företag. Syndikalismen avser därför också att ge den partiella industriella demokratin en socialistisk inriktning, med tanke på att produktionsmedlens förvaltning skall övertas av samtliga sysselsatta».⁸⁵

I och med att de mot den allmänna omprövningstendensen inom SAC oppositionellt inriktade medlemmarna började utge tidskriften »Våra idéer» fick deras kritik ett mer samlat uttryck. Det bör dock ännu en gång betonas att meningsmotsättningarna sträcker sig åtskilliga år längre tillbaka, och att de omfattar i stort sett hela idédebatten. Dock är att märka att de mot producentkooperationen kritiskt inställda varit och är betydligt fler än den fraktion som i sin allmänna opposition fylkats kring »Våra idéer», vilken inte kunnat påräkna ett genomgående stöd från de förstnämnda i sin allmänna opposition. Argumenten mot den producentkooperativa linjen har dock i stort sett överensstämmt med dem som efter 1953 framförts i oppositionsorganet, som bl. a. åter betonat kravet på samhällelig äganderätt och att denna kooperationsform »i många fall visat sig vara en mera gen väg till arbetarnas inväxande och inkapslande i den kapitalistiska ordningen än t. o. m. det representativa systemet via partipolitiken varit».⁸⁶

Den dogmatiska minoritetsoppositionen gick vid 1953 års kongress till offensiv mot hela den ideologiska »nyorienteringen», men samtliga framstötter misslyckades. Bl. a. avslogs ett förslag om att underkänna redigeringen av »Arbetaren», där givetvis de förda debatterna av-

⁸⁵ Sveriges Arbetares Centralorganisation: dess principförklar. och org.-bygg. (Sthlm 1954), s. 5—8.

⁸⁶ »Våra idéer» 1953: 3, s. 4—5 (Holmö, »Producentkorporation och syndikalism III») och 1953: 1, s. 8—9 (»Prod.korp. och synd. I», utan förf.), se äv. s. 6 (Ole Olason, »Den medvetna lögnen i 'nyorienteringens' tjänst») och s. 7—8 (»Kommentar till AU:s 'Information', utan förf.) samt 1953: 2 (»Prod.korp. och synd. II», utan förf.).

speglat sig. Samma öde vederfors en motion av Rudolf Holmö angående ny debatt om principförklaring. Kongressen beslöt dessutom om ett allmänt avståndstagande från »Våra idéer», och för att söka lösa motsättningarna inom SAC tillsattes slutligen en femmannakommitté.⁸⁷

Efter oppositionens nederlag vid kongressen proklamerade följande nummer av »Våra idéer», att »vårt försök att hålla ihop den syndikalistiska oppositionen har tagit form i bildandet av en rent ideell sammanslutning: 'Syndikalisternas förbund'». ⁸⁸ Detta bör säkerligen betraktas som en strävan att samordna de oppositionella grupperna inom landet, dock utan att ta steget till utbrytning ur SAC.

Bakom den strävan till realiserbara dellösningar, som är märkbar i de ovan refererade debatterna om produktionsformerna ligger säkerligen — förutom de avskräckande resultat av enhetslösningar som visats dagens människor samt avskrivandet av tanken på en revolutionär omdaning — även här en längtan att bryta en handlingsmässig isolering och få tillfälle att tillämpa några av idéerna om näringslivets gestaltning, som ju otvivelaktigt utgör det centrala i syndikalismen. Fridell har, som framgått av ovanstående, anknutit till den omstridda producentkooperativa linjen, vilken nu blivit inryckt i SAC:s principförklaring, och därunder särskilt betonat betydelsen av samverkan med konsumentkooperationen, bl. a. för att undvika risken för profitintresse. Arvidsson framstår i vissa avseenden som representant för den »utopiska», internationellt famnande linjen i syndikalismen, medan Rüdiger med intryck från Spanien och från en del anarkister och federalister rekommenderat en samhällsbildning med solidariska livsformer.

I detta sammanhang bör det givetvis beaktas, att kooperativa arbetsformer inte kan betraktas som något enbart för syndikalismen karakteristiskt. Den producentkooperativa tanken är ju gammal inom socialismen, men för syndikalismen utgör den en relativ nyvinning.

V. Förhållande till LO. Den i samband med en kraftig expansion alltmer påtagliga maktcentraliseringen på bekostnad av den enskilde medlemmens medbestämmanderätt utgör i våra dagar en av syndikalisternas främsta angreppspunkter på Landsorganisationen och hela den reformistiska fackföreningsrörelsen. Tidigare hade propagan-

⁸⁷ Protokoll 1953, s. 67, 225 f., 227 f., 254 och 265 f.

⁸⁸ »Våra idéer» 1953: 5, s. 1—2.

mer sysslat med föregivna monopoliseringssträvanden från reformisternas sida. Även sammansättningen av de beslutande organen inom LO utsätts för kritik. Av de beslutsmässiga ombuden på LO-kongressen 1941 skulle enligt en undersökning av SAC:s sekreterare John Andersson majoriteten utgjorts av avlönade funktionärer, bestående dels av ombudsmän från fackföreningarna, dels av representantskapets och landssekreterariatets medlemmar. Mot den senare gruppens rösträtt i alla frågor som ej avsåg ansvarsfrihet för den gångna tidens förvaltning ställde Andersson förhållandet på en SAC-kongress, där funktionärer och revisorer samt AU:s och CK:s ledamöter har yttrande och förslagsrätt men ej rösträtt.⁸⁹

Frågan om att bilda en syndikalistisk fackopposition inom LO upptogs till debatt inom SAC vid mitten av 40-talet. Arbetsutskottet gjorde emellertid ett uttalande mot tanken på en dylik oppositionsverksamhet med motivering, att inga möjligheter förelåg »att så förändra LO:s arbetssätt och principer, att vi såsom syndikalister kunna vara tillfredsställda därmed». Dock förklarades det, att »SAC har naturligtvis intet emot att det inom LO bildas syndikalistiska propagandagrupper, men det är en sak som LO:s egna medlemmar har att avgöra utan SAC:s organisatoriska medverkan». Samma motivering återkom vid 1946 års kongress i CK-majoritetens avslagsyrkande på en motion om fackopposition och dessutom anfördes, att, om motionen bifölls, LO finge »tillfälle att stämpla detta som påtaglig splittringspropaganda inom den fackliga rörelsen». CK-minoriteten däremot ställde sig positiv till tanken på oppositionsgrupper, men dessa borde bildas på initiativ av LO:s egna medlemmar.

I kongressdebatten framhölls vid detta tillfälle bl. a., att en radikaliserings av LO skulle försvåra en medlemsövergång till SAC, och att en fackopposition endast borde förekomma i ett land som saknade en självständig syndikalistisk organisation. Kongressen anslöt sig till CK-majoriteten och avtog motionen.⁹⁰

De reformistiska fackförbundsstyrelsernas vetorätt mot en genom medlemsomröstning beslutad strejk tillhör de syndikalistiska angreppsmålen. »Då demokrati är lika med självbestämmanderätt innebär detta veto avskaffandet av demokratin på ett för fackföreningsrörelsen livsavgörande område», förklarade Jensen i en skrift från 1949, som även — i linje med den ursprungliga syndikalistiska tanken — betonade, att den reformistiska fackföreningsrörelsens sam-

⁸⁹ »Syndikalismen» 1942: 2, s. 33—36.

⁹⁰ Redogörelse för 1945, s. 5—7; Protokoll 1946, s. 231 ff.

band med socialdemokratin leder till att »arbetarnas ekonomiska intressen underordnas opportunistiska partiintressen. — — — Fackorganisationerna växer mer och mer in i rollen av redskap för regering och stat...».⁹¹

När LO:s och SAC:s organisationssystem upptas till jämförelse, måste givetvis den stora skillnaden i de båda organisationernas numerär hela tiden beaktas. Mot SAC:s 19.000 medlemmar står vid 1953 års slut LO:s 1.350.000. Från LO-sidan har ifrågasatts, om en väsentligt ökad anslutning till SAC skulle kunna ske med bibehållande av dess nuvarande struktur; man har bl. a. även — tydligen med hänsynstagande endast till den dagsaktuella fackliga kampen — pekat på det ur Landsorganisationens synpunkt helt felaktiga i att »en tyst förutsättning» för den syndikalistiska organisationens decentralisering är »att kapitalismen är lika sårbar överallt och att den fungerar i helt självständigt opererande för att inte säga isolerade enheter».⁹² Att det finns påtagliga brister i SAC:s funktionssätt visas bl. a. av att organisationens egen studieverksamhet har föga anslutning och att även deltagarantalet i de allmänna omröstningarna ofta är mycket lågt (så deltog exempelvis i omröstningen om den nya principförklaringen 1952 av organisationens 19.561 medlemmar endast 1.158).

VI. *Inställning till kommunismen.* En viss samverkan med kommunistiska organisationer, bl. a. vid några propagandakampanjer mot militarismen, förekom under SAC:s första årtionden i en tid då ännu arbetarklassen i vissa avseenden manifesterade en solidaritet mot den gemensamme fienden, kapitalismen. En resolution från 1922 med protester mot Sovjetregimens förföljelser av syndikalister och representanter för andra socialistiska riktningar är dock bland de första SAC-uttalanden som berör kommunismen. Under 30-talet började de statstotalitära verkningarna av Sovjet-systemet alltmer uppmärksammas, bl. a. i samband med angreppet på Finland, och 1940 upptogs frågan om kommunisters medlemskap i SAC i ett av Centralkommittén utfärdat cirkulär: »Konstaterande att bolsjevismen med sin statstotalism och statskapitalism är en form av fascism och därmed socialismens fiende; att den som med klar uppfattning om denna bolsjevismens karaktär ansluter sig till bolsjevismen måste betraktas som arbetarrörelsens fiende; att den svenska bolsjevismens aktiva

⁹¹ Jensen, »Vad vill synd.», s. 13 f.

⁹² »Fackföreningsrörelsen; Organ för Landsorganisationen i Sverige» 1947: 22, s. 496 (Lind, »Syndikalism kontra reformism»).

och ledande kader som liveget redskap för Moskvas imperialistiska politik måste betraktas som den svenska arbetarrörelsens fiende; att det däremot finns bolsjeviker som är vanliga godtrogna arbetare för vilka bolsjevismen framstår som en radikal art av socialistisk arbetarrörelse utan att de är medvetna om bolsjevismens fascistiska karaktär; förklarar SAC:s Centralkommitté, att bolsjeviker av den första kategorien icke kunna vara medlemmar av en syndikalistisk organisation, medan den senare kategorien bör bedömas annorlunda; — —».

Att kommunismen blott leder till statskapitalism och statstotalism betonades även 1948 i ett CK-uttalande om efterkrigssituationen, där förutom ett skarpt avvisande av kommunisternas tal om arbetarklassens enhet även den tjeckoslovakiska statskuppen berördes: »SAC är för sin del beredd att med alla medel som står till buds uppta en beslutsam kamp mot kommunismen och de krafter som arbetar för att låta Sverige dela det öde som vederfarits Tjeckoslovakien och andra stater i östra Europa».⁹³

En viss opposition mot den markanta frontställningen gentemot de svenska kommunisterna framkom i några inlägg vid 1950-års kongress. Därvid betonades av flera talare att kritiken ej fick vara så aggressivt ensidig att den omöjliggjorde diskussion med kommunisterna på arbetsplatserna. Att kampen mot kommunismen kan övergå och urarta till »förföljelser mot socialister och demokrater och andra som ser en fara i de metoder som användes» belystes av en talare med hänvisning till uppgifter från »vårt broderorgan» Industrial Worker i USA.⁹⁴

Hela denna diskussion, som ingått som en del i frågan om tidningarnas redigering, avslutades med ett flertal skriftliga förslag, vilka hänsköts till dechargeutskottet för sammanjämkning. Utskottets utlåtande antogs senare av kongressen och hade angående ställningen till kommunismen följande formulering: »Kongressen godkänner den hållning tidningen intagit till bolsjevismen och den vålds- och undertryckningspolitik de bolsjevikiska diktaturstaterna för. Den fortlöpande kritiska uppmärksamhet, som självfallet måste ägnas bolsjevismen, bör dock icke få en sådan omfattning att den dominerar tidningens innehåll».

Ett »Uttalande i fredsfrågan», utarbetat av Evert Arvidsson, antogs

⁹³ »Syndikalismen» 1950: 6, s. 161—163 (Albert Jensen, »SAC och bolsjevismen»).

⁹⁴ Protokoll 1950, s. 44 (Harry Dahlkvist), 51 (Nisse Lätt), 57 (Gösta Olsson) och 73 (Ragnar Johanson).

även av kongressen och saknade inte skarpa formuleringar: »Totalismen i bolsjevismens skepnad inskränker sig inte till krigisk aggression, den inriktar sig också medvetet på att lönnmörda fredens idé». Uttalandet yrkade att »en de fria folkens fredsrörelse måste danas, som vid sidan av regeringarna och oberoende av dem kan tala i Västerlandets namn».⁹⁵

I och med att den äldre syndikalismens uppfattning om att det är likgiltigt vem som regerar avskrivits — en utveckling som inleddes före 40-talet — och dessutom egna diktaturanspråk förvisats och anarkistiska influenser fått större betydelse, har frontställningen mot varje frihetskränkande tendens blivit alltmer markant. Förutom mot kommunismen har en intensiv propagandaverksamhet riktats mot Franco-Spanien, men även bl. a. Portugal och Grekland har efter andra världskriget anklagats för förföljelser och frihetsberövanden. Att en viss moderation i propagandan mot de inhemska kommunisterna efterlystes från några håll vid 1950 års kongress sammanhänger säkerligen till viss del med de då alltmer utpräglade antidemokratiska tendenserna i USA:s kommunistjakt. Det bör också beaktas att förslagen om mildrad kritik väsentligen avsåg kritiken mot personer men inte mot kommunismen som idé. Den direkta samvaron med kommunistiska arbetare på en del arbetsplatser torde nog bidra till möjligheten att i vissa fall upprätthålla den av SAC tidigare uttryckta och av några talare nu framdragna distinktionen mellan den lättrogne och medvetne kommunisten.

Sammanfattning. Den svenska syndikalismen har, som framgått av ovanstående undersökning, efter det andra världskriget och med den politiska världsutvecklingen alltifrån spanska inbördeskriget som en väsentlig del av orsaksbakgrunden, undergått en genomgripande idéförändring, vilken bl. a. lett till att den nu tillhör de demokratiska samhällsrörelserna. Staten skall numera inte avskaffas genom revolution, utan genom reformer och under samarbete med andra grupper förändras i önskad riktning, d. v. s. decentraliseras, vilket således — som redan på 20-talet framhölls av Severin — inte kan innebära ett utplånande av dess funktioner. Den producentkooperativa tanken har intagits i den nya principförklaringen och accepterats som en ansats till ett frihetligt socialistiskt samhälle men är fortfarande omstridd, kampen mot varje form av diktatur har blivit alltmer mar-

⁹⁵ Protokoll 1950, s. 87—90, 214—216 och 245—247.

kerad, och militärt motstånd som försvar mot en totalitär angripare har i dagens läge accepterats. En av syndikalismens grundläggande teser, om den ekonomiska maktens överhöghet, har måst överges till förmån för en tendens till förståelse för den politiska maktens betydelse — manifesterad genom »Frihetliga kommunalfolkets» bildande. Den ensidiga klasskampsinställningen har avskrivits, och detta jämte den genom yttre omständigheter — statlig arbetslagstiftning, minoritetsställning — framtvungade utvecklingen från facklig till idé- och opinionsbildande verksamhet har lett till en mindre klassbetonad prägel, ett förhållande som rimligtvis kan tänkas få betydelse för spridningen av rörelsens idéer. (I jämförelse med den spanska syndikalismen, som haft stor anslutning även bland bönder, hantverkare, tjänstemän och intellektuella, har ju SAC nästan fullständigt saknat inflytande och medlemmar bland dessa samhällsgrupper).

En stor del av dessa förändringar, som ju innebär en minskning av det marxistiska elementet i syndikalismen, har sin parallellitet i den svenska socialdemokratins motsvarande utveckling flera årtionden tidigare (då den bl. a. genom att delta i det praktiska handlandet fick möjlighet att genomskåda ett flertal teoretiska förenklingar i det marxistiska bagaget). Men givetvis består ännu den socialistiska grundsynen i syndikalismen och väsentliga skillnader i målsättningen och organisationsprinciperna i förhållande till övriga socialistiska riktningar.

Den internationella syndikalismen grundar sig delvis på för rörelsens framgång ödesdigra felkonstruktioner: den ekonomiska maktens totala dominans, möjligheten att samla arbetarna i egenskap av underkuvad ekonomisk klass men med bibehållen rätt till politisk verksamhet utanför organisationen och samtidigt proklamerande av att målet inte uppnås förrän denna politiska splittring upphör. Fastän den svenska syndikalismen nu mildrat dessa felaktiga hypoteser, har den långt ifrån frigjort sig från dem. För att realisera sitt samhällsprogram står den i dagens läge utan kampmedel, sedan ju tanken på direkt aktion utmynnande i generalstrejk och revolution uppgivits, och med bortseende från den väl knappast konsekvent hävdade möjligheten av annan utomparlamentarisk aktion och det ännu obetydliga inflytandet av »Frihetliga kommunalfolket». Den kvarstående fackliga verksamheten har fått en prägel som ej skiljer den från den övriga fackföreningsrörelsen, vilket åskådliggöres bl. a. av att tidigare taktikuttalanden med riktlinjer för facklig kamp utgått och ej

ersatts samt av att en statsunderstödd arbetslöshetskassa bildats inom SAC 1953. Svensk syndikalism synes därför närmast stå inför den i och för sig föga tacksamma men därför ingalunda helt betydelselösa uppgiften att stimulera en allmän idédebatt och verka som impuls-givare till andra samhällsrörelser.

Att tankarna om decentralisering och individens aktiva medverkan i samhällslivet har stor aktualitet i sin egenskap av positiv samhällskritik är nog ganska otvetydigt i en tid då demokratins kris allt oftare förts på tal. Ett inom skilda grupper tilltagande missnöje med det moderna samhällslivets alltmer utpräglade tendenser till förmyndarmentalitet är en illustration till en växande klyfta mellan å ena sidan en genom aktivitetspedagogik, grupparbete och social trygghet aktiverad människa och å den andra sidan en industriellt ofri och i samhällsangelägenheterna passiv tillvaro. Säkerligen torde en aktiv demokrati med möjlighet för varje individ att efter uppfostran därtill delta i ett decentraliserat samhällsliv vara en av de bästa garantierna mot apati, förflackning och infiltration av totalitära tendenser.

Ett anmärkningsvärt förhållande, som dock samtidigt belyser den internationella syndikalismens beträngda läge, är att SAC med sina 19.000 medlemmar för närvarande utgör den största legalt arbetande syndikalistiska organisationen i världen. Endast Spaniens nu illegala rörelse kan således uppvisa större rekrytering. De svenska principdiskussionerna har därför ej ringa betydelse för den internationella rörelsen. De spanska syndikalisterna har dock ännu inte vid internationalens kongresser erkänt SAC:s nya principförklaring, som de anser gå alltför långt i sitt uppgivande av fundamentala principer.

PRESSDEBATTEN KRING NORRBOTTENS JÄRNVERK

NOVEMBER—DECEMBER 1939

Av fil. mag. GÖSTA GRYM

Det första riksdagsbeslutet om att ett järnverk skulle anläggas i Luleå fattades av urtima riksdagen 1939. Den 11 november avlämnade handelsministern Möller i majoritetsregeringen av socialdemokrater och bondeförbundare en proposition i ämnet,¹ och den 19 december föll avgörandet i kamrarna. Åtskilliga gånger dessförinnan hade riksdagen emellertid i olika sammanhang haft frågan om ett järnverk i Norrbotten till behandling. Det hade under årens lopp motionerats och interPELLERATS, och tre statliga utredningar hade haft järnverksfrågan på sitt program, nämligen malmkommissionen åren 1913—23, malmförädlingssakkunniga 1932—37 och tackjärnsutredningen 1937—38. Enligt samtliga dessa utredningar kunde ett tackjärnverk i Norrbotten inte beräknas bli lönande. Handelsminister Möller sade sig i propositionen dock ha funnit, att ekonomiska betänkligheter inte nu längre borde förhindra, att tanken på ett järnverk i Norrbotten förverkligades. Han stödde sig härvid i huvudsak på beräkningar, som gjorts av kommerskollegium och enligt vilka ett järnverk med 90.000 tons årsproduktion av tackjärn under åren 1934—38 skulle ha gett vinst alla år utom 1936 och sammanlagt mer än 5 milj. kr.

Tre »allmänna skäl» för ett järnverk anfördes i propositionen. För det första var det önskvärt, att landet gjordes oberoende av utlandet för sin tackjärnsförsörjning. Den inträdda krissituationen befanns på det kraftigaste understryka denna synpunkt.² För det

¹ Proposition nr 70, urtima riksdagen 1939.

² Järnpriserna hade stigit mycket kraftigt sedan krigsutbrottet. Detta föranledde en enkel fråga i riksdagen (AK nr 26, Carlström, fp). Enligt folkushållningsministerns svar 1 nov. hade järnbruken att ta ett betydande ansvar för de stora prishöjningarna. I den följande debatten (AK 14, s. 1 ff.) tog O. W. Lövgren (s) upp frågan om en järnindustri i Norrbotten. Han menade, att det i det rådande läget fanns anledning att forcera saken.

andra borde försörjningsmöjligheterna i Norrbottens län ökas. Även under goda konjunkturer var arbetslöshetssiffrorna där relativt höga, och nativitetsöverskottet var större än i något annat län.³ Det var för det tredje önskvärt, att ett allvarligt försök gjordes att inom landet åtminstone till någon del förädla de rikliga malmtillgångarna i Lappland.

I propositionen föreslogs, att ett tackjärnverk skulle anläggas i Luleå för en årsproduktion av 90.000 ton. Verket skulle planeras så, att det utan genomgripande förändringar kunde användas för tillverkning av såväl träkols- som kokstackjärn. Arbetskraften för verket beräknades till 127 man. Om träkolstackjärn framställdes, skulle ytterligare ett ganska stort antal, något hundratal man, få sysselsättning i skogarna i kolningsarbete.

För att bestrida kostnaderna för uppförande av verket hemställdes i propositionen, att riksdagen skulle anvisa 10 milj. kr. till aktieteckning i det för ändamålet avsedda bolaget, Norrbottens Järnverk Aktiebolag, och att staten genom riksgäldskontoret skulle ställa garanti åt bolaget för ett förlagslån i riksbanken till ett belopp av 3 milj. kr.

Ett par dagar efter det propositionen avlämnats väckte järnbruksdisponenten Gerard De Geer i Lesjöfors (fp) en motion i järnverksfrågan.⁴ Han föreslog, att det, i händelse av riksdagens bifall till propositionen, skulle erbjudas eventuellt uppträdande enskilda intressen att realisera projektet under åtnjutande av samma förmånliga villkor i fråga om priser på malm, kraft m. m., som förut-sattes för ett rent statligt företag.⁵

Den 22 november väckte högermännen Nordenson och Lundberg var sin likalydande motion i FK resp. AK.⁶ Motionärerna utgick ifrån, att tanken på att skapa en industriell verksamhet i Norr-

³ Årsmedeltalet för de hjälpsökande arbetslösa i Norrbottens län var år 1938: 1457, vilket var 9 % av antalet för hela riket (enligt en sammanställning i Arbetsmarknadsstyrelsen).

⁴ II: 30.

⁵ I nr 45 av Finanstidningen 25 nov. 1939, s. 899—902, hade De Geer en artikel med rubriken »Ett tackjärnverk i Luleå». Den hade enligt uppgift i tidningen skrivits före propositionens avlämnande. Med utgångspunkt från den stora prisstegringen på järn och från ett importbehov av 200.000 ton per år fann De Geer, att tiden hade arbetat för de gamla norrbottniska önskemålen om ett tackjärnverk. Många faktorer hade på senare tid tillkommit, vilka talade för en omprövning av projektet och det inte minst från handelsjärnverkens egen synpunkt. För den enskilde företagaren skulle ett engagemang emellertid trots allt vara ganska riskfyllt enligt De Geer. Denna artikel var avsedd att följas av två andra i samma ämne, men de uteblev.

⁶ I: 30, II: 38.

bottens län var värd allt stöd, men ur ekonomiska och tekniska synpunkter avstyrkte de bestämt det i propositionen framförda förslaget. De föreslog i stället en skyndsamt utredning angående möjligheterna att i Norrbotten anlägga ett verk för framställning av järnsvamp. Ett sådant skulle bl. a. ha den fördelen, att allt råmaterial (slig, träkol och elektrisk kraft) fanns i Norrbotten. Dessutom föreföll det motionärerna möjligt, att en sådan anläggning kunde komma till stånd på enskilt initiativ, varigenom staten skulle besparas en betungande kapitalinsats.⁷

Det arbetstyngda första särskilda utskottet hade enligt uppgift gjort en mycket ingående och omsorgsfull granskning av järnverksfrågan. Med de två »f. d. masugnsingenjörerna» och motionärerna De Geer och Lundberg som ledamöter ansågs också den speciella sakkunskapen ha varit ovanligt väl företrädd. I utskottet satt vidare ett antal redaktörer, bland dem norrbottningen O. W. Lövgren, som var en av motionärerna i frågan vid 1932 års riksdag.⁸

Utskottsutlåtandet förelåg klart den 16 december.⁹ Resultatet av den noggranna prövningen blev, att utskottet sade sig ha funnit, att det måste föreligga förutsättningar för en järnindustri i Norrbotten. Frågan om det planerade företags storleksordning och produktionsmetoder borde emellertid prövas av det blivande företags ledning. Vid denna prövning måste ekonomiska och sociala återverkningar på landets övriga järnindustri också beaktas. Utskottet tillstyrkte de begärda tio miljonerna men ansåg, att det inte var erforderligt, att rörelsekapital nu ställdes till förfogande. Motionerna avstyrktes.

Utskottets högerledamöter och De Geer reserverade sig. De förra föreslog, att till en början en miljon kr. skulle anvisas till att av det blivande bolagets ledning användas till en närmare planläggning av verket, såväl beträffande metoder (främst framställning av järnsvamp och tackjärn i elektrisk ugn) som storleksordning. Enligt De Geer skulle fem miljoner kr. anvisas för anläggande av en elekt-

⁷ Högermotionärerna fick ett kraftigt stöd från järnbrukshåll i en den 28 nov. till statsministern överlämnad promemoria, där en granskning av kalkylerna för ett tackjärnverk och ett järnsvampverk redovisades. Promemorian infördes i sin helhet i *Teknisk Tidskrift* 1939, s. 565 ff. De som överlämnade den var W. Johnson, verkst. dir. i Jernkontoret, U. Forsberg, chef för SKF och fullmäktig i Jernkontoret, K. A. F. Göransson, verkst. dir. i Sandvikens järnverk och fullmäktig i Jernkontoret samt Axel Ax:son Johnson, ordf. i styrelsen för Avesta järnverk.

⁸ II: 377 (I: 268).

⁹ Första särskilda utskottets utlåtande nr 76.

risk masugn i avvaktan på en fullständig utredning om ytterligare lämpliga metoder.

Vid kammarbehandlingen av järnverksfrågan blev det rätt långa debatter, om också i trötthetens tecken.¹⁰ Man hade tidigare på dagen haft ett par stora och tidskrävande frågor till avgörande. Samlingsregeringen hade den 13 december avlöst koalitionsregeringen, och den förre handelsministern Möller försvarade nu sitt järnverksförslag som socialminister. Ny handelsminister var F. Domö (h).

I så gott som samtliga inlägg i debatten betonades den uppriktiga viljan att söka bidra till att försörjningsmöjligheterna i Norrbottens län förbättrades. Från främst högerhåll mötte utskottsförslaget dock ett energiskt motstånd. Reservanten Andrén (h) var den ende som tog upp frågan om det stora antalet kommunister i Norrbotten.¹¹ Där behövdes enligt hans mening inte bara en ekonomisk utan också en politisk sanering. Landet hade inte »råd att ha så många kommunister i rikets mest utsatta provins»! Endast av hänsyn härtill, framhöll Andrén, hade reservanterna, trots den bristfälliga propositionen, kunnat komma fram till en positiv linje.¹²

Efter votering, uppresning, segrade utskottets förslag i båda kamrarna.

Vid denna tidpunkt, den 19 december, hade järnverksfrågan i pressen fått lämna plats åt krigshändelserna. Det rysk-finska kriget tog den allra största delen av tidningarnas intresse i anspråk. Vare sig utskottsutlåtandet eller kammardebatterna blev föremål för mer än enstaka kommentarer. Dessförinnan hade frågan emellertid ägnats ett relativt stort intresse i pressen, som f. ö. bara ett par veckor innan propositionens avlämnande hade haft anledning att något sysselsätta sig med Norrland och försörjningsfrågorna där. Den 28 oktober hölls nämligen i Sollefteå ett stort norrländskt jordbrukarmöte, där initiativtagaren och inledningstalaren, sekreteraren i Norrbottens läns hushållningssällskap, anklagade statsmakterna (på mötet representerade av bl. a. ett statsråd, norrlänningen Strindlund) för deras försumlighet att låta Norrlands rikedomar i stort sett ligga outnyttjade. Det borde nu inrättas »ett särskilt departement för norrlandsärenden — ett kolonialdepartement eller åtmin-

¹⁰ FK 27, s. 51 ff., AK 27, s. 55 ff.

¹¹ Vid 1938 års landstingsmannaval höll kommunisterna sin sedan gammalt starka ställning i Norrbotten med 23,2 % av landsbygdsrösterna och 16,7 % av stadsrösterna. (»Kommunala valen 1938», s. 24*, tab. H. SOS).

¹² FK 27, s. 68.

stone en kolonialkommission». Norrland behövde industrier, fastslog inledaren, och han ansåg, att jordbruket innehade nyckelställningen även för industrins rationella utveckling.¹³ Efter en lång diskussion valdes en kommitté, som skulle utreda planerna på ett samarbetsorgan för de norrländska jordbrukarnas intressen. Detta möte i Sollefteå kommenterades rätt livligt även i utomnorrländsk press, och de på mötet framförda synpunkterna erkändes på några håll som mycket berättigade och beaktansvärda.¹⁴

Hur ställde man sig då inom olika partier och på olika håll i landet till järnverkspropositionen mot bakgrunden av de uppskrivade järnpriserna, Sollefteå-mötet, den kroniska arbetslösheten i Norrbotten, det stora antalet kommunister där och den ryska aggressiviteten i norr? Då redovisningen för pressdebatten i det följande har uppdelats i fyra avsnitt, har det skett därför, att tidningarna i de olika landsdelarna i viss mån kunde antas se på frågan från olika synpunkter, oavsett vad partiintresset kunde kräva. Välkomnade t. ex. norrlandstidningarna i gemen järnverksförslaget, och accepterade de icke-socialistiska »rikstidningarna» i Stockholm det statliga verket av hänsyn till vikten av att bevara och eventuellt stärka norrlänningarnas och speciellt de norrbottiska kommunisternas försvarsvilja? Denna kunde befaras bli oförmånligt påverkad av en kampanj mot järnverksprojektet, då en sådan skulle befästa norrlänningarna i deras tro, att Norrland söderut betraktades och skulle betraktas som en koloni. Av särskilt intresse var även hur propositionen mottogs i de mellansvenska järnbruksområdena.

Den relativt korta tidsperiod som genomgången omfattat, nämligen november—december 1939, har möjliggjort, att ett tämligen stort antal tidningar kunnat medtagas i undersökningen. Förutom ledarna har också klippavdelningarna ägnats intresse vid genomgången, särskilt i de tidningar, som inte redovisat sin uppfattning i en ledare. I vissa fall har även uppsättningen av nyhetsmaterialet i järnverksfrågan noterats.

Av norrlandstidningarna har de allra flesta genomgått och av Stockholms-tidningarna samtliga.¹⁵ Från Svealand, utom Stockholm, har utvalts de större tidningarna, från Götaland alla i Göte-

¹³ Referat och citat ur Nord-Sverige 31/10 1939. I fortsättningen utelämnas årtalet i datumangivningen, då 1939 avses.

¹⁴ Bl. a. Aftonbladet (AB) 30/10 och Eskilstuna-Kuriren (EK) 31/10.

¹⁵ Svenska Landsbygden (bf) med utgivningsort Södertälje har placerats i gruppen Stockholmstidningar i sin egenskap av riksorgan för bondeförbundet.

borg och Malmö, de ledande i Östergötland och Småland samt ytterligare några från orter, där debattinlägg gjordes. Tidningarna har fördelats på landsdelar och partier enligt nedanstående tabell¹⁶:

	H	Fp	Bf	S	K	Övriga	Summa
Norrland	11	7	1	8	1	2	30
Stockholm	2	4	1	1	1	1	10
Övriga Svealand	2	6	—	5	—	—	13
Götaland	10	4	1	8	—	—	23
Summa	25	21	3	22	2	3	76

Av de 76 tidningarnas redaktörer satt 20 i riksdagen, därav 5 i första och 15 i andra kammaren. Därtill kom att flera tidningar hade riksdagsmän som politiska redaktörer eller tillfälliga medarbetare. Direkt eller indirekt var man sålunda på många håll inom pressen väl orienterad om diskussionen i utskott och riksdagskretsar överhuvud.

De norrländska tidningarna. Sexton av de trettio norrlandstidningarna hade ingen ledare i järnverksfrågan. Av dem var det dock en del som sällan eller aldrig hade någon ledare. På andra håll kunde emellertid avsaknaden av ledare tyda på att norrlandsintresset kolliderade med andra intressen.

Av de elva högertidningarna i Norrland deltog fyra i järnverksdebatten. Norrbottens-Kuriren (h) i Luleå och Norrbottens Allehanda (h) i Piteå var bland dem som mest av alla, oavsett partifärg, välkomnade det föreslagna statliga företaget. Norrbottens-Kuriren betecknade propositionen som den största händelsen i stadens liv under de senaste decennierna.¹⁷ De Geers motion möttes med misstro. Var den uttryck för ett verkligt intresse, eller var den ett försök att stoppa järnverksplanerna?¹⁸ Inte heller högermotionen väckte några angenäma känslor hos Norrbottens-Kuriren, hur glädjande det än kunde vara att få en järnsvampindustri till Norrbotten.¹⁹ Det fordrades nämligen enligt tidningen en bestämd och positiv handling, innan norrbottningarna återfick förtroendet till det enskilda initiativet inom järnhanteringen. Man syftade här på det tidigare järnverket i Karlsvik vid Luleå och dess öde. Verksam-

¹⁶ Tidningarnas partifärg enligt »Upplageuppgift för Sveriges dagstidningar», första halvåret 1940, av Tidningsstatistik AB. Till gruppen »övriga» har förts den syndikalistiska Arbetaren i Stockholm, den »nationella» (syndikalistiska) Norrlandsfolket i Kiruna och den »borgerliga» Norrlandsposten i Gävle.

¹⁷ Norrbottens-Kuriren (NK) 13/11.

¹⁸ NK 15/11. ¹⁹ NK 23/11.

heten vid detta företag, som anlades år 1906 och sedan drevs med tidvis två masugnar, lades ner år 1925. År 1929 såldes det till nedskrotning efter att det hade inköpts av vissa mellansvenska järnbruksåntressen. Olika uppgifter förelåg om hur lönande driften vid detta järnverk hade varit, men åtminstone för tiden fram till det första världskriget tycks det ha varit en rätt god affär.²⁰

Mot dem, som vände sig emot att staten skulle uppträda som företagare, anförde Norrbottens-Kuriren, att den enskilda företagsamheten i en mansålder hade haft chanser men inte utnyttjat dem. Under sådana omständigheter kunde en statlig företagsamhet mycket väl försvaras. De mellansvenska bruksåntressena hade emellertid alltid hållit sig i förstärkt beredskap för att tillbakavisa en offensiv i Norrland och var nu åter på krigsstigen.²¹

Efter att under ett par veckors tid ha följt pressdebatten sade sig Norrbottens-Kurirens politiske kåsör vilja upplysa alla motståndare till järnverket, att norrbottningarnas tålmod inte räckte hur länge som helst. Åtminstone borde man inte räkna med det.²²

Också Norrbottens Allehanda (h) reagerade mot det häftiga motståndet och uppfattade det som ett hån, när »en huvudstadstidning» (partikollegan Svenska Dagbladet, som ansett företaget vara »ekonomiskt dödfött») ifrågasatte, om det inte »skulle ställa sig billigare — och framför allt mera ärligt mot skattedragarna — att statspensionera ifrågavarande arbetslösa uppe i Norrbotten».²³ Härpå svarade Norrbottens Allehanda: »Norrbotten åt norrbottningarna — sedan få vi se vilka som borde pensioneras».²⁴

Även den ångermanländska högertidningen Härnösands-Posten vände sig mot kritikerna men dömde dem inte lika hårt. Tidningen tvekade dock själv inför ställningstagandet, men den trodde, att högermotionen bättre än propositionen kunde tillfredsställa såväl den ekonomiska försiktighetens som det norrländska lokalintressets anspråk.²⁵

Den sydligaste av Norrlands högertidningar med debattinlägg, Gefle-Posten, lät de ekonomiska synpunkterna avgöra saken och utdömde det möllerska projektet, medan högermotionen kallades »ett intressant uppslag». Alla var ju ense om, att förnuftiga åtgärder till stöd för den produktiva verksamheten i Norrbotten var önskvärda och behövliga.²⁶

²⁰ Jfr debatt därom AK 27, s. 55 ff.

²¹ NK 23/11.

²² NK 1/12.

²³ Svenska Dagbladet (SvD) 22/11.

²⁴ Norrbottens Allehanda 25/11.

²⁵ Härnösands-Posten 24/11, 21/12.

²⁶ Gefle-Posten 20/11, 25/11.

Av de sju högertidningarna utan ledare hade tre, nämligen Haparandabladet, Örnköldsviks-Posten och Hudiksvalls-Posten överhuvudtaget mycket sällan någon ledare. Propositionen och riksdagsbeslutet noterades av de två förstnämnda tidningarna emellertid inte heller som nyheter annat än i mycket anspråkslös form och av Hudiksvalls-Posten inte alls. Inte heller någon av de fyra andra slog upp nyheterna i järnverksfrågan stort. Så inskränkte sig t. ex. den nära grannen Skelleftebladet till notisformen. Också ledarklippen var mycket sparsamt förekommande. Sundsvalls-Posten och Östersunds-Posten t. ex. nöjde sig med ett ur folkpartitidningar i Stockholm hämtat kritiskt klipp utan egen kommentar.²⁷

Någon folkpartitidning utkom inte i Norrbotten vid denna tid, i Västerbotten däremot två. Båda var positivt inställda till järnverksförslaget, liksom partikollegan Jämtlands Tidning i Östersund.²⁸ Av dem gick Västerbottens-Kuriren i två ledare mycket kraftigt in för propositionen. Järnverket var en angelägenhet för hela Norrland, fastslog tidningen och ansåg, liksom de norrbottniska högertidningarna, att den statliga företagsamheten mycket väl kunde försvaras, då den enskilda försuttit chanserna.²⁹ Efter den nya ministärens, samlingsregeringens, tillkomst var Västerbottens-Kuriren något oroad av att regeringen »helt befriats från norrlänningar». Det hade visserligen försäkrats, att detta inte skulle innebära, att de nordliga intressena kom att eftersättas, men om nu järnverksförslaget trots allt avfördes från dagordningen, betydde detta enligt Västerbottens-Kuriren en mycket dålig start för regeringen. Det skulle visa, vad norrlänningarna hädanefter hade att vänta sig i avseende på sina lokala intressen, slutade tidningen.³⁰

Ingen av de fyra största folkpartitidningarna i Västernorrlands och Gävleborgs län deltog i debatten. Dessa fyra var Västernorrlands Allehanda i Härnösand, Sundsvalls Tidning, Ljusnan i Bollnäs och Gefle Dagblad. Inte heller klippavdelningarna gav besked om deras inställning. Propositionen, motionerna och riksdagsbeslutet tycktes också ha ett mycket begränsat nyhetsvärde för dem. Deras behandling av järnverksfrågan kunde karakteriseras som nära gränsande till mörkläggning.

Ett liknande omdöme kan fällas om det ledande norrländska bondeförbundsorganet, Nord-Sverige i Sollefteå, där man ett par

²⁷ Sundsvalls-Posten 14/11, Östersunds-Posten 17/11.

²⁸ Norra Västerbotten 22/11 (klippkommentar), Jämtlands Tidning 18/11.

²⁹ Västerbottens-Kuriren (VK) 22/11. ³⁰ VK 16/12.

veckor innan hade krävt en utbyggnad av den norrländska industrin. Vare sig ledarklippen eller kommentarerna till dem gav någon klar uppfattning om, vilken inställning tidningen ville ge uttryck för.

Järnverkspropositionen hälsades med glädje av de socialdemokratiska tidningar, som skrev något om den, och det gjorde de flesta, nämligen sex av åtta.³¹ De närmast berörda, Norrländska Socialdemokraten i Boden och Piteå-Tidningen, engagerade sig emellertid inte på samma lidelsefulla sätt i debatten, som Norrbottens-Kuriren (h) gjorde. Båda tidningarna hade vardera två måttfulla ledare. Någon bitterhet med anledning av det på sina håll hårda motståndet kom inte till uttryck. Piteå-Tidningen tillät sig ironisera över Norrbottens-Kurirens glädje över det planerade statliga verket, eftersom högertidningen tidigare hade varit »den suraste bland de sura när det gällt statliga ingripanden i näringslivet».³² I Norrländska Socialdemokraten infördes den 7 december en skrivelse i järnverksfrågan från Norrbottens Organisationsnämnd, som var ett organ för jordbrukets samtliga organisationer i Norrbotten. Skrivelsen var avsedd att utgöra en opinionsyttring till förmån för propositionen och hade sänts till riksdagen.

Nya Samhället (s) i Sundsvall och Västerbottens Folkblad (s) i Umeå hade var sin likalydande ledare den 24 respektive den 30 november. Den hade rubriken »Protektoratet Norrland» och bestod av en mycket temperamentsfull artikel av Albert Viksten samt en likalydande redaktionell kommentar. Viksten ljungade mot främst Harald Åkerberg i Örebro-Kuriren (s). Denne hade sagt sig tro, att verket skulle bli ett »sorgebarn» och att det ur ekonomisk synpunkt vore bättre, om norrbottningarna bereddes arbete söderut. Åkerberg hade dock »kapitulerat» för handelsministerns »härsärkalyne», »som hemfört seger så många gång förut», men främst hade han kapitulerat i den nationella sammanhållningens intresse.³³ Viksten fördömde »den krassa protektoratspolitik», som utgick ifrån, att Norrland var en koloni, som moderlandet bekvämt kunde mjölka på naturtillgångarna. Han slutade med några ord, som vid tiden för det rysk-finska krigets utbrott kunde ha en viss chockverkan: »En sak borde stå klar för alla. Sverige är åtminstone utåt en enhetlig nation. Vi ha ännu inga synliga sprickor i den natio-

³¹ Norrländska Socialdemokraten 15/11, 18/12, Piteå-Tidningen 15/11, 17/11, Västerbottens Folkblad 30/11, Nya Norrland 15/11, 28/11, Nya Samhället 15/11, 24/11, Länstidningen 15/11, 18/11.

³² Piteå-Tidningen 17/11.

³³ Örebro-Kuriren 17/11.

nella homogeniteten. Om Norrland i fortsättningen behandlas som fosterbarn, ligger den faran för handen, att reagensen norrifrån en dag slår sönder den nationella samlevnadens harmoni. Räkna vi Sveriges rike till Torne älv, skall också den svenska rätten räcka fram till gränspålen. Det är bättre att ha en ekonomisk bärsärk i regeringen än att ha en hel landsända fylld av bärsärkar». Av den åkerbergska kapitulationen att döma delade han dessa Vikstens synpunkter, varför dennes häftiga angrepp på Åkerberg tycks något orättvis.

I den redaktionella kommentaren till Vikstens artikel sades, att det förvisso låg mycket i dennes resonemang, och att vederbörande gjorde klokt i att allvarligt begrunda dess principiella grund och de strömningar, för vilka det gav uttryck. Några opinionsyttringar av den arten, att de skulle ha visat, att Viksten hade registrerat stämningarna riktigt bland bredare lager i den aktuella landsändan förekom emellertid inte i pressen vid tiden för denna undersökning.³⁴

De två socialdemokratiska tidningarna i Norrland, som saknades bland debatttagarna, var Söderhamns-Kuriren och Arbetarbladet i Gävle. Propositionsreferatet gavs i notisform på undanskymd plats, och inte heller i övrigt kunde något större intresse för frågan spåras hos dem.

Den kommunistiska Norrskensflamman i Luleå hade inte någon ledare, liksom inte heller partikollegan Ny Dag i Stockholm. Propositionens öde följdes emellertid i stort uppslagna, refererande och kommenterande artiklar. Propositionen betecknades som ett steg i rätt riktning, efter det att järnverksfrågans lösning tidigare förhalats, »saboterats», främst genom malmförädlingssakkunnigas långsamma arbetstakt.³⁵ (Kommittén hade under åren 1935 och 1936 inte haft något sammanträde i avvaktan på resultaten av vissa försök med framställning av järnsvamp). De Geers motion misstänkte Norrskensflamman också vara sabotage,³⁶ medan järnsvampmotionen kallades en högerattack mot järnverket.³⁷ Den 28 november frågade Hilding Hagberg i en artikel, om järnverksförslaget bara var bluff, eftersom även socialdemokratiska tidningar (Örebro-Kuriren och Metallarbetaren³⁸) bekämpade det. Med rätta,

³⁴ Västerbottens Folkblad hade den 13 dec. ett referat av en resolution från ett arbetarkommunmöte i Dorotea, i vilken det sades, att staten i järnverksfrågan borde handla utan att i alltför stor utsträckning ta hänsyn till de nödrop, som ljud från de privata initiativtagarna i landet.

³⁵ Norrskensflamman (Nfl) 13/11. ³⁶ Nfl 15/11. ³⁷ Nfl 23/11.

³⁸ Enligt Metallarbetaren nr 46, 22/11 1939, skulle man nå den största effekten

skrev Hagberg, kallade norrbottningarna sin landsända Sveriges koloni, föremål för avindustrialiseringspolitik och utplundring, som hade haft till följd en alldeles säregen arbetslöshet och fattigdom.

Den 7 december infördes i Norrskensflamman den tidigare nämnda skrivelsen från Norrbottens Organisationsnämnd. En av underrubrikerna löd: »Sammanbrott befaras om folket berövas detta hopp». Tidningen följde sin linje också i fråga om utskottsutlåtandet, som refererades under rubriken »Utredningsgrav åt järnverket?». ³⁹ Kammardebatterna och riksdagsbeslutet refererades tämligen kortfattat och under mindre framträdande rubriker än tidigare. Norrskensflamman tycktes sålunda närmast spekulera i att järnverket trots allt nu åter ställdes på framtiden.

Den syndikalistiska Norrlandsfolket i Kiruna trodde inte på järnverkets ekonomiska framtid, liksom den inte heller trodde, att verket skulle komma att betyda så mycket för länet, men väl för Luleå stad. ⁴⁰

Norrlands äldsta tidning, den »borgerliga» Norrlandsposten i Gävle, såg med förvåning, att man, i en tid då det för alla gällde att spara, ville investera så mycket pengar i ett företag, vars möjligheter att bära sig av de flesta experter ansågs vara mycket små. Tidningen gav stor plats åt den tidigare nämnda promemorian från järnbrukshåll, i vars förordande av ett järnsvampverk den instämde. ⁴¹

Norrlandstidningarna slöt alltså långt ifrån alla upp kring det möllerska järnverksförslaget. Högerpressens uttalade anslutning inskränkte sig till Norrbottens län, folkpartiets till Västerbottens och Jämtlands, medan hos socialdemokraterna endast Gävleborgs län föll bort. I denna sydligaste del av Norrland fanns ett länsintresse på järnhanteringsområde i form av det stora Sandvikens järnverk och det mindre Iggesunds bruk. I de fåtaliga inläggen härifrån avstyrktes propositionen, och det förefaller således, som om det norrländska intresset fick stå tillbaka för det gävleborgska.

Stockholmstidningarna. Social-Demokraten inledde debatten, men det var Svenska Dagbladet (h), som sedan kom att stå för de flesta

med avseende på ökade försörjningsmöjligheter åt norrbottningsbefolkningen och samtidigt få en stegrad tackjärnsproduktion genom att placera de tretton miljonerna i ett järnverk, som redan var i gång. Företagaren skulle då åtaga sig att anställa ett visst antal arbetare från Norrbotten. Tidningen återkom till frågan i nr 47, 29/11 1939, och gav då sitt stöd åt högermotionens förslag om en utredning. ³⁹ Nfl 18/12. ⁴⁰ Norrlandsfolket 14/11.

⁴¹ Norrlandsposten 22/11, 30/11.

inläggen med sju ledare helt eller delvis ägnade åt järnverket. Nya Dagligt Allehanda (h) hade tre, Dagens Nyheter (fp) och Svenska Morgonbladet (fp) två, Stockholms-Tidningen (fp), Social-Demokraten och den syndikalistiska Arbetaren vardera en ledare, medan sådan saknades i Aftonbladet (fp), Ny Dag (k) och Svenska Landsbygden (bf).

Social-Demokraten var inte övertygad om den ekonomiska bärkraften hos järnverket utan betecknade propositionen som ett »djärvt initiativ». Men tidningen hoppades trots allt på ett lika djärvt och snabbt beslut från riksdagens sida. De i propositionen anförda skälen befanns nämligen väga tyngre än de ekonomiska betänkligheter, som man kunde hysa. »Folket i norr är förtjänt av denna uppmuntran. Det bör i en åter mörknande tid ges en chans att på detta sätt få ökad sysselsättning åt en växande befolkning», skrev Social-Demokraten.⁴² Här skymtar ett visst hänsynstagande till det utrikespolitiska läget.

Svenska Dagbladet, Nya Dagligt Allehanda, Dagens Nyheter, Stockholms-Tidningen och Svenska Morgonbladet avstyrkte alla mer eller mindre energiskt tackjärnsprojektet, och det gjorde de ur främst ekonomiska synpunkter. Det mest energiska motståndet stod Svenska Dagbladet för. Någon större skillnad mellan tidningarnas argumentation var det annars inte. Man erkände behovet av att öka försörjningsmöjligheterna i norr, men propositionens tackjärnverk ansåg man inte skulle utgöra något lyckligt bidrag till problemets lösning. Det skulle i förhållande till den stora kapitalinsatsen bli ett litet antal nya arbetstillfällen och det till på köpet i ett ekonomiskt mycket vanskligt företag. Inte heller skulle järnverket hinna få någon större betydelse för landets tackjärnsförsörjning i den rådande krissituationen. Dels skulle det nämligen ta ett par, tre år innan järnverket kunde börja producera, och dels skulle en avspärrning av landet också betyda stopp i koltillförseln till järnverket. Inte heller det tredje av handelsministerns skäl, det »nationella», att man borde försöka förädla lapplandsmalm inom landet, fann någon resonans hos dessa tidningar.

Däremot anfördes ett antal skäl, som ansågs tala emot ett bifall till propositionen. Ett av dem var det ansträngda statsfinansiella läget.⁴³ Enligt Svenska Dagbladet kunde vidare ett järnverk i Luleå

⁴² Social-Demokraten 12/11.

⁴³ SvD 19/11, 22/11, Nya Dagligt Allehanda (NDA) 20/11, Svenska Morgonbladet (SvM) 18/11. Sv. D:s ledare 19/11 var skriven av prof. Cassel, som sade

betyda arbetslöshet på andra orter.⁴⁴ Nya Dagligt Allehanda vände sig rent principiellt emot, att staten uppträdde som företagare,⁴⁵ medan Stockholms-Tidningen befarade, att ett statligt företag inte skulle vara nog smidigt att producera och sälja en vara, på vilken ställdes så skiftande fordringar i fråga om kvalitet och sort.⁴⁶

Det ansågs också, att en proposition som den om järnverket överhuvudtaget inte borde ha avlämnats vid en urtima riksdag. Det fanns ingen anledning att ta upp just denna fråga vid urtima, utan den hörde en lagtima riksdag till. Och någon månads uppskov var behövlig för att en grundlig prövning av tänkbara alternativ skulle medhinnas. Skadan av ett dröjsmål skulle bli ingen.⁴⁷

Högermotionen stöddes av Nya Dagligt Allehanda,⁴⁸ medan den inte kommenterades i Svenska Dagbladet. Samma dag, som motionen väcktes i riksdagen, ifrågasatte Svenska Dagbladet, som tidigare nämnts, om det inte var bättre med en statspension åt de arbetslösa än att anlägga ett järnverk.

I Svenska Morgonbladet krävde riksdagsmannen G. Mosesson (fp) i en artikel den 17 november, att något gjordes för Norrbotten och dess människor. Det räckte enligt honom inte med att bara ruska på huvudet, något måste göras, och det var fara i dröjsmålet. Kom man inte fram med något annat och bättre i stället för propositionsförslaget, skulle icke-socialistiska riksdagsmän komma att rösta för detta, var Mosesson övertygad om. Som följd av denna artikel förde Svenska Morgonbladet i en ledare dagen efter fram tanken på småindustri men ansåg, att det främför allt behövdes en allsidig utredning.

Av höger- och folkpartitidningar i Stockholm var det en, Aftonbladet, som inte avstyrkte propositionen. Tidningen hade ingen ledare men sade sig i en klippkommentar länge ha förordat förslaget.⁴⁹

Bondeförbundets riksorgan, Svenska Landsbygden, uttalade sig inte direkt om järnverksförslaget men ställde sig i en ledare med rubriken »Sparsamhet och statsutgifter» tveksam till »sådana projekt som ökade statliga investeringar med tvivelaktig ekonomisk

sig i propositionen förgäves ha letat efter några hänsyn till den svenska kapitalmarknadens dåvarande läge.

⁴⁴ SvD 14/11. Sv. D:s chefredaktör Carl Trygger var styrelseledamot i Iggesunds bruk och Boxholms AB, som båda hade en viss tackjärnsproduktion.

⁴⁵ NDA 20/11.

⁴⁶ Stockholms-Tidningen (ST) 13/11.

⁴⁷ SvM 16/11, ST 19/11, SvD 22/11, Dagens Nyheter (DN) 27/11.

⁴⁸ NDA 23/11. ⁴⁹ AB 12/11.

vinning, även om de kunna försvaras ur folkhushållningssynpunkt i kristider».⁵⁰

Ny Dags (k) behandling av järnverksfrågan var i stort sett lik Norrskensflammans, partikollegan i Luleå, såväl beträffande uppläggning som innehåll. De kommunistiska insatserna framhävdes. Så hade H. Hagberg med en interpellation vid 1937 års riksdag »torpederat» den overksammas kommittén, malmförädlingssakkunniga, varefter en ny utredning hade igångsatts, den vars betänkande nu låg till grund för propositionen.⁵¹ Vidare hade, uppgav Ny Dag, i en kommunistisk broschyr, »Rättvisa åt Norrbotten», krav ställts på ett järnverk. Det framhölls också, att bara någon dag innan propositionen avlämnades, hade Norrskensflamman ytterligare påtalat kravet på ett järnverk med utgångspunkt från de höga järnpriserna. Ny Dags enda kommentar på ledarplats kom i samband med samlingsregeringens tillträde. »Domö som handelsminister», skrev tidningen, »lär innebära, att man funnit formen för att begrava den möllerska propositionen om ett järnverk i Norrbotten».⁵² Att detta förmenta avgörande sabotage sedan inte fick de befarade följderna ansåg Ny Dag bero på att kamrarna inte vågade stjälpas förslaget.⁵³

Den syndikalistiska Arbetaren slutligen fann det tydligt, att järnbrukens »hänsynslösa prisuppskörtningssmetoder» i den rådande krissituationen verksamt hade bidragit till propositionens tillkomst. Och bakom motståndet mot järnverket misstänkte tidningen, att en »profithund» låg begraven. Om det nya verket visade sig gå bra, vilket enligt Arbetaren allt talade för, var nämligen järnproducenternas och importörernas möjligheter till framtida stora extraförtjänster i kristider i fara, särskilt om verket utbyggdes eller följdes av flera.⁵⁴

Det har som svar på den i inledningen ställda frågan framgått, att de ledande oppositionstidningarna i Stockholm inte fann läget vara sådant, att man i den nationella enighetens intresse såg sig tvungen att acceptera propositionsförslaget. Den eventuella reaktionen hos norrbottningarna på ett beslut om uppskov eller avslag på propositionen upptogs inte till diskussion, liksom inte heller det tänkbara sambandet mellan kommunisternas och de arbetslösas antal. De mosessonska (liksom sedermera de andrénska) farhågorna

⁵⁰ Svenska Landsbygden 21/11.

⁵¹ AK 1937: 29, s. 2 ff. samt 41, s. 7 ff.

⁵² Ny Dag 13/12.

⁵³ Ny Dag 20/12.

⁵⁴ Arbetaren 13/11, 28/11.

för vådan av ett dröjsmål delades uppenbarligen inte av de här åsyftade tidningarna.

Övriga Svealands tidningar. Enligt propositionen skulle järnverkets årsproduktion bli 90.000 ton. Importen av tackjärn var år 1937: 190.115 ton, 1938: 75.680 ton och 1939: 196.848 ton.⁵⁵ Det tycktes alltså finnas plats för det planerade verket, som därför knappast kunde ge anledning till fruktan för följderna av konkurrens från dess sida, särskilt inte med tanke på utredningsmännens relativa pessimism i fråga om de ekonomiska utsikterna. Man kunde emellertid ändå vänta sig, att järnverksprojektet skulle intressera ledarskribenterna i de mellansvenska järnbruksdistrikten. De flesta av de större tidningarna gav också sin mening tillkänna.

De två högertidningarna, Örebro Dagblad och Nya Wermlands-Tidningen i Karlstad, var emot ett järnverk enligt propositionens förslag. Efter att ha spått att järnverket skulle komma att kosta staten den ena miljonen efter den andra, karakteriserade Örebro Dagblad försöket att avhjälpa arbetslöshet i Norrbotten genom en åtgärd, som skapade arbetslöshet i Mellan-Sverige, som huvudlöst.⁵⁶ Sedan högermotionen hade väckts, hade de båda tidningarna en cirkulärledare, »Aktuella högermotioner», där det visserligen noterades, att propositionen avstyrktes i motionen, men trycktes på att denna hade ett positivt syfte, som gav den dess styrka.⁵⁷

Ingen av folkpartitidningarna befarade att Luleå-verket skulle medföra arbetslöshet i mellansvenska järnbruksbygder. Vestmanlands Läns Tidning, som i tre ledare och en större artikel behandlade järnverksfrågan, trodde, att den fruktan, som tidigare funnits hos järnbruksintressenterna söderut för en konkurrens norrifrån, numera var försvunnen, såvida inte staten lämnade sådant understöd åt ett verk i norr, att en sund konkurrens var utesluten.⁵⁸ Efter kriget skulle det, trodde tidningen, för ett järnverk i Luleå vara otänkbart att klara konkurrensen utifrån och främst från Tyskland med dess billiga koks. Staten kunde förstås ändå driva järnverket och täcka förlusterna med skattemedel, importtullar, acciser eller på annat sätt. Men ansvarslöst föreföll det att just i en sådan tid som den rådande, med dess i rasande tempo stigande statsutgifter,

⁵⁵ »Bergshantering», 1939, s. 17. Sthlm. 1941. SOS.

⁵⁶ Örebro Dagblad 18/11.

⁵⁷ Örebro Dagblad 25/11, Nya Wermlands-Tidningen 25/11.

⁵⁸ Vestmanlands Läns Tidning (VLT) 15/11, 21/11, 27/11.

ytterligare öka dem med ett så äventyrligt företag som tackjärnverket i Luleå.

Vestmanlands Läns Tidning vägrade inte tyngden av det sociala skälet för järnverket. Det gjorde däremot partikollegorna Upsala Nya Tidning, Eskilstuna-Kuriren och Karlstads-Tidningen. Enligt Upsala Nya Tidning var det ett riksintresse att höja Norrbotten i industriellt avseende, och landsändan var också mer än väl förtjänt av den hjälp, som grundandet av en järnindustri skulle utgöra.⁵⁹ Eskilstuna-Kuriren konstaterade, att Norrbotten hade »behandlats som en koloni och omsorgsfullt mjölkats både av enskilda företagare och av regeringar med skiftande kulör och inställning».⁶⁰ Men ett järnverk enligt propositionens förslag skulle bara bli en allmosa och till på köpet en dåligt planerad sådan. En rättvis och verksam hjälp åt den på en gång fattigaste och rikaste landsändan måste ges efter helt andra linjer. Bl. a. borde bolagsskatterna och statens royalties på norrbottniska naturtillgångar åtminstone delvis ha kommit den exploaterade landsändan tillgodo. Karlstads-Tidningen åter gick inte så långt som Eskilstuna-Kuriren men framhöll, att frågan gällde folkförsörjningen i en eftersatt och hårt trängd landsända.⁶¹ Den ansåg emellertid, att de ekonomiska synpunkterna måste tillmätas avgörande betydelse och gav sitt stöd åt De Geers motion.

Kopparbergs län hade den största tackjärnsproduktionen i landet, 31,7 % av totalproduktionen år 1938.⁶² Falu-Kuriren, med folkpartichefen som politisk medarbetare, nöjde sig emellertid med att behandla järnverksfrågan i notisform.

Av de socialdemokratiska tidningarna förklarade Dala-Demokraten i Falun, Folket i Eskilstuna och Värmlands Folkblad i Karlstad, att den fruktan för arbetslöshet, som kommit till uttryck på vissa håll i Mellan-Sverige, var obefogad eller åtminstone starkt överdriven.⁶³ Örebro-Kuriren, vars betänkligheter tidigare har refererats (s. 184), trodde däremot på arbetslöshetsfaran — samtidigt som den (likt Örebro Dagblad) trodde, att järnverket skulle bli ett sorgebarn. Trots allt lät emellertid tidningens redaktör, utskotts-

⁵⁹ Upsala Nya Tidning 13/11. I sin andra ledare, 16/11, var tidningen emellertid mycket betänksam mot propositionens förslag, efter all kritik som riktats emot det.

⁶⁰ EK 29/11.

⁶¹ Karlstads-Tidningen 21/11, 22/11.

⁶² »Bergshantering», 1939, s. 14.

⁶³ Dala-Demokraten 25/11, Folket 22/11, Värmlands Folkblad 22/11.

ledamoten Åkerberg, andra synpunkter väga tyngre, i det han skrev: »Den nationella sammanhållningen är ett ovanskligt värde och bör skyddas i varje stund, inte minst i de stora ödestunderna». När handelsministern trots det vanskliga i företaget i alla fall lanserade det, skedde det, förmodade Åkerberg, därför, att »de fattiga människorna i övre Norrland behöva ett handtag. De behöva i handling få veta, att de äro svenskar. Det är en argumentering inför vilken man kapitulerar».⁶⁴ Denna ledare orsakade, som nämnts, ett häftigt angrepp från Albert Viksten, och oppositionspresen tog tacksamt emot de åkerbergska uttrycken »sorgebarn» och »bärsärkalynne», medan hans kapitulationsvillkor lämnades obeaktade. Vare sig Åkerberg eller Mosesson (s. 188) nämnde i sina debattinlägg något om kommunisterna i Norrbotten, men de syns dock, som de enda i pressen, ha haft dem i tankarna och även låtit sitt ställningstagande påverkas härav.

För de mellansvenska järnbruksbygdernas del kan summeras, att samtliga höger- och folkpartitidningar avstyrkte propositionen, men inte så energiskt som vissa partikollegor i Stockholm. Å andra sidan var det socialdemokratiska tillstyrkandet tämligen reserverat. Örebro-Kuriren (s), Dala-Demokraten (s) och Västmanlands Folkblad (s) visade tre olika sätt att lösa det problem, som de alla i järnverksfrågan ställdes inför, nämligen att så att säga finna en gemensam nämnare för de intressen, som representerades av tidningarnas läsare, de arbetslösa i norr och partiet. Örebro-Kuriren fann den gemensamma nämnaren i den nationella sammanhållningen; Dala-Demokraten gav propositionen ett svalt ja, medan Bergslagens järnbruk och arbetare fick en varm hyllning; Västmanlands Folkblad slutligen undvek att ta ställning genom att inte göra något inlägg i debatten.

Götalands tidningar. I Götaland utkom vid den för denna undersökning aktuella tiden ett hundratal tidningar. Många av dem hade små upplagor och endast två eller tre utgivningsdagar i veckan, ungefär hälften dock sex eller sju och bland dem samtliga de som medtagits i genomgången.

Man kunde vänta sig, att antalet ledare åtminstone relativt skulle vara mindre i Götaland än i Svealand med hänsyn bl. a. till det alltmer ökade avståndet till Luleå och till att frågan i mycket liten utsträckning berörde lokala intressen där. Den sammanlagda tack-

⁶⁴ Örebro-Kuriren 17/11.

järnsproduktionen i den sydligaste landsdelen utgjorde år 1938 endast 1,6 % av totalproduktionen i landet.⁶⁵ I och med att högermotionen väcktes, kom frågan att närmast beröra Höganäs, där landets enda tillverkning av järnsvamp förekom.

I Norrland skrev ungefär var tredje tidning i järnverksfrågan, i Svealand (inklusive Stockholm) var fjärde, men i Götaland, där åtta tidningar hade ledare, endast var trettonde.⁶⁶ Östgöta- och smålandstidningarna har medtagits i undersökningen främst för att ge ett stickprov på debattens omfång i det »inre» av Götaland. Provet gav till resultat ett inlägg från Östergötland men inget från Småland. Inte heller på annat sätt ägnades frågan något vidare intresse i dessa trakter.

Bland tidningarna utan ledare märktes de två ledande socialdemokratiska Ny Tid i Göteborg och Arbetet i Malmö samt bondeförbundsorganet Skånska Dagbladet i Malmö. Dagen efter det koalitionsregeringen avlösts av samlingsregeringen sades emellertid i den senare tidningen, att den avgående handelsministern »sannerligen inte skurit några lagrar» på sin post.⁶⁷ Vid samma tillfälle förekom på flera andra håll liknande mer eller mindre skarpt formulerade omdömen om järnverkspropositionens upphovsman.⁶⁸

De ledande oppositionstidningarna Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning (fp) och Sydsvenska Dagbladet (h) i Malmö stod för ett par politiskt spetsade, kritiska inlägg med synpunkter liknande dem, som framfördes av partikollegor i Stockholm.⁶⁹

Propositionsförslaget bedömdes, här liksom i Mellan-Sverige, med utgångspunkt från dess ekonomiska förutsättningar och dess möjligheter att bidra till en förbättring av försörjningsläget i Norrbotten. Flera av de mellansvenska inläggen hade något av dåligt samvete över sig för den mer eller mindre hänsynslösa exploatering, som man från norrlandshåll menade att den nordliga landsdelen blivit föremål för från statens och enskildas sida. Sådana inslag saknades i debattinläggen från Götaland, men förståelse fanns dock för syftet att göra något för Norrbotten.

⁶⁵ »Bergshantering», 1939, s. 14.

⁶⁶ Antalet tidningar med ledare hade troligen inte ökat nämnvärt, även om genomgången ytterligare utsträckts. Det visade sig nämligen, att om en tidning inte förekom på klippavdelningen i någon av de mest engagerade kollegorna, hade den med största sannolikhet inte heller någon ledare i ämnet.

⁶⁷ Skånska Dagbladet 14/12.

⁶⁸ DN 13/12, SvD 14/12, VLT 13/12, Sydsvenska Dagbladet (SDS) 13/12, Jönköpings-Posten (fp) 13/12.

⁶⁹ Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 17/11, SDS 8/12.

Däremot oroade man sig inte nämnvärt för landets tackjärnsförsörjning, och lika litet framkom tecken på svaghet för handelsministrarnas tredje skäl, lapplandsmalmens inhemska förädling.

En tidning, Bohusläningen (fp) i Uddevalla, uppkallades till ett inlägg av de bohuslänska försörjningsproblemen, vilkas lösning enligt tidningen också påkallade statlig hjälp. Bohusläningen ansåg det inte vara så säkert, att järnverket måste bli ett sorgebarn men förordade ändå en ny utredning, som då borde omfatta även övriga »arbetslöshetsöar» i landet.⁷⁰

Av lokalintresse motsatte sig Skånska Social-Demokraten i Helsingborg med skärpa, att man i stället för ett tackjärnverk skulle bygga ett järnsvampverk. Ett sådant skulle nämligen komma att betyda arbetslöshet i Höganäs.⁷¹ Detta fruktade inte någon annan Skåne-tidning, tvärtom stödde man högermotionen.

Tidningarnas ställningstagande i Götaland följde det uppsvenska schemat, d. v. s. höger-⁷² och folkpartitidningarna avstyrkte propositionen, och de socialdemokratiska tillstyrkte den, i den ringa mån man överhuvudtaget deltog i debatten.

Norrbottnens Allehanda (h) hade fått den uppfattningen, att bedömningen av järnverksförslaget mer skedde efter geografiska än partipolitiska linjer.⁷³ Västgöta-Demokraten (s) åter ville rikta uppmärksamheten på hur pass mycket av rent politiskt ställningstagande, som pressdebatten uppvisade.⁷⁴ Båda tidningarna hade fog för sina uttalanden. I övre Norrland tillstyrktes propositionen också från oppositionshåll. Med ökat avstånd till Luleå politiserades debatten och därmed i viss mån även det slutliga ställningstagandet. Järnverkspropositionen utsatte den politiska borgfreden för en svår påfrestning, så svår att den på sina håll bröts. Det ansågs emellertid också, att freden hade brutits redan genom att propositionen avlämnades.

⁷⁰ Bohusläningen 22/11.

⁷¹ Skånska Social-Demokraten 8/12.

⁷² Skånska Aftonbladet 23/11, Helsingborgs-Posten 27/11, SDS 8/12, 23/12, Norrköpings Tidningar 19/12.

⁷³ Norrbottens Allehanda 25/11.

⁷⁴ Västgöta-Demokraten 25/11.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Omläggningen av den samhällsvetenskapliga utbildningen. Statsvetenskaplig examen (politices magister examen) tillkom år 1935 genom beslut i administrativ ordning, d. v. s. utan att frågan blivit föremål för riksdagsbehandling. Detta möjliggjordes av att reformen inte beräknades kosta statsverket ett enda öre. Utbildningen skulle läggas så, att den helt knöt an till redan befintlig undervisning inom de juridiska och filosofiska fakulteterna.

Reformer, som inte kostar något, äger i regel en inneboende tendens att stanna på papperet. Och det skall villigt erkännas, att statsvetenskaplig examen kan uppvisa brister. Märkligt är emellertid att bristerna trots allt inte är flera och allvarigare än de är. De utexaminerade politices magistrarna har — låt vara att negativa och kritiska omdömen om deras kapacitet och utbildning inte saknats¹ — visat sig användbara på åtskilliga områden och någon arbetslöshet har inte rått.

Det bör också observeras, att 1935 års stadga angående statsvetenskaplig examen så att säga utgjorde ett experiment och att man uppenbarligen ville pröva sig fram. I det betänkande, som låg till grund för reformen, hade därför utsagts, att en översyn av examen borde ske så snart några års erfarenhet vunnits. Uppdrag att verkställa en sådan översyn gavs sedan åt 1942 års socialutbildningssakkunniga (med dåvarande landshövding A. Thomson som ordförande). I sitt år 1946 avgivna betänkande »Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m.» (SOU 1946: 30) föreslog de sakkunniga åtskilliga ändringar i såväl den kombinerade examens- typen (jur. pol. mag.-examen) som i den rent samhällsvetenskapliga (fil. pol. mag.-examen). Allmän enighet rådde mellan de sakkunniga och senare också bland remissinstanserna om att den kombinerade examenstypen borde bibehållas. Däremot var meningarna starkt delade ifråga om behovet av en rent samhällsvetenskaplig examen. Fyra av de nio sakkunniga fann en sådan examen icke behövlig, och en femte ledamot förklarade, att han helst sett, att en rent samhällsvetenskaplig examen hade inrymts inom ramen av filosofisk ämbetsexamen. Hade denne femte ledamot anslutit sig till de fyra ovan nämnda reservanterna, skulle socialutbildningssakkunnigas majoritet föreslagit, att statsvetenskaplig-filosofisk examen skulle avskaffas utan att ersättas av någon annan examenstyp.

Socialutbildningssakkunnigas förslag ledde inte till något resultat, och därefter fick frågan om en omläggning av de samhällsvetenskapliga examina vila till år 1949, då kommittén för den juridiska och samhällsvetenskapliga

¹ Jfr t. ex. Statsv. tidskr. 1957, s. 22.

utbildningen (med professor Ragnar Bergendal som ordförande) tillsattes. I sitt fyra år senare avgivna »Betänkande om den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen» (SOU 1953: 15 och 16) föreslog denna kommitté, att det skulle finnas tre olika samhällsvetenskapliga examina, en kombinerad juridisk och samhällsvetenskaplig examen, juris politices magisterexamen, en med denna likvärdig rent samhällsvetenskaplig examen, politices magisterexamen, samt en mindre, rent samhällsvetenskaplig examen, politices kandidatexamen. Kommittén föreslog vidare en radikal omläggning av de juridiska och samhällsvetenskapliga studierna, vilken innebar, att de elementära studierna skulle koncentreras till den första tiden och att de avslutande terminerna så gott som uteslutande skulle ägnas åt fördjupade studier. Det är dock att märka, att den föreslagna juris politices magisterexamen till övervägande del skulle bestå av elementära studier.

Reservanternas antal var stort. Två ledamöter yrkade på att i juris kandidatexamen skulle inrymmas ett starkare samhällsvetenskapligt inslag än vad kommittémajoriteten föreslog. Med en sådan konstruktion av denna examen vore det inte nödvändigt att bibehålla en kombinerad juridisk-samhällsvetenskaplig examen. Vidare är att märka, att kommittémajoriteten var delad ifråga om utformningen av juris politices magisterexamen. Remissmyndigheterna ställde sig ganska allmänt avvisande till kommitténs förslag på denna punkt och menade i betydande utsträckning, att en kombinerad examenstyp var onödig eller i varje fall omöjlig att konstruera inom den angivna tidsramen. Denna uppfattning delades av de juridiska fakulteterna och juristförbundet. En motsatt ståndpunkt intog däremot de humanistiska fakulteterna samt samhällsvetareförbundet.

Inom kanslersämbetet skedde en bearbetning av remissvaren, och samtidigt utarbetade universitetskanslern på grundval härav och under kontakt med representanterna för de juridiska och de samhällsvetenskapliga ämnena ett nytt förslag i frågan, vilket framlades den 16 december 1954. I anslutning till de två kommittéreservanterna föreslog kanslern, att det samhällsvetenskapliga inslaget i juris kandidatexamen skulle förstärkas. Härigenom blev det möjligt att slopa den kombinerade examenstypen.

Behovet av en med juris kandidatexamen likvärdig, rent samhällsvetenskaplig examen hade denna gång däremot knappast ifrågasatts i remissvaren. Juristutbildningskommitténs uppläggning av en politices magisterexamen hade emellertid blivit föremål för åtskillig kritik, och kanslerns förslag på denna punkt avvek i väsentliga delar från kommitténs. Uppdelningen av studierna på en grundläggande, standardiserad del med fast studiegång och en fördjupningsdel avstyrktes, bl. a. därför att studierna för politices magisterexamen måste kunna samordnas med studier för filosofiska examina. Kanslern föreslog, att i politices magisterexamen skulle ingå minst en betygsenhet i vart och ett av ämnena nationalekonomi, statistik och statskunskap, en studiekurs i ämnet rättskunskap, som svarade mot en betygsenhet, samt halvterminkurser i kulturgeografi och företagsekonomi. Vidare gällde ett krav på minst två betygsenheter i minst två examensämnen, av vilka det ena skulle vara antingen nationalekonomi eller statistik. Under förutsättning av att båda tvåbetygsämnena valdes inom ramen av ämnena

nationalekonomi, statistik och statskunskap, skulle antalet betygsenheter bli sex och antalet studietermener, av vilka en måste åtgå till halvtermenskurserna i kulturgeografi och företagsekonomi, bli sju. I andra fall skulle examen komma att kräva ytterligare en betygsenhet respektive studietermener.

Juristutbildningskommitténs förslag till en mindre, rent samhällsvetenskaplig examen (politices kandidatexamen) mötte allmän kritik och upptogs inte av kanslern.

Intresset i den fortsatta diskussionen knöt sig framför allt till frågan om behovet av en kombinerad juridisk-samhällsvetenskaplig examen och meningarna var alltför starkt delade. I statsverkspropositionen till 1956 års riksdag uttalade emellertid ecklesiastikministern, att han kommit till den uppfattningen, att kanslerns förslag i vad gällde juristutbildningen i stort sett kunde godtagas, men att dennes förslag beträffande den samhällsvetenskapliga utbildningen behövde ytterligare övervägas inom departementet, bl. a. med sikte på bibehållande av statsvetenskaplig-juridisk examen. För att inom departementet biträda med översyn av de föreliggande förslagen till omläggning av den samhällsvetenskapliga utbildningen m. m. tillkallades sedan prof. Folke Schmidt samt undertecknad. På grundval av en av oss utarbetad »Promemoria angående omläggningen av den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen» av den 8 februari 1957 framlades där- efter en proposition (1957: 86) till riksdagen i ärendet. Efter utlåtande av statsutskottet (nr 128) har propositionen godkänts av riksdagen.

Den nu beslutade omläggningen av den samhällsvetenskapliga utbildningen skall ta sin början den 1 juli 1958. Den innebär, att det alltför skall finnas en kombinerad juridisk-samhällsvetenskaplig och en rent samhällsvetenskaplig examen. De hittillsvarande benämningarna statsvetenskaplig-juridisk och statsvetenskaplig-filosofisk examen kommer att avlösas av de mera adekvata juridisk-samhällsvetenskaplig och filosofisk-samhällsvetenskaplig examen. Minimistudietiden till den kombinerade examen har — liksom till juris kandidatexamen — beräknats till nio terminer. Motsvarande siffra för den rent samhällsvetenskapliga examen är åtta.

Huvudproblemet har gällt konstruktionen av juridisk-samhällsvetenskaplig examen. I diskussionen har det ofta anförts, att en sådan kombinerad examen i och för sig är orimlig, därför att det inte är möjligt att på samma tid, som är anslagen åt juris kandidatexamen, förvärva både tillfredsställande juridiska och tillfredsställande samhällsvetenskapliga insikter. Invändningen är på sätt och vis bestickande. Från denna utgångspunkt har mången också föreslagit, att en juridisk-samhällsvetenskaplig examen bör läggas upp så, att antingen den juridiska eller den samhällsvetenskapliga utbildningen får dominera. Härigenom skulle man få garanti för att åtminstone den ena sidan av utbildningen blev behörigen tillgodosedd. Vid den nu beslutade omläggningen har man emellertid i likhet med socialutbildningssakkunniga menat, att den ena sidan inte kan sägas vara viktigare än den andra, och att utbildningstiden därför bör fördelas i huvudsak lika mellan juridik och samhällsvetenskap. Det är då nödvändigt, att nedskärningen av lärostoffet inte drabbar kvaliteten. Samma krav bör med andra ord ställas på en blivande

juris politices magister som på en blivande juris kandidat eller filosofie politices magister. De juris politices studerande bör därför så långt det är möjligt få sin juridiska utbildning tillsammans med de blivande juris kandidaterna och sin samhällsvetenskapliga utbildning tillsammans med de rena samhällsvetarna. Vad som trots allt brister i kvaliteten bör kunna uppvägas av att den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen stödjer och kompletterar varandra. Juridiken och samhällsvetenskapen är nämligen inte så helt artskilda från varandra, som det ibland påstås.

Kritiken mot statsvetenskaplig-juridisk examen har främst och med rätta vänt sig mot den juridiska delen av examen. Utbildningen här är inte blott otillräcklig utan också föga planmässig. De fyra och en halv terminer, som efter omläggningen kommer att stå till förfogande för den juridiska delen, skall fördelas på följande sätt: propedeutisk kurs (en halv termin), civilrätt I (allmän förmögenhetsrätt och reglerna rörande lös egendom — en termin), civilrätt IV (associationsrätt, arbetsrätt, familjerätt och fastighetsrätt — en halv termin), processrätt (en halv termin) offentlig rätt (en termin) och finansrätt (en halv termin) samt tillämpade studier (en halv termin). Beträffande den propedeutiska kursen samt ämnena civilrätt I, processrätt, offentlig rätt och finansrätt blir det gemensam undervisning för de blivande juris politices magistrarna och de blivande juris kandidaterna. Fordringarna blir också desamma med undantag för processrätten, där de juris politices studerandena läser konkurs- och exekutionsrätten mera översiktligt än de juris studerandena. Civilrätt IV är ett ämne, som endast ingår i juridisk-samhällsvetenskaplig examen och som avser att i kursmässig form ge en översikt av ämnena civilrätt II och civilrätt III i juris kandidatexamen. Under de »tillämpade studierna» skall den studerande som huvuduppgift ha att skriva en uppsats i valfritt juridiskt ämne, gärna med anknytning till samhällsvetenskapligt ämne. Detta krav på »tillämpade studier» svarar mot det krav, som uppställts i den samhällsvetenskapliga delen, att studierna i ett ämne (nationalekonomi) skall föras fram till två betyg.

Den juridiska delen av utbildningen för jur. pol. mag.-examen kommer i själva verket att bli radikalt ändrad. Civilrätten är utökad och mera anpassad efter de politices studerandenas speciella behov. Processrätten har tillkommit. Det gamla kravet på minst två betyg i ett offentligrättsligt ämne (ett betyg som egentligen är ett honnörsbetyg) har borttagits och i stället har trätt kravet på fördjupning (tillämpade studier) i visst ämne. Därtill kommer, att utbildningen kommer att dra nytta av den omläggning av undervisningen för juris kandidatexamen, varom beslut fattats samtidigt under vårriksdagen.

Ändringarna i den samhällsvetenskapliga delen av den kombinerade examenstypen är betydligt mindre genomgripande. Alltjämt gäller kravet på minst två betyg i nationalekonomi och alltjämt gäller, att statistik och statskunskap är examensämnen. Båda kommer att bli obligatoriska ettbetygsämnen. Den nuvarande möjligheten att undvika det ena genom att ta två betyg i det andra kommer alltså att försvinna. En annan och viktigare nyhet är att i utbildningen skall även ingå en kurs i företagsekonomi, som beräknas ta en halv termin i anspråk.

Juridisk-samhällsvetenskaplig examen blir sålunda praktiskt taget helt

och hållet standardiserad. Den differentiering, som kan tänkas förekomma, får ske ovanför ramen av minimibetygssumman. Att möjligheterna till differentiering inte kommer att bli utnyttjade är säkert, enär det synnerligen ofta händer, att de studerande inte nöjer sig med minimibetygssumman.

Den rent samhällsvetenskapliga examenstypen, filosofisk-samhällsvetenskaplig examen, kommer däremot liksom hittills att bestå av en standardiserad och en icke-standardiserad del. Examensämnen kommer att bli de hittillsvarande samhällsvetenskapliga ämnena nationalekonomi, statistik, statskunskap, sociologi och ekonomisk historia. Därtill föreslås skola komma som nya samhällsvetenskapliga ämnen: företagsekonomi, kulturgeografi och allmän rättsvetenskap. Alltjämt skall också historia och matematik vara examensämnen.

Antalet elever på den rent samhällsvetenskapliga linjen har alltid varit begränsat och kan beräknas att åtminstone tillsvidare alltjämt bli begränsat. Med hänsyn härtill går det inte att ordna speciell undervisning för dessa studerande. Naturligt blir då, att låta den samhällsvetenskapliga delen av juridisk-samhällsvetenskaplig examen ingå som obligatorisk del i filosofisk-samhällsvetenskaplig examen, alltså kurs i företagsekonomi (en halv termin) samt nationalekonomi (två betyg), statistik (ett betyg) och statskunskap (ett betyg). Därtill kommer liksom hittills den propedeutiska kursen i juridik (en halv termin). Beträffande statsvetenskaplig-filosofisk examen gäller, att i denna skall — förutom den propedeutiska kursen i juridik — ingå minst fem betygsenheter i ämnena nationalekonomi, statistik och statskunskap med minst två betygsenheter i två av ämnena.

Den obligatoriska delen tar i anspråk fem terminer av studietiden. Då denna begränsats till åtta, återstår alltså tre terminer (betyg) för den icke-standardiserade delen av filosofisk-samhällsvetenskaplig examen. Dessa återstående tre betyg får väljas fritt bland de ovan angivna examensämnena, dock med den begränsningen, att i examen skall alltid ingå minst två betyg i annat samhällsvetenskapligt ämne än nationalekonomi — två betyg i detta ämne ingår, som redan framhållits, alltid i examens kärna. Filosofisk-samhällsvetenskaplig examen kommer sålunda till skillnad från juridisk-samhällsvetenskaplig examen att obligatoriskt omfatta fördjupade studier i minst två samhällsvetenskapliga ämnen.

En examen konstruerad på detta sätt ger de studerande stora möjligheter att koncentrera sig på visst ämne. Inom ramen av minimibetygssumman blir det möjligt att medtaga fyra betyg i något av ämnena nationalekonomi, statistik och statskunskap. Det blir också möjligt att nå tre betyg i vilket samhällsvetenskapligt ämne som helst. Alldeles särskilt tillrättalagd är examen för blivande ekonomer. Nationalekonomin har genom kravet, att ämnet skall ingå med två betyg i den standardiserade delen fått en mycket stark ställning. De fyra- och trebetygskombinationer, som är möjliga inom ramen av minimibetygssumman framgår av nedanstående schematiska sammanställning. (Utgångspunkten är, att i examen skall alltid ingå ämnena nationalekonomi med minst två betyg samt statistik och statskunskap med vardera minst ett betyg).

4 betyg i <i>nationalekonomi</i> i förening med	2 betyg i statistik eller
3 » » » » » »	2 betyg i statskunskap
3 » » » » » »	3 betyg i statistik eller
3 » » » » » »	3 betyg i statskunskap
3 » » » » » »	2 betyg i statistik och
	2 betyg i statskunskap
3 » » » » » »	2 betyg i annat samhällsveten-
	skapligt ämne än statistik eller
	statskunskap
3 » » » » » »	2 betyg i statistik eller
	2 betyg i statskunskap samt
	1 betyg i annat ämne
4 betyg i <i>statistik</i>	
3 » » » » » »	i förening med 3 betyg i <i>nationalekonomi</i>
3 » » » » » »	» » » 2 betyg i statskunskap
3 » » » » » »	» » » 1 betyg i annat ämne
4 betyg i <i>statskunskap</i>	
3 » » » » » »	i förening med 3 betyg i <i>nationalekonomi</i>
3 » » » » » »	» » » 2 betyg i statistik
3 » » » » » »	» » » 1 betyg i annat ämne
3 » » <i>sociologi</i>	
3 » » <i>kulturgeografi</i>	
3 » » <i>ekonomisk historia</i>	
3 » » <i>företagsekonomi</i>	
3 » » <i>allmän rättsvetenskap</i>	

Vad angår de särskilda samhällsvetenskapliga ämnena medför omläggningen en del ändringar och nyheter. *Nationalekonomi* gör en tidsvinst, i och med att *företagsekonomi* utbrytes till en särskild halvterminkurs. *Statskunskapen* kommer att i högre grad än tidigare inriktas på förvaltningskunskap, vilket gör ämnet mer användbart just för blivande förvaltningstjänstemän. Avsikten är vidare att till undervisningen knyta medverkan av praktiker. Härigenom skulle, som särskilt kanslern framhållit, eleverna få en kontakt med själva förvaltningsarbetet och få någon uppfattning av om de är intresserade av sådant.

I statsvetenskaplig-filosofisk examen är det odelade ämnet geografi examensämne. Den samhällsvetenskapliga delen, *kulturgeografi*, har emellertid sedan flera år i allmänhet egna lärostolar, och det har ansetts naturligt, att nu i stället låta denna få bli examensämne i filosofisk-samhällsvetenskaplig examen.

Intresset knyter sig kanske främst till de i egentlig mening nya samhällsvetenskapliga ämnena, *företagsekonomi* och *allmän rättsvetenskap*. När *företagsekonomi* nu införes som särskilt examensämne vid universitetet, uppfylles ett gammalt önskemål. Över huvud gäller, som ecklesiastikministern framhållit i propositionen, att man vid universitetet kan »ut-

nyttja de i många avseenden banbrytande insatser inom den företagsekonomiska forskningen, som utförts vid handelshögskolorna». Det ligger emellertid i sakens natur, att det inte kan vara fråga om att kopiera handelshögskolornas företagsekonomi. De juridiska och samhällsvetenskapliga examina syftar i väsentlig utsträckning att tillgodose förvaltningens behov av tjänstemän, medan handelshögskolorna har till huvuduppgift att utbilda folk för handel och industri. En given följd härav är, att de delar av företagsekonomi, som är av särskild betydelse för förvaltningsverksamheten, skall få träda i förgrunden vid universitetsundervisningen i ämnet. Ecklesiastikministern har i propositionen uttalat, att enligt hans mening bör kostnads- och intäktsanalys samt finansiering med redovisning tillmätas större betydelse inom företagsekonomi såsom universitetsämne än frågor om varudistribution och företagens administration. Huvudvikten kommer alltså att läggas vid den del av ämnet, som vid handelshögskolorna hittills kallats företagsekonomi I.

Det direkta uppslaget till ämnet allmän rättsvetenskap torde ha kommit från juridiska fakulteten i Lund, då den i sitt remissyttrande över juristutbildningskommitténs förslag yrkade på att de politices studerandena skulle läsa rättskunskap på ett samhällsvetenskapligt sätt. Tankegången utarbetades sedan vidare av kanslern, som föreslog särskilda precepturer i ämnet. Den traditionella rättsvetenskapen intresserar sig föga för frågan, hur lagreglerna faktiskt verkar, deras funktion i samhället samt samspelet mellan rättsliga faktorer och de faktorer som behandlas i andra samhällsvetenskaper. Det är dessa aspekter, som den allmänna rättsvetenskapen vill uppmärksamma. Den som något sysslat med spörsmålet om skillnaden mellan statsrätt och statskunskap har lätt att göra jämförelser. Det ligger nära till hands, att de grundläggande studierna i allmän rättsvetenskap får en rättssociologisk inriktning. Redan dessa studier blir på sätt och vis avancerade. De förutsätter, att de studerande inhämtat inte blott den propedeutiska kursen i juridik utan även hela den standardiserade delen av filosofisk-samhällsvetenskaplig examen.

Erfarenheten har visat, att det är förbluffande många, som påbörjar universitetsstudier utan någon fast avsikt om en bestämd examen, och att det är ännu fler, som är dåligt underrättade om de olika studiebanorna och deras inriktningar och möjligheter. En *samordning* av studierna för de olika juridiska och samhällsvetenskapliga examina har därför synts nödvändig i syfte att underlätta övergången från den ena inriktningen till den andra. Av väsentlig betydelse är härvid, att alla, som börjar med juridiska eller samhällsvetenskapliga studier får den första terminen »gemensam». De inhämtar härvid den propedeutiska kursen i juridik och kursen i företagsekonomi och bör härunder få goda möjligheter till orientering beträffande de olika studiebanorna. Då den samhällsvetenskapliga delen av juridisk-samhällsvetenskaplig examen är identisk med den standardiserade delen av filosofisk-samhällsvetenskaplig examen, följer härav, att de som börjar med de samhällsvetenskapliga ämnena, kan i fem terminer hålla öppet vilken av dessa båda examina de vill avlägga. Studierna kan givetvis också utmynna i filosofie kandidatexamen eller filosofisk ämbetsexamen. För att

ge dem som börjar med juridiska studier motsvarande valmöjligheter, har det uppbyggts två alternativa studieplaner för juridisk-samhällsvetenskaplig examen. Enligt den ena, nedan betecknad som alternativ I, följer eleverna de tre första terminerna studiegången för juris kandidatexamen, varvid de förutom den propedeutiska kursen i juridik och kursen i företagsekonomi, läser samhällsekonomi, d. v. s. nationalekonomi (en halv termin), rätts-historia (en halv termin) samt civilrätt I (en termin) tillsammans med de blivande juris kandidaterna. Efter den tredje terminen kan alltså de studerande, som följt studiegången för juris kandidatexamen, träffa det definitiva valet mellan juris kandidatexamen och juridisk-samhällsvetenskaplig examen. Detta alternativ har medfört viss omläggning och nedskärning av de efterföljande studierna i statskunskap och i nationalekonomi. Enligt det andra alternativet, nedan betecknat som alternativ II, läser de studerande den samhällsvetenskapliga delen före den juridiska.

Samordningen torde bäst framgå av nedanstående studieplaner och schematiska sammanställning. Härvid har för översiktighetens skull även studieplanen för juris kandidatexamen medtagits. Det bör uppmärksammas, att vad som här anges är normalplaner. Ordningföljden mellan ämnena bör inte bindas hårdare än nödvändigt. Vad angår de samhällsvetenskapliga ämnena torde det vara tillräckligt med ett krav att de obligatoriska studierna i statistik och företagsekonomi är slutförda, innan sluttentamen sker i nationalekonomi.

Studieplaner.

Juris kandidatexamen.

Termin	Ämne	Antal studiemånader
1	Propedeutisk kurs i juridik utbyggd med 8 rättsvetenskapliga och 8 samhällsvetenskapliga föreläsningar	2 1/2
	Samhälls- och företagsekonomi (början)	2 1/2
2	Samhälls- och företagsekonomi (avslutning)	2 1/2
	Rättshistoria	2 1/2
3	Civilrätt I (allmän civilrätt och lösegendomsrätt)	5
4	Civilrätt II	5
5	Civilrätt III	2 1/2
	Straffrätt (jämte kurser i hjälpvetenskaper) (början)	2 1/2
6	Straffrätt (jämte kurser i hjälpvetenskaper) (avslutning)	1 1/2
	Processrätt	3 1/2
7	Offentlig rätt	5
8	Finansrätt	2 1/2
	Internationell privaträtt	3/4
	Allmän rättslära	1 3/4

Termin	Ämne	Antal studiemånader
9	Tillämpade studier i antingen ett juridiskt ämne eller dylikt ämne med anknytning till samhällsvetenskapligt ämne eller visst samhällsvetenskapligt ämne.	5
Anm. Den inbördes fördelningen av studietiden mellan civilrätt II och civilrätt III är icke låst.		

*Juridisk-samhällsvetenskaplig examen.**Alternativ I.*

1—3	Samma studiegång som för juris kandidatexamen	15
4	Civilrätt IV (kursundervisning avseende associationsrätt, arbetsrätt, familjerätt och fastighetsrätt)	2 1/2
	Processrätt	2 1/2
5	Offentlig rätt	5
6	Finansrätt	2 1/2
	Statskunskap	2 1/2
7	Statistik	5
8	Nationalekonomi	5
9	Nationalekonomi	2 1/2
	Tillämpade studier i antingen ett juridiskt ämne eller dylikt ämne med anknytning till samhällsvetenskapligt ämne	2 1/2
Anm. Studiet av ämnet samhälls- och företagsekonomi för juris kandidatexamen innebär, att den studerande inhämtat kunskaper i företagsekonomi motsvarande en halvterminkurs. I examensbeviset omskrives betyget i samhälls- och företagsekonomi till godkänd kurs i företagsekonomi.		

Alternativ II.

1	Propedeutisk kurs i juridik utbyggd med 8 rättsvetenskapliga och 8 samhällsvetenskapliga föreläsningar	2 1/2
	Kurs i företagsekonomi	2 1/2
2	Statistik	5
3	Statskunskap	5
4	Nationalekonomi	5
5	Nationalekonomi	5
6	Civilrätt I	2
7	Civilrätt IV	2 1/2
	Processrätt	2 1/2
8	Offentlig rätt	5
9	Finansrätt	2 1/2
	Tillämpade studier i antingen ett juridiskt ämne eller dylikt ämne med anknytning till samhällsvetenskapligt ämne	2 1/2

Filosofisk-samhällsvetenskaplig examen.

Termin	Ämne	Antal studiemånader
1—5	Kärna: Samma studieordning som för juridisk-samhällsvetenskaplig examen alternativ II (prope- deutisk kurs i juridik och kurs i företagsekonomi, ett betyg i statistik, ett betyg i statskunskap, två betyg i nationalekonomi)	
6—8	Valfri del: Studier i ett eller flera examensämnen för uppnående av ytterligare tre betygsenheter, dock att minst två betygsenheter skall nås i ett annat samhällsvetenskapligt ämne än national- ekonomi. ²	

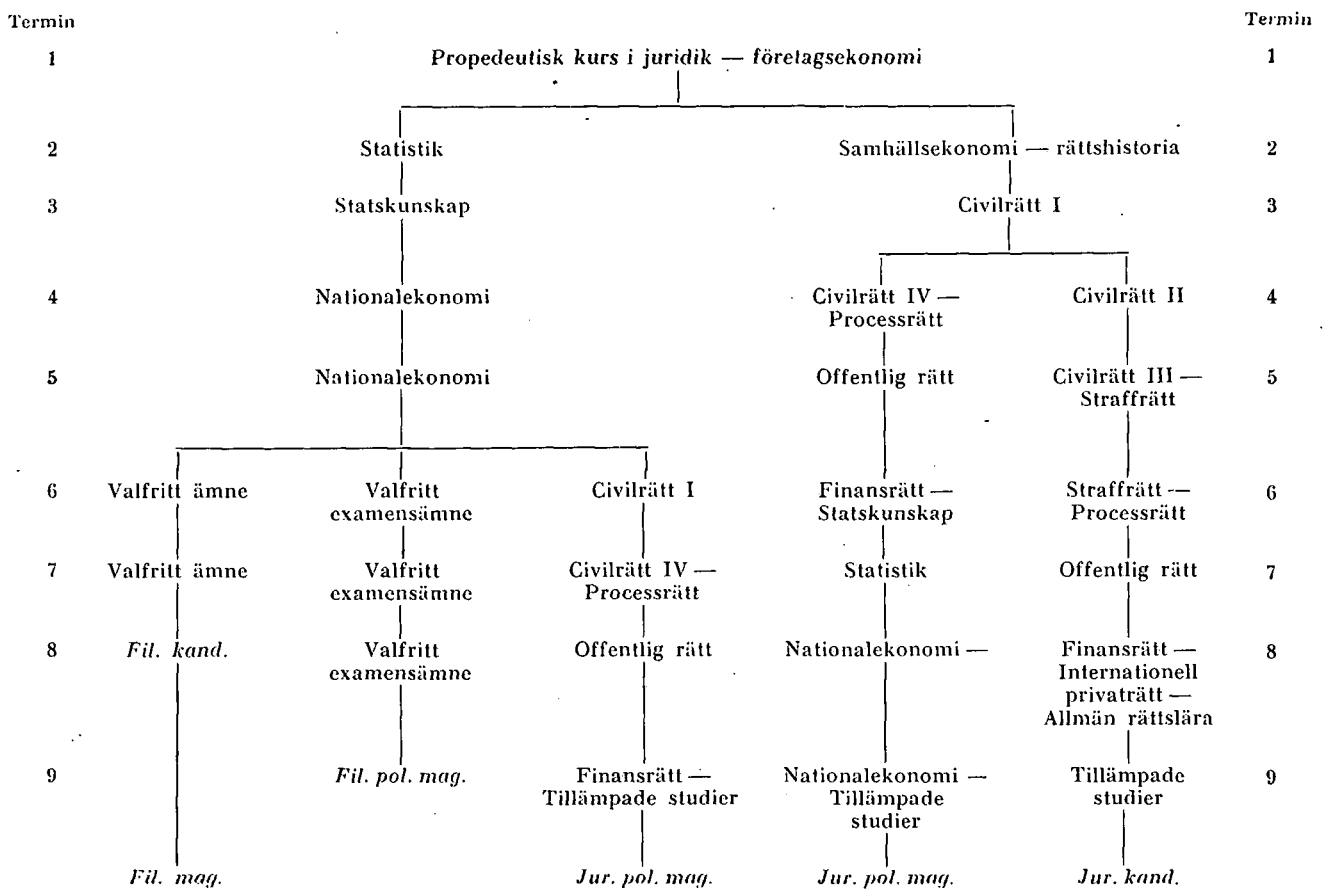
Den personalförstärkning och upprustning i övrigt, som omläggningen kommer att medföra för de samhällsvetenskapliga ämnena, avser främst företagsekonomien. Uppsala och Lund får vardera en professur, en biträdande lärare och en förste assistent i ämnet. Därtill kommer engångsanslag och årligt materialanslag. Vad angår Stockholm och Göteborg är avsikten, att undervisningen i ämnet skall ordnas i samarbete med handelshögskolorna där, ett arrangemang som principiellt sett är av stor räckvidd och ägnat att bryta skrankorna mellan de olika högre undervisningsanstalterna.³ Stockholms högskola får emellertid en biträdande lärare i företagsekonomi, placerad i stats- och rättsvetenskapliga avdelningen därstädes. Nationalökonomien erhåller en förstärkning genom att både i Uppsala och i Lund tillkommer en preceptor i ämnet, visserligen placerad i de juridiska fakulteterna men med undervisnings- och examinationsskyldighet jämväl inom de humanistiska fakulteterna. Uppsala, Lund och Stockholm får vardera ytterligare en biträdande lärare i statistik och en biträdande lärare i statskunskap, Göteborg en biträdande lärare i det sistnämnda ämnet.

Frågan om en praktisk utbildning av politices magistrarna (främst dem med den kombinerade examenstypen) har länge stått på dagordningen. Härvid har juris kandidaternas tingstjänstgöring utgjort mönstret. Både socialutbildningssakkunniga och juristutbildningskommittén ägnade spörsmålet stor uppmärksamhet. I en särskild inom ecklesiastikdepartementet utarbetad promemoria har föreslagits, att som en motsvarighet till tingsnotarietjänsterna skall vid länsstyrelserna samt några av de centrala ämbetsverken inrättas praktiktjänster, avsedda för nyexaminerade. Tjänstetiden bör vara två och ett halvt år. Den, som fullgjort sådan praktiktjänst, skall sedan konkurrera med tingsmeriterade jurister om tillgängliga tjänster inom förvaltningen. Dessa praktiktjänster är avsedda att tillgodose ett ordinarie behov av arbetskraft. Huvudparten av dem kan väntas tillkomma, allt eftersom myndigheterna anmäler ökat behov av arbetskraft. Fullt utbyggd

² Två betyg i nationalekonomi ingår i examens kärna.

³ Se utförligare *Ekonomien*, 1957: 8, s. 15 ff.

Samordningen av de juridiska och samhällsvetenskapliga examina

bör organisationen omfatta omkring 100 praktiktjänster. Dessa bör stå öppna både för juris kandidater och juris politices magistrar. I promemorian hemställas om fortsatt utredning av frågan, och de förslag, som framställs, har närmast karaktären av riktlinjer för en sådan utredning.

Ett annat livligt uppmärksammat spörsmål har varit frågan om vilken kompetens till statliga befattningar, som de samhällsvetenskapliga examina skall ge. I en annan särskild promemoria om kompetensregler för juridisk-samhällsvetenskaplig examen och filosofisk-samhällsvetenskaplig examen har framhållits, att kompetensområdet för den förstnämnda examen bör som huvudregel vara detsamma som för juris kandidatexamen. Det förordas, att en särskild bestämmelse utfärdas, att juridisk-samhällsvetenskaplig examen skall, med undantag av domarebefattningarna vid de allmänna domstolarna samt befattningarna inom åklagarväsendet, medföra samma kompetens som hittills tillkommit den som avlagt juris kandidatexamen. Det är emellertid tänkbart, att även för vissa andra befattningar än domare- och åklagarbefattningar bör uppställas krav på fullständigare juridisk utbildning. Det är också tänkbart att för vissa befattningar, varmed förenas arbetsuppgifter med tyngdpunkten förlagd till ekonomiska eller ekonomiskt-administrativa frågor, bör uppställas krav på juridisk-samhällsvetenskaplig examen eller filosofisk-samhällsvetenskaplig examen. I promemorian förutsättes, att vederbörande ämbetsverk kommer att göra framställning till Kungl. Maj:t om utfärdande av erforderliga specialbestämmelser samt att kompetensutredningens yttrande inhämtas, innan sådant ärende slutgiltigt avgöres.

Promemorians förslag innebär, jämfört med nuvarande förhållanden, främst, att länsstyrelserna i sin helhet öppnas för juris politices magistrarna.

Vad åter angår filosofisk-samhällsvetenskaplig examen, föreslås, att behörighet att vinna anställning inom statsdepartementet skall tillkomma jämväl den som avlagt denna examen. Undantag bör dock göras för utrikesdepartementet, men möjligheterna till dispens bör här göras vidsträcktare. Däremot bör behörigheten för närvarande inte utsträckas till att jämväl avse tjänster vid länsstyrelserna.

I promemorian föreslås slutligen, att den vidgade kompetensen även bör avse statsvetenskaplig-juridisk respektive statsvetenskaplig-filosofisk examen.

Den nu beslutade omläggningen av den samhällsvetenskapliga utbildningen innebär för juridisk-samhällsvetenskaplig examen främst, att den juridiska utbildningen utbyggs och förbättrats, för filosofisk-samhällsvetenskaplig examen främst, att specialiseringsmöjligheterna utökats genom att de efter år 1935 nytillkomna samhällsvetenskapliga ämnena beretts bättre utrymme.⁴ Av särskild vikt är att företagsekonomi introducerats som universitetsämne.

Mången skulle kunna tycka, att för ett genomförande av dessa ändringar och nyheter, vilka länge framstått som relativt självskrivna, inte borde behövts ett 15-årigt utredningsarbete. Intressemotsättningarna har emellertid varit starka. Under alla förhållanden är det att hälsa med tillfredsställelse,

⁴ Jfr Bertil Ohlin i AK 27 maj 1957.

att utredningsstadiets tid är förbi. Kvar står emellertid frågan om en utbyggnad av de i vårt land — jämfört med många andra länder — »underutvecklade» samhällsvetenskapliga ämnen. Förhoppningarna får här knytas till den pågående universitetsutredningen.

Nils Stjernquist.

Proportionella valmetoder. Docent Carl-Erik Fröberg har i denna tidskrift (1956, s. 371 ff.) redogjort för teoretiska undersökningar om valmetoder vid proportionella val. Artikeln redovisar flera mycket förtjänstfulla resultat (främst genom användning av den s. k. Monte-Carlometoden), men trots det finns det anledning att opponera mot ett par detaljer.

Här repeteras de fordringar F. sätter på valmetoden: A) den måste rent tekniskt fungera i alla situationer, B) den får inte i något fall ge direkt orimliga resultat, C) den bör kunna användas vid alla slags val, D) den skall vara enkel att använda i praktiken, E) den bör ge god lokal proportionalitet, F) den bör ge god total proportionalitet, G) den bör inte gynna politisk splittring.

F. har särskilt undersökt d'Hondts metod, uddatalsmetoden och valkvotsmetoden. Han visar med siffror, att d'Hondts metod uppfyller villkoren E och F väsentligt sämre än de båda andra metoderna, av vilka valkvotsmetoden ger en aning bättre resultat än uddatalsmetoden. Det som emellertid får F. att föredra valkvotsmetoden är villkor B. Han menar, att om fyra partier erhållit röstetal svarande mot 1,65, 1,67, 1,68 och 6,00 mandat, är det orimligt att resultatet (som det blir enligt uddatalsmetoden) blir 2, 2, 2 och 5 mandat. Det största partiet får här vidkännas ett helt mandats fel.

F. påstår, att valkvotsmetoden uppfyller villkor B. Men det är inte så svårt att med ett exempel visa, att denna metod kan ge lika orimliga resultat, som det ovan av F. visade för uddatalsmetoden. Antag, att en valkorporation för Första kammaren består av 122 medlemmar, fördelade på fem partier: partiet K har 27, L 16, M 26, N 46 och O 7 röster. 12 mandat skall tillsättas. Valkvotsmetoden ger då jämförelsetalen A 2,66, B 1,57, C 2,56, D 4,53 och E 0,69, vilket ger 3, 2, 2, 4 och 1 mandat. Antag vidare, att mandattalet ökas till 13 efter halva perioden. Länsstyrelsen gör då ny sammanräkning och finner, att partiernas jämförelsetal blir K 2,88, L 1,70, M 2,77, N 4,90 och O 0,75, vilket ger 3, 1, 3, 5 och 1 mandat. Alltså genom en mandatökning för kretsen förlorar partiet L ett mandat. Kan man fortfarande säga, att valkvotsmetoden uppfyller villkor B?

Alla de diskuterade metoderna har förutsatt, att landet först indelas i valkretsar och därefter fördelas kretsarnas mandat mellan där företrädde partier. Nu är det just så, att det endast är andra rangens frågor i riksdagen, där de lokala banden är starkare än partibanderna. Det vore därför skäl att först göra den primära mandatuppdelningen för hela riket mellan partierna och därefter dela upp partiernas representation på valkretsarna så gott det sig göra låter i stället för tvärtom som nu. Det skulle tas med mindre opposition, om en norrlänning kommer in i riksdagen »i stället för» en skåning, än om en högerman kommer in »i stället för» en socialdemokrat.

I den politiska diskussionen har ofta frågan om tilläggsmandat förts fram. Invändningen kommer också alltid, att metoden gynnar partisplittning. Det närmaste exemplet vi har på detta är i Danmark, där Knud Kristensen, som vid förra folketingsvalet samlade röster för c:a 4 mandat, föll på en (ganska svag) spärregel. På politiskt håll anser man nog också, att spärregel bör finnas, sen kan denna utformas på olika sätt. I Danmark föreskrives, att ett parti skall ha minst 5 % av rösterna för att få tillgodoräkna sig »riksmandat». Man skulle också kunna tänka sig, att det fordras, att ett parti först skall ha representant i någon valkrets för att få vara med om riksmandaten. Båda dessa spärregler har ett grundläggande fel, som belyses av följande exempel: antag, att 5 % av rösterna utgör 194.000, då skulle 193.999 röster kunna ge 3 mandat, medan 194.000 ger 11 mandat. Denna sista röst skulle alltså ensam ge åtta mandat.

Men spärr behövs och måste finnas. Alternativet till giljotinerung av partier, som kommit till en fixerad gräns är sakt strykning, när partiet ifråga överskrider denna gräns på väg neråt. I flera sammanhang har 10 % av väljarkåren framförts som en rimlig undre gräns för funktionsdugliga partier. Med utgångspunkt från denna godtyckliga gräns skulle man alltså efter någon metod reducera rösttalet för partier under 10 % innan mandatfördelning sker. Dessutom skall reduktionen ske varsamt för partier strax under 10 % och starkare för mindre partier. Detta kan man göra genom att multiplicera rösttalet med en reduktionsfaktor, som till sin storlek fastställes till en tiondedel av procenttalet röster för partiet ifråga. Låt oss som exempel använda denna regel på siffrorna från 1956 års val. Höger, folkpartiet och socialdemokraterna får då använda sitt röstetal oavkortat vid fördelningen av mandaten. För bondeförbundet och kommunisterna kommer enligt regeln reduktion att ske. Bondeförbundet har 9,449 % av rösterna och kommunisterna 5,001 %. Bondeförbundets rösttal 366.742 multipliceras alltså med 0,9449, som ger 346.382; kommunisternas jämförelsetal blir $0,5001 \cdot 194\,017 = 97\,035$. Därefter användes lämpligen d'Hondts regel för att fördela mandaten mellan partierna enligt de så erhållna jämförelsetalen.

Beräkningsmetoden ger ett värde på c:a 80 000 röster för det första mandatet (medeltalet 16 000). Tyvärr kommer ett partis 23:e mandat att fordra endast ungefär hälften så många röster som vart och ett av de följande, som blir lika med medeltalet. Även mandat nr 12—22 blir gynnsammare än normalt. Detta kan man komma ifrån endast genom att kraftigt gynna de största partierna. Sin största fördel har metoden i att ingen röst kommer att ge större utslag i resultatet än två »normala» röster gör.

Kvar står sedan fördelningen av mandaten inom ett parti mellan valkretsarna, som fortfarande bör vara enheten för listors giltighet, valbarhet, etc. Vid denna fördelning mellan geografiska enheter kommer valkvotsmetoden särskilt till sin rätt. Ett parti kan av taktiska skäl gå fram under olika namn i olika delar av ett län för att härigenom kunna få ett mandat mer än annars (om alltså valkvotsmetoden tillämpas). Ett län kan ju inte göra så. Man bör här uppmärksamma, att vissa valkretsar alltid har lägre valdeltagande än andra (lång väg till röstlokaler; besvärigheter för skärgårdsbor, etc.). Det finns inget skäl att missgynna glesorterna av den anledningen. Sedan riksfördelningen av mandaten mellan partierna gjorts,

räknas därför i varje län (motsv.) alla partiernas röster upp proportionellt till det belopp, som skulle erhållits, om alla röstberättigade röstat (d. v. s. rösttalet divideras med länets värde för valdeltagandet). Dessa framräknade tal användas sen som grund för att för varje parti enligt valkvotsmetoden dela dess mandat på valkretsarna. Man kan lämpligen här också få med den nuvarande regeln, att varje län skall ha totalt minst 5 representanter (Gotland 3).

Resultatet av andrakammarvalet 1956 vid olika sammanräkningsmetoder, nämligen A: uddatalsmetod med 1,4; B: valkvotsmetoden (siffrorna enl. Fröberg); C: d'Hondts regel med kartell H+B+F; D: metod med 10 % spärr enligt ovan; E: d'Hondts regel för hela riket som en valkrets.

Metod	H	B	F	S	K
A	42	19	58	106	6
B	40	24	57	103	7
C	41	18	64	105	3
D	41	21	57	106	6
E	39	22	55	104	11

Eftersom några siffror om valdeltagandet länsvis ännu ej offentliggjorts, har jag beräknat, hur den lokala proportionaliteten tillfredsställs av det här framlagda förslaget vid 1952 års andrakammarval. Resultatet blir ± 7 , d. v. s. i varannan valkrets hade representationen blivit antingen en »för mycket» eller en »för lite», detta jämfört med den nuvarande fördelningen på länen. Och detta resultat bör anses godtagbart, när man som här gjorts fordrar först och främst en riktig total proportionalitet mellan partierna och därefter en så god lokal representation som möjligt.

Stig Johansson.

Genmäle. Magister Johansson har i sitt inlägg visat på ett fenomen, som är väl känt under namnet Alabama-paradoxen. I första ögonblicket får man intrycket att den ger valkvotsmetoden ett dråpslag. Vi skall dock visa att så inte är fallet, och med hjälp av de objektiva metoder som står oss till buds erbjuder det inga större svårigheter att komma till klarhet om paradoxens natur.

I det citerade exemplet första del ger valkvotsmetoden och uddatalsmetoden identiska resultat, nämligen 3, 2, 2, 4 och 1 mandat. Det totala felet uppgår alltså till $\pm 1,08$ mandat (vilket är ett exceptionellt högt värde). Efter mandatökningen ger valkvotsmetoden 3, 1, 3, 5 och 1 mandat och uddatalsmetoden 3, 2, 3, 4 och 1 mandat. Felen är $\pm 0,70$ resp. $\pm 0,90$ mandat, och redan här får vi en antydning om valkvotsmetodens överlägsenhet. Den beskrivna mandatökningen efter halva perioden kan uppfattas så att vi har 12,5 mandat att förfoga över, fördelade på de olika partierna med 2,77, 1,64, 2,66, 4,71 och 0,72. Valkvotsmetoden ger då resultatet 3,0 1,5, 2,5, 4,5 och 1,0, medan uddatalsmetoden ger 3, 2, 2,5, 4 och 1 mandat. Felen blir $\pm 0,52$ och $\pm 0,88$ resp., och här syns ännu tydligare hur överlägsen valkvotsmetoden är genom sin större förmåga till utjämning i tiden. Man

bör lämpligen också lägga märke till att uddatalsmetoden endast gav 4 mandat på siffran 4,9.

Vi har alltså sett att valkvotsmetoden vid ökning av mandatantalet även tillåter inbördes justeringar, och detta förhållande bör snarast uppfattas som en förtjänst hos metoden. Den som likväl har svårt att förlika sig med Alabama-paradoxen kan söka tröst i det faktum att den inträder blott under mycket speciella förhållanden. Det fordras nämligen att de överskjutande bråktalen skall ligga fördelade på ett alldeles särskilt sätt. Sannolikheten för att detta skall inträffa är mycket liten men varierar naturligtvis med mandatantalet och antalet partier. Dessutom fordras beslut om ökning av mandatantalet, och man torde kunna bedöma även denna händelse som tämligen osannolik.

Som bekant gäller att intet parti kan berövas hela mandat genom valkvotsmetoden. Uddatalsmetoden däremot kan i mycket speciella fall leda till förlust av flera »säkra» mandat. Detta inträffar t. ex. om vi har ett stort parti och sex jämnstarka småpartier. Betrakta sålunda mandattalen 1,659, 1,660, 1,662, 1,665, 1,668, 1,671 och 16,015. Man finner lätt, att uddatalsmetoden ger de små partierna 2 mandat vardera, medan det stora partiet får nöja sig med 14 mandat (!). Situationen är naturligtvis ytterst osannolik, men från teoretisk synpunkt har man svårt att acceptera en metod, som kan ge dylika groteska resultat.

Magister Johansson föreslår sedan, att man först skall fördela mandaten för hela riket mellan partierna och sedan utskifta dem mellan de olika valdistrikten. Härigenom skulle partierna tillförsäkras praktiskt taget fullständig rättvisa, vilket naturligtvis är alldeles riktigt. Mot detta förfaringsätt har emellertid den senaste offentliga utredningen med rätta anförut betänkligheter i det man menar, att det knappast kan vara riktigt, att ett litet parti utan nämnvärd lokal förankring med hjälp av ströroster från hela landet skulle tillförsäkras mandat. Den eftersträfvade totala proportionaliteten kan i fullt tillfredsställande omfattning uppnås med hjälp av en god valmetod och tillräckligt stora valkretsar (10—15 mandat).

Om man trots allt bestämmer sig för att först fördela mandaten efter partier och sedan efter valkretsar, råkar man ut för besvärligheter om man vill ha någon form av spärr kvar. Magister Johansson söker lösa detta problem genom att införa en mera kontinuerligt verkande spärr i stället för giljotinerering. Mot detta måste samma invändning resas som i så många andra fall, då nya metoder föreslås: inget teoretiskt underlag har anförts, och därjämte saknas en kvantitativ undersökning av hur metoden fungerar. Detta är samma invändning som dominerat i min kritik mot det senaste utredningsbetänkandet. Förslagen illustreras där genomgående med exempel, om vilka man inte vet hur representativa de är. Om man tänker genomföra en reform, bör man rimligtvis ha fullständigt klart för sig vilka konsekvenser den kommer att få. Detta var uppenbarligen inte fallet, då den senaste valreformen genomfördes.

Till sist må nämnas att en mera matematiskt betonad översiktsartikel av olika valmetoder inom den närmaste tiden kommer att publiceras i Nordisk Matematisk Tidskrift. I denna artikel redogöres även för metodiken vid den kvantitativa undersökningen.

Carl-Erik Fröberg.

Tredje statsmakten. Till varje årsskifte ger Kungl. Generalpoststyrelsen ut en publikation benämnd Inländsk tidningstaxa. I denna är alla tidningar och tidskrifter som kan bli föremål för prenumeration och postbefordran upptagna — den kan anses täcka hela vår tidningspress. 1957 års inländska tidningstaxa upptar 1.968 tryckalster. I siffran är inte inräknat de stora tidningarnas B-, C- osv. upplagor utan alla har räknats som en.

1955 års inländska tidningstaxa räknade 1.900 nummer; 1956 års 1.982 stycken. En lättare minskning har alltså inträffat från år 1956 till 1957, vilken kan tillskrivas nedläggandet av flera dagstidningar i landsorten och att 1956 var valår, då tillfälliga politiska blad dyker upp. Som vi har 7.345.000 invånare innebär innevarande års tidningssiffror att det kommer en tidning på var 3.732:e invånare.

Ett försök att uppdelat tidningarna och tidskrifterna efter deras »andliga» hemvist ter sig:

Facktidningar	712
Religiösa och kyrkliga	383
Dagstidningar	247
Allmänna tidskrifter	151
Politiska blad	98
Medlemsblad	84
Tjänstemannatidningar	81
Fackföreningstidningar	44
Nykterhetstidningar	43
Hembygdstidningar	36
Personaltidningar	29
Övriga, svårdefinierbara, estniska, scoutblad, fredstidningar osv.	60

Summa 1.968

Gränserna mellan de olika grupperna är självfallet svävande. Praktiskt taget alla dagstidningar är politiska; en hel del av de allmänna tidskrifterna är fackbetonade, andra är medlemsblad-betonade, men här har tagits hänsyn till vad som skiljer dem från de andra. En sådan tidning som »Dagen» kan mycket väl karaktäriseras som religiös. Här har den förts bland dagstidningarna. Svenska Journalen och Vår Kyrka kan också räknas till de religiösa, här har de förts till de allmänna. Vi och Ica-kuriren kan mycket väl kallas medlemsblad. De har här förts till allmänna gruppen. Svensk Litteraturtidskrift kan mycket väl räknas som en facktidning. Den har här förts till de allmänna.

Till Facktidningarna har förts sådana som meddelar vetande oftast specialiserat till en viss grupp människor. Arbetsdomstolens domar, Riksdagstryck, Stockholms Fondbörs, Sv. Författningssamling, de olika länens kungörelser, Tullverkets författningssamling ingår i gruppen. Taxans dyraste publikation ingår också, det är Acta physiologica scandinavica, som med nio nummer om året kostar 135 kronor. På andra plats i detta hänseende kommer Acta medica scandinavica med 120 kronor i helårsprenumeration.

Facktidningarna meddelar kunskap i vitt skilda ämnen: Diabetes, Fjäderfä, Fotboll, Hemslöjden, Hormoner, Judisk krönika, Ladugården, Långtradaren, Reuma, Schackbladet, Spiritualisten, Svenska museer, Sångartidningen, Taxeringsnämnden, Vattenhygien, är några ex. på tidningsnamn, som tydligt utsäger vad innehållet rör sig om.

Av de Religiösa och kyrkliga står en del på gränsen till facktidningarna, som »Effata» (Frälsningsarméns tidn. f. dövstumma och blind), Tidskrift för pastoratförvaltning, Kyrkomusikernas Tidning, Credo (Katolsk tidskrift). En del är små lokalt betonade blad som Ovanåkers missionsblad, Betelförsamlingens månadsblad, Lundastiftet, Metodistkyrkans i Huskvarna Månadshälsning, Missionsförsamlingen Smålandsstenar, Raus församlingsblad, Nytt från Saron. Andra har en internationell prägel som Ljus i Öster (missionsverksamhet bland slaviska folk), Missionstidningen Sinims land (missionsarbete i Kina och Japan), Israels väktare, Israels vän o. s. v.

Dagstidningar gör inte helt skäl för benämningen. I vårt land har vi bara 16 dagstidningar som utkommer veckans alla sju dagar. De äro: Aftonbladet, Arbetet, Borås Tidning, Dagens Nyheter, Expressen, Göteborgs-Posten, Göteborgs-Tidningen, Helsingborgs Dagblad, Kvällsposten, Morgon-Tidningen, Ny Tid, Stockholms-Tidningen, Sundsvalls Tidning, Svenska Dagbladet, Sydsvenska Dagbladet Snällposten, Västgöta-Demokraten (Borås). Borås har alltså två »fullständiga» dagstidningar, Stockholm har sex, Malmö och Göteborg tre.

Dagstidningarnas utgivningstäthet:

7 dagar i veckan	16 st
6 dagar i veckan	118
3 dagar i veckan	65
Övriga	48

Summa 247

Tidningarnas årsvikter är också utsatta i taxan, och det visar sig att Dagens Nyheter är den tyngsta med 73,9 kilo. Därefter kommer

Sydsvenska Dagbladet med	53,7 kg
Göteborgs Posten	52,3
Svenska Dagbladet	52,2
Stockholms-Tidningen	50,3
Arbetet	37
Aftonbladet	36
Ny Tid	34,9
Borås Tidning	34,4

Jämför man prenumerationspriset med årsvikten framkommer att när det gäller de stora tidningarna kostar ett kilo tidning mellan 1:06 och 1:35 kr. Så sett gynnas de stora tidningarna. En tidning i 15-kilos klassen kan kosta 2:75 kilot. Och vid de minsta tidningarna kan priset springa upp

till tre kr kilot. Helårsprenumeration vid posten kostar nu 78 kronor. Köper man lösnummer året igenom blir utlägget omkring 107 kronor.

Vad beträffar årsvikten på allmänna tidskrifter eller veckotidningar som de också kallas, framgår ur tidningstaxan att Allers väger mest med nio kilo. Efter denna kommer en lång rad veckotidningar med årsvikter på sju kilo och några hekto.

Inom denna grupp förekommer en viss specialisering. Namn som Doktor, Eva, Frisksport, Ord och Bild, Paletten, Röster i Radio, Scen och Salong, Svensk Motor Tidning, Tennis-Tidningen, 12 Rätt, Värld och Vetande riktar sig till olika läsargrupper.

Av veckotidningarna är 15 stycken seriemagasin i första hand avsedda för ungdom. 91:an, Seriemagasinet, Fantomen, Vicky, Stålmannen, Kalle Anka, Blondie, Tuff & Tuss och Klumpe Dumpe är några av de mest kända.

De politiska bladen döljer sig ofta bakom ett neutralt namn och ofta får man lokalisera dem genom deras adress. Folkpartiet synes föfoga över flest politiska informationsblad, 28 stycken, därefter kommer social-demokraterna med 25, högern med 23 och kommunisterna med 11.

Tjänstemanna- och fackföreningstidningar är kontaktorgan mellan styrelserna i förbunden och medlemsskarorna. Utgivningståtheten är varierande. Metallarbetaren, Signalen, Fackföreningsrörelsen, Lärartidningen och Svensk Trafiktidning, som också kan räknas bland tjänstemannatidningarna, utkommer en gång i veckan.

31 av gruppens tidningar utkommer en gång i månaden och 16 stycken kommer till synes var 14:e dag.

Nykterhetstidningarna är av två slag, rikstidningarna och lokala blad, de senare ofta språkrör för en loge eller ett distrikt. Det förekommer också att nykteristerna inom en yrkeskår håller sig med egen tidning. »SLN-bladet» (Sveriges lärares nykterhetsförbund), Meddelande från Svenska Läkarnas Nykterhetsförening, är exempel på de sistnämnda.

Medlemsbladen grupperar sig ofta kring någon skola, regemente eller idrottsförening. Länkom (Vätterbygdens Folkhögskola), Lundsbergaren, H. I. F:aren, Hermes-Nytt, Hellasbladet, Smålandsryttaren, Ränneslätt (Tidning för I 12:are), Skeppsorder för Besättningen Rydbergsgastarna är några typiska medlemsblad.

Man väntar sig att de blad som står upptagna i en tidningstaxa i och för prenumeration ska kosta pengar. Så är inte fallet med alla. Inte mindre än 40 av taxans tidningar kan man få gratis bara man vill beställa dem. Det rör sig om religiösa, politiska och företagsinformerande blad.

Anders W. Mölleryd.

Georg V och MacDonaldkrisen 1931. I augusti 1931 avgick den andra labourministären och efterträddes av en nationell samlingsminister under den avgående premiärministern, Ramsay Mac Donald. Den brittiska regeringens krisen 1931 hör till de omstridda händelserna i Storbritanniens moderna konstitutionella historia. En central fråga i diskussionen om denna kris gäller monarkens roll. Denna har nyligen underkastats en förnyad granskning av Graeme C. Moodie i uppsatsen »*The Monarch and the Se-*

lection of a Prime Minister: A Re-Examination of the Crisis of 1931» («Political Studies», nr 1 1957).

Omständigheterna kring krisen och dess förlopp är numera till sina huvuddrag och flesta detaljer väl kända. Moodie sammanfattar kärnpunkten i själva regeringskrisen i konstaterandet, att Sir Herbert Samuels råd, att den nya regeringen borde bli en nationell samlingsregering, blev avgörande. Moodie hävdar emellertid, att kungen lika väl kunde ha lämnat uppdraget till Stanley Baldwin, som var beredd att bilda en ny rent borgerlig regering. Redan i de samtida kommentarerna kritiserades kungens aktiva roll under regeringskrisen. Bland kommentatorerna märks Harold Laski och labour-publicisten Leonard Woolf. Ingenta beskyller dock kungen för att ha handlat inkonstitutionellt. Enligt Laski handlade kungen *tekniskt* sett och enligt Woolf *formellt* sett konstitutionellt. Deras kritik baseras på uppfattningen, att premiärministern skall inneha sin post i egenskap av partiledare, icke såsom en enskild individ. Denna kritik har senare i huvuddrag upprepats av Herbert Morrison, som anser att kungen utan att handla inkonstitutionellt dock felade genom att följa ett dåligt råd.¹

Moodie är mycket förvånad över att »the critics should attack a particular royal action as unwise, or showing poor judgement, or politically mistaken, or dangerous to the Crown, or representing a failure of duty, without at the same time maintaining that the action was in some sense unconstitutional». Att de inte fullföljt sina anklagelser syns enligt Moodie bero »not so much of conviction, as of confusion about the use of the term 'constitutional' and, especially, of confusion arising from resort to such notions as 'technical' or 'formal' constitutionality».

Efter denna anklagelse mot bl. a. Jennings, Laski, Morrison och Woolf måste Moodie själv försöka definiera begreppet konstitutionell. På en handlings konstitutionalitet finns det enligt hans mening tre kriterier. Det första är det *juridiska*, som är klart och tydligt, men otillräckligt, eftersom det icke täcker den del av den brittiska författningen vars innehåll bestäms av sedvänjor. Den andra gruppen av kriterier blir därför enligt Moodie erkända *precedensfall* och *auktoritativa uttolkares* åsikter. Här bör det konstateras, att Moodie genast rör sig på osäkrare mark. Vilka auktoriteter skall anses vara representativa, då åsikterna bryter sig mot varandra? Men de två kriterierna räcker inte, anser Moodie, som inte är blind för att det andra måste te sig tämligen subjektivt. Att ett precedensfall eller en auktoritet åberopas, är ett uttryck för gillande av den princip som precedensfallet eller den citerade auktoriteten kan styrka. Moodie anser sig därmed ha nått fram till ett tredje kriterium, som han kallar det *principiella*, och som sålunda blir än mer subjektivt än det andra.

Något förenklat måste detta innebära, att en handling kan betraktas som konstitutionell inte bara därför att den överensstämmer med lag, sedvänjor eller det som den konstitutionella expertisen anser vara gällande författningsdoktrin, utan även därför att den anses vara »riktig» i sig själv, med andra ord överensstämmer med iakttagarens egen åsikt eller egna värderingar. Om en kontrovers uppstår beträffande en handlings större eller

¹ »Government and Parliament», London 1954, ss. 77 ff.

mindre författningsenlighet, beror detta, anser Moodie, på en konflikt mellan det andra och det tredje kriteriet. Iakttagaren anser det orätt, att en handling enligt de två första kriterierna skall få betraktas som konstitutionell. Det innebär, att han vänder sig mot en vedertagen auktoritet på det konstitutionella området för att »convince the authorities who alone can put the seal of acceptance upon constitutional theory». Den som talar om »teknisk» eller »formell» författningsenlighet, anser att de två första kriterierna är uppfyllda, men att den bedömda handlingen ändå strider mot vad som kan anses vara principiellt riktigt.

Moodie anser sig ha rätt att dra två slutsatser ur sitt sist återgivna resonemang. Den ena är, att argumenten till försvar för kungens handlingssätt 1931 möjligen icke är tillfyllest, ty de bygger i stort sett på precedensfall och »auktoriteter». Den andra slutsatsen är att kritikernas argument kan ges ett mera positivt uttryck än att kungens handlingssätt *formellt* sett var konstitutionellt. Vad kritiken i själva verket tycks anse — och med den också Moodie — är att kungens handling var olämplig och att den, även om den enligt allmänt accepterade konstitutionella föreställningar var konstitutionell då den utfördes, skulle betraktas som inkonstitutionell, om den upprepades i framtiden. För att om möjligt förhindra en upprepning borde en ny regel, eller en ny inskränkning, erkännas som bindande för monarkens val av premiärminister.

Hur bör en sådan regel se ut? Enklast vore att det allmänt erkändes, att »*a Prime Minister should at all times, as a matter of principle, be selected only with the approval and support of his own party*», (kurs. här) eller »with the approval and support of a majority of his own party». Moodie vill dock icke ha regeln för strikt formulerad; en viss vaghet i uttryckssättet stämmer väl överens med den brittiska författningen. Han medger, att denna regel i stort sett följs redan nu, i varje fall då situationen binder monarkens val. Men Moodie anser, att detta inte beror på att regeln som sådan är accepterad. Det är i stället »a result of the particular circumstances».

Så långt borde accepterade regler kunna sträcka sig. Men Moodie går ett steg längre. Problem som rör »constitutional behaviour» kan icke diskuteras »as if they were almost entirely matters for intellectual debate and argument». De betingas även av maktförhållandena i samhället. Kungens ställning har i hög grad ändrats med maktförskjutningarna inom samhället, påpekar Moodie, utan risk för att bli motsagd. För att undandra sig risken att bli indragen i politiska konflikter har monarken tvingats avstå från politisk verksamhet — på samma sätt som överhuset. Den yttersta garantien för att kronans innehavare respekterar de sedvänjor rörande monarkens befogenheter, som på detta sätt vuxit fram, är just de krafter som framtvungade dessa sedvänjor. Konstitutionella precedensfall blir därför bindande endast därigenom, att de ange »the nature of the behaviour required by political circumstances». Därför tenderar, särskilt när det gäller monarken, maktutövningens konstitutionella och politiska gränser att sammanfalla. Eller, för att uttrycka Moodies tanke med andra, något enklare ord, endast en sådan konstitutionell handling, som är politiskt möjlig, är konstitutionell.

Men inte alla politiskt möjliga handlingar bör anses vara konstitutionella.

Monarkens ställning kräver att han bevaras från allt faktiskt ansvar. I det fall, då monarken icke kan besparas plikten att ta ansvar — vilket enligt Moodie och Jennings är fallet när det gäller premiärministervalet — måste tydliga regler iakttas, så att monarken ändå skyddas mot anklagelser för partiskhet. Därav följer naturligtvis, att det icke är önskvärt, att monarkens namns inblandas i en politisk kontrovers. Skulle det ändå ske, bör det betraktas som ett »constitutional warning-light». Nästa led i Moodies resonemang borde rimligtvis bli, att, eftersom monarken skall vara höjd över all kritik, måste varje kunglig handling (av politisk natur), som utsätts för kritik, vara inkonstitutionell. (Givetvis skulle man också kunna vända på argumenten och säga, att eftersom kungen måste hållas utanför politiska kontroverser, utgör varje försök att inblanda hans namn i sådana en inkonstitutionell handling).

Inte all kritik mot monarkens konstitutionella uppförande bör dock betraktas som konstitutionella »varningsljus». Kritik kan vara helt ogrundad eller på annat sätt icke förtjäna att uppmärksammas. Men var går gränsen? Moodies svar är, att ingen monark bör handla på ett sådant sätt, att han framkallar motstånd från någon mäktig grupp inom samhället. Detta kunde leda till att monarkiens ställning som institution eller en individuell monarks ställning undergrävs. »It is not criticism *per se* that is important, but criticism backed by power, actually or potentially». Det är en ny diffus gränsdragning. Vad som menas med faktisk makt kan till nöds förstås, men potentiell makt är dunklare och gör det i själva verket omöjligt att komma fram till en objektiv tillämpning av Moodies konstitutionella rättesnöre för en lojal monark. Kungen kan tvingas att ta ställning till om en kritisk grupp är att betrakta som potentiellt mäktig eller ej. Det blir en subjektiv bedömning, och det är inte säkert, att kungens omdöme sammanfaller med den kritiska gruppens eller kommer att bekräftas av den följande historiska utvecklingen.

Men var det egentligen så allvarligt 1931? Nej, det medger t. o. m. Moodie att det inte var. Kritiken mot kungens handlingssätt fick inga för denne själv eller för monarkien drastiska följder. Tvärtom, tvingas man att tillägga. Georg V:s regering innebar en kraftig förstärkning av monarkiens prestige i Storbritannien. Men, säger Moodie, det är inte alls säkert, att stark opposition mot monarkens maktbefogenheter skulle utebli, om en labourledare än en gång skulle skiljas från sitt parti, uppenbarligen i viss utsträckning som ett resultat av kunglig övertalning. Moodie slutar med att upppepa, att det borde vara skäl att överväga, om inte någon ny regel kunde erkännas som ett rättesnöre för monarkens val av premiärminister — i all synnerhet som den regel som borde komma ifråga skulle bli ett ytterligare skydd för monarkens anseende för politisk neutralitet. Monarken skulle alltså vid sitt val alltid vägledas av principen att premiärministern måste åtnjuta sitt eget partis stöd. På detta, liksom på andra områden av den konstitutionella doktrinen, borde det erkännas att »the party as much as the individual is the appropriate unit in modern British government». Utan tvivel menar Moodie snarare »party, *not* individual». Men den obestämdhet som präglar hans slutsatser överger honom inte heller, när han lägger fram sin sista konklusion.

Nils Andrén.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

PÄR-ERIK BACK: *Herzog und Landschaft. Politische Ideen und Verfassungsprogramme in Schwedisch-Pommern um die Mitte des 17. Jahrhunderts.* Akad. avh. XVI+351 s. Samhällsvetenskapliga Studier, 12. Lund 1955. Pris kr. 30:—.

Inom den statsvetenskapliga forskningen är det sällsynt att man tar upp författningshistoriska problem, som ligger mer än 150 år tillbaka i tiden. Avsaknaden av en klar teoretisk och metodisk gräns mellan politisk historia och författningshistoria har skapat en relativt allmänt omfattad men diffus konvention om att all äldre författningshistoria bör överlämnas till den politiska historieforskningen, medan den politiska samtidshistorien skall utgöra ett statsvetenskapligt forskningsobjekt. I och för sig är det naturligtvis inte orimligt att akademiska discipliner med samma teoretiska och metodiska utgångspunkter drar gränsen mellan sig vid övergången från en historisk epok till en annan eller till och med vid ett bestämt kalenderår.

Man kan emellertid inte påstå att frågeställningarna eller aspekterna skulle vara de samma för den författningshistoriska forskningen i respektive historia och statskunskap. Som det väsentliga objektet för den senare forskningsgrenen har länge de skrivna författningarna fungerat. Man har studerat den politiska verkligheten genom statsrättsliga glasögon och på senare tid har man också tagit upp sedvanerättsliga institut som exempelvis parlamentarismen. Hela tiden har forskningsinriktningen kännetecknats av att man försökt systematisera det politiska skeendet i mer eller mindre typiska avvikelser eller överensstämmelser i förhållande till konstitutionella normkomplex. Vad så beträffar den politiska historien kan man med en viss generalisering säga att den inte studerar de författningpolitiska händelserna som vore de variabler inom ett slutet system. Man betraktar kanske en sådan aspekt som ett abstraherande som ger rekonstruktionen mindre grad av validitet. Historieforskningen inriktas därför i stor utsträckning på en beskrivning av förloppet mellan olika engångssituationer och de motiv och orsaker som kan anses förklara förloppet.

Frågan om vad som skiljer och vad som förenar statskunskaparens och historikerns sätt att studera författningshistoria anmäler sig osökt när man läser docent Backs avhandling om de författningpolitiska striderna i svenska Pommern vid mitten av 1600-talet. Författaren har trots att det är en statsvetenskaplig avhandling varit djärv nog att behandla en mer än 300 år avlägsen period och han har inte heller begränsat aspekten till de författningrättsliga frågeställningarna. När avhandlingen detta till trots kan karakteriseras som i eminent grad statsvetenskaplig beror det på att den för nutida statskunskap centrala maktaspekten har applicerats på ett politiskt

system på ett sätt som ger möjligheter till en striktare klassificering av mer allmänt existerande samhällsförhållanden och politiska föreställningar i dåtidens Europa.

En maktkamp mellan furste och ständer pågick i de flesta europeiska staterna under 1500- och 1600-talen. På kontinenten blev resultatet i flertalet länder en seger för fursteabsolutismen. Den relativa balans mellan ständer och furstar, som existerat på 1500-talet, förbyttes under 1600-talet i många tyska territorier i en absolutism, som förklarade ständermakten under århundradena fram till franska revolutionen. Av den mångfald variationer på denna maktkamp, som de olika tyska territoriernas utveckling erbjuder, tar docent Back i sin avhandling upp svenska Pommerns utveckling. Motsättningarna mellan furstemakt och ständermakt var där länge parallella med andra tyska territoriers, men i motsats till kampen i flertalet av dessa senare territorier resulterade den pommerska författningsstriden inte i någon fursteabsolutism. Ständermakten kunde — visserligen med temporära motgångar — bibehålla sin ställning och skapa en kontinuitet på det författningspolitiska området mellan ständerkonstitutionalismen och den liberala konstitutionalismen.

Ur metodisk synpunkt erbjuder en statsvetenskaplig analys av ett sedan århundraden försvunnet politiskt system många vanskligheter. När man till vår egen tids läsare skall förmedla en generaliserad bild av de politiska maktförhållandena och åskådningarna för flera hundra år sedan ligger det nära till hands att göra sig skyldig till ett anakronistiskt betraktelsesätt. Den rättsliga och politiska begreppsapparaten, som utformats under det senaste århundradet har så ingått i medvetandet att även äldre förhållanden många gånger kommit att analyseras med hjälp av begrepp, som avpassats för 1800- och 1900-talens statsformer.

Inspirerad av Otto Brunners arbete om senmedeltida förhållanden har Back sett som sin huvuduppgift att komma ifrån den anakronism, som legat i tidigare författningshistorisk metodik. Som ett resultat därav har förf. i görligaste mån utmönstrat sådana begreppspar som stat — samhälle, offentlig rätt — privaträtt samt subjektiv och objektiv rätt. De kategorier, som dessa begrepp kunde anses täcka under 1800-talet, hade inte någon direkt motsvarighet i fakta eller föreställningar i 1600-talets Pommern. Vid analysen av de politiska åskådningarna och författningsprogrammen i den svensk-pommerska maktkampen har Back i stället sökt skapa en begreppsapparat, som på en gång kan täcka 1600-talets politiska realiteter och dessutom ge den moderne läsaren en verklighetstrogen bild. Denna målsättning kan för läsaren te sig självfallen och trivialt enkel, men den förutsätter att man kommit underfund med hur vilse 1800-talets begreppskategorier kan leda, om de användes på äldre tiders politiska system. Den kanske största förtjänsten hos Backs avhandling ligger därför på det metodteoretiska planet med dess konsekvent genomförda program att rekonstruera och analysera med hjälp av en för den speciella uppgiften instrumental begreppsapparat. Begreppen har givits adekvans genom att nära ansluta till samtidens politiska föreställningsvärld men är därjämte relevanta på ett sätt som förmedlar kunskap om de reella maktförhållandena till vår tids läsare.

Avhandlingens huvudsakliga mål anges i inledningen vara att beskriva de politiska åskådningar och författningsprogram, som omfattades av å ena sidan de pommerska ständerna och å andra sidan den svenska »regeringen». Efter westfaliska freden representerade nämligen den svenska kronan hertigmakten. Avhandlingens huvudfrågeställning sammanfattas av författaren i frågan: Hur ville man på respektive sidor fördela makten mellan de båda maktinnehavarna?

I de båda första kapitlen lämnas en relativt utförlig skildring dels av Pommerns tidigare politiska utveckling och samhällsförhållanden samt det kronologiska förloppet av konflikten mellan åren 1649 och 1652. Genom dessa kapitler får läsaren en välbehövlig bakgrund för den senare analysen, samtidigt som hertigens respektive ständernas politiska ställning blir utförligt belyst. Även i en recension av ett så speciellt ämne som det av Back behandlade kan det finnas anledning att kortfattat summera något av förutsättningarna för den egentliga författningskonflikten.

Sedan 1529 hade de pommerska hertigarna inom det tysk-romerska kejsarriket haft ställningen av riksomedelbara furstar. Denna ställning hade emellertid först vunnits sedan furstehuset i Brandenburg tillerkänts »eventualsuccession». Detta senare innebar att arvsrätten till den pommerska hertigvärdigheten skulle komma att övergå till Brandenburg för den händelse att det inhemska furstehuset dog ut. Utöver detta teoretiska beroende hade hertigdömenas ställning i kejsarriket endast mindre betydelse för de interna politiska förhållandena. Den viktigaste rättskällan för kompetensavgränsningar mellan furste och ständer utgjorde de rättigheter och privilegier, som ständerna vid olika tillfällen fått sig tillerkända. »Lantdagsavsked», d. v. s. beslut från olika lantdagar, utgjorde därutöver en kompletterande rättskälla för ständernas rättigheter.

Förutom dessa skrivna kompetensregleringar räknade man, i synnerhet på ständerhåll, med en omfattande sedvanerättsligt utbildad befogenhet. Om ständerna oberoende av rättsliga regleringar de facto medverkat vid vissa avgöranden, ansågs en rättighet till medinflytande föreligga, som var lika gällande som kodifierade rättigheter. »Gewohnheit» och »Observantz» var sålunda en subsidiär rättskälla av utomordentlig betydelse för ständermakten.

De angivna rättskällorna ansågs reglera ständernas befogenheter, men furstemaktens kompetens betraktades mera som vad vi numera skulle kalla »reservfunktion». Genom sin ställning i kejsarriket innehade fursten territoriets höghetsrättigheter, vilka i princip kunde sägas vara de befogenheter, som återstod sedan ständerna fått vad dem tillkom.

I sin strävan att belysa författningsstriden med inte enbart rättsliga kompetenser utan också med reella maktillgångar av annat slag har docent Back också beskrivit de olika maktresurser, som stod respektive parter till buds. Huvudsakligen gäller denna analys de olika ekonomiska tillgångar, som furste och ständer hade till sitt förfogande. Den främsta tillgången för hertigen var domänerna. Som på så många andra håll hade man tvingats övergiva teorien att domäninkomsterna skulle kunna täcka utgifter till försvar, förvaltning och hovhållning. Stående skatter hade införts och fått

sedvanerättslig hemul, men storleken av skatterna berodde på överenskommelse från gång till gång mellan furste och ständer.

Ständerna var tre: prelater, ridderskap och städer. Benämningen på det första ståndet var redan vid 1600-talets ingång inadekvat. Ståndet utgjorde inte någon kyrkans representation utan bestod av adliga storgodsägare. Ridderskapet var den mäktiga grupp av jordägare, som på olika sätt kommit i besittning av antingen allodial jord eller delar av de ursprungliga furstedomänerna. I det tredje ståndet ingick inte samtliga städer, utan endast de större, som låg utanför domänerna.

Som helhet karakteriserar Back det pommerska författningssystemet som dualistiskt. De båda maktinnehavarna furste och ständer (Herzog und Landschaft) uppfattades som två jämbördiga och likaberättigade parter, vilka var och en hade sin intressesfär. Det speciellt utmärkande för denna dualistiska författningssyn skulle vara att man varken betraktade de båda maktinnehavarna som varandra över- och underordnade eller uppfattade dem som organ för en tänkt enhet: staten. Dualismen eller jämbördigheten mellan de båda makterna tog sig bland annat uttryck däri, att avgöranden som krävde båda parternas deltagande fick karaktären av fördrag eller överenskommelser, som till formen närmast kan parallellställas med senare tiders internationella överenskommelser.

Den maktbalans, som detta dualistiska system innebar, hade genom omständigheternas makt på olika sätt förändrats sedan de svenska trupperna landstigit och gjort Pommern till operationsbas. Från svensk sida hade flera åtgärder vidtagits, som gjorde intrång i tidigare ständerprivilegier. Ständerna å sin sida hade sedan den siste inhemske hertigen på grund av sjukdom blivit inkapabel att fullgöra sina uppgifter lyckats kodifiera tidigare omstridda rättigheter, framför allt genom 1634 års regeringsförfattning.

Så långt är framställningen närmast en beskrivning av det ideologiska maktpolitiska utgångsläget för den egentliga författningskonflikten 1649—1652. Genom westfaliska freden blev svenska kronans innehavare också hertig av Pommern. Från 1630 och fram till freden hade frontställningen varit mellan »patrioter» och ockupationsmakt, men från 1648 flyttades den tillbaka till motsättningen furste — ständer. I fredsfördraget föreskrevs att de pommerska ständerna skulle få bibehålla sina rättigheter och privilegier, och det var när man från svensk sida på grundval härav ville anpassa den pommerska författningen »ad moderna tempora» eller »formera den pommerska staten» som meningsskiljaktigheterna kommo till uttryck. Det var en självklar försvarsattityd från ständernas sida att under garantin för rättigheter och privilegier söka föra in så mycket som möjligt av befogenheter för ständermakten.

Från ömse sidor framlades författningsprojekt. Med utgångspunkt från dessa och förhandlingarna kring dem analyserar Back parternas åskådningar och önskningsar om maktens fördelning. På den svenska sidan hade man en mer »modern» författningssyn. Fursten företrädde överheten och ständerna undersåtarna och de båda makternas kompetens borde restlöst regleras genom en skriven författning. 1634 års författning uppfattades av svenskarna som en produkt av ständerna och erkändes därför inte. Ständerna däremot vägrade erkänna den hierarkiska författningskonstruktionen.

Furste och ständer var likaberättigade och jämställda parter. En kodifiering av författningen kunde de endast gå med på om den omfattade även de rättigheter, som ständerna ansåg vara sedvanerättsligt garanterade. Båda parter kan sägas ha varit överens om att ständerna skulle få bibehålla de befogenheter de hade före fredsslutet, men man var däremot inte överens om räckvidden av dessa befogenheter. Striden kom därför att i stor utsträckning bli en historisk och teoretisk argumentering om innebörden av vissa för samtidens författningsförhållanden centrala begrepp. Om man var överens om att Pommerns »leges fundamentales» skulle erkännas av den svenska hertigmakten, var man däremot inte överens om vad som räknades till fundamentallagarna. Om hertigmakten från båda sidor tillerkändes »jura ducalia», hade detta för svenskarna mera vittgående innebörd än för de pommerska ständerna, o. s. v.

Tyngdpunkten i Backs avhandling ligger i en omfattande och skarpsinnig analys av vad man på respektive håll förstod med de i och för sig diffusa begreppen. Delvis försvåras denna begreppsutredning av att man i synnerhet på ständerhåll insåg den taktiska nackdelen av att precisera ståndpunkter på ett sätt som kunde hämna sig. Förf. har varit väl medveten om denna svårighet liksom om de taktiska bevekelsegrunder, som kan ha lett parterna till att vid skilda tillfällen ge begreppen en innebörd, som knappast kan sägas ha varit mer allmänt omfattad. Detta till trots har de många och fina utredningarna om innebörden av författningspolitiska nyckelbegrepp givit nya kunskaper om 1600-talets syn på de politiska fenomenen.

Det kan verka som överord att begreppsutredningar av detta slag skulle ge väsentliga bidrag till bilden av den tidens samhällssyn, men det är knappast märkvärdigare än att innebörden i och idénnehållet bakom sådana moderna begrepp som parlamentarism, socialism, demokrati, intresseorganisation o. s. v. är ofrånkomliga för belysningen av vår tids samhällssyn.

Back har inte gått den traditionella vägen att belysa en gången tids politiska föreställningar via de ledande teoretikernas arbeten. I stort sett lämnar han tidens politiskt-teoretiska arbeten därhän och koncentrerar analysen till de åskådningar och föreställningar, som omfattades av de i författningsstriden direkt engagerade. Avhandlingens idéhistoriska målsättning är således att klarlägga de stridandes egna uppfattningar vare sig dessa var färgade av samtida teoretiker eller inte. Det blir således ett studium av de politiska föreställningarna och författningsprogrammen för respektive de pommerska ständerna och den svenska hertigmakten. Det kanske största intresset tilldrar sig utredningen av begreppet fundamentallag. Argumenteringarna kring och användningen av detta begrepp har gett förf. stora möjligheter att belysa den dualistiska ständerstatens problematik. Samtidigt får man också antydningar om hur föreställningarna i varje fall på den svenska sidan förebådar senare tids monistiska statsuppfattning.

På den svenska sidan önskade man att i en fundamentallag kodifiera de väsentligare stadgandena och principerna för territoriets styrelse och förvaltning. För de pommerska ständerna hade begreppet inte någon entydig betydelse. Back visar på ett övertygande sätt hur man hade åtminstone två artskilda användningsområden för uttrycket fundamentallag. Dels kunde man beteckna stadganden eller privilegier som rörde en viss korporation

— exempelvis kyrkan eller ett universitet — för korporationens fundamentallag, dels räknade man med att det fanns normer som var »landets» fundamentallagar. Redan denna tvetydighet gör det svårt att utsöndra vad som var det essentiella i begreppets innebörd. Resultatet av förf:s analys av vad han kallar »leges fundamentales patriae» blir att man på ständerhåll saknade materiella kriterier för fundamentallagarna och i stället hade en nästan helt formell definition. För att en norm skulle vara av sådan karaktär fordrade man att den tillkommit genom samfälliga beslut av furste och ständer (eller vunnit sedvanerättslig hemul) och att den reglerade ett område i vilket båda maktinnehavarna var intresserade.

Till detta resultat har förf. kommit framför allt genom att analysera argumenteringen på ständerhåll i de fall då det rått meningsskiljaktigheter mellan ständerna och svenskarna om en norm var att betrakta som fundamentallag. Även om rec. har förståelse för att materialet just på de omstridda punkterna har varit en rik källa att ösa ur, borde kanske förf. varit mer kritisk mot de slutsatser till vilka ett sådant studium kan leda. Back poängterar visserligen ofta den taktiska och propagandistiska avsikten bakom ständernas sätt att argumentera för att få så vid omfattning som möjligt för sin kompetens. Resultatet av den gjorda begreppsutredningen kan emellertid därför sägas vara mer en belysning av argumenteringsteknik än en upplysning om vad som var den allmänt omfattade begrepps innebörden. Avslutningsvis konstateras att ständerna så småningom kommit att inlägga också något av det från svensk sida framförda kravet om att fundamentallagarna skulle innehålla principer för maktfördelningen furste — ständer. Man saknar däremot i avhandlingen en undersökning av hur begreppet utvecklats från 1630-talets början och fram till författningens slut. Utan tvivel föreligger det en utveckling — exemplifierad bl. a. av att ständerna under de senare åren klart skiljer mellan korporationernas respektive landets fundamentallagar.

De gjorda invändningarna förändrar emellertid inte helhetsintrycket att Backs analys av de författningens politiska begreppskonflikterna utgör ett värdefullt bidrag till belysningen av den politiska föreställningsvärlden och maktkampen på kontinenten mellan furstemakt och ständermakt.

Något vid sidan av det egentliga temat i avhandlingen lämnas en ur folkrättshistorisk synpunkt utan tvekan betydelsefull framställning av diskussionen kring frågan om Pommerns neutralitet. I folkrättslitteraturen har man när det gäller neutralitetsrätten knappast tidigare gått längre tillbaka än till westfaliska freden. Genom Backs avhandling får man nu reda på hur frågan om permanent neutralitet och internationella överenskommelser om neutralitet varit aktuell för Pommerns del redan långt före trettioåriga kriget. Under hänvisning till tidigare neutralitetsöverenskommelser krävde de pommerska ständerna efter 1648 garantier om att inte indragas i krig som Sverige förde utanför tyska riket. Man tycks emellertid inte i ständerdiskussionerna ha insett eller velat inse att neutralitetskravet hade en helt annan innebörd före och efter Pommerns uppgång i det svenska väldet. Fram till 1648 hade provinsens neutralitet närmast den moderna innebörden att skapa garantier från andra stater eller provinser att lämna Pommern

utanför pågående krig. Efter 1648 riktas kraven från ständerna till hertigmaktens innehavare, som samtidigt är drottning av Sverige. Man begär då att Pommern skall få stå utanför krig, som Sverige för utanför kejsarriket. I det senare fallet har kravet mer statsrättslig än folkrättslig betydelse enligt modern terminologi. Det kunde ju inte gärna avse att trygga provinsen gentemot grannarna. Avsikten torde snarare ha varit att undgå kostnader för sådana krig, som Sverige kunde föra men som icke angick Pommern.

Författaren borde här ha gjort en åtskillnad mellan argumenteringen för neutralitet före och efter 1648. Före 1648 berör den inte på samma sätt maktförhållandet mellan furste och ständer som den kom att göra efter. Neutralitetskravet i författningskonflikten var ett av många sätt från de pommerska ständernas sida att slå vakt om beskattningsrätten. Genom den tänkta neutralitetsförklaringen kunde man möjligen uppnå en begränsning av försvarskostnaderna och därmed en lättnad i beskattningshänseende.

Från svensk sida ställde man sig länge absolut avvisande till ständerkravet om neutralitet. En radikal kursändring kom emellertid 1653 när drottning Kristina utan synbar motivering gick med på att i bekräftelsen av ständerprivilegierna garantera hertigdömet neutralitet i »svenska krig». Förklaringen till denna ändrade inställning anser förf. enbart vara drottning Kristinas desperata önskan att bilägga konflikten med Pommern före abdikationen. En annan förklaring kan emellertid ligga närmare till hands. Redan vid denna tidpunkt hade Kristina nämligen tänkt sig de pommerska taffelgodsen som underhållsländer efter abdikationen. Det låg därför i hennes rent personliga intresse att ge Pommern en neutral ställning i förhållande till svenska krig.

Det är ett mycket omfattande och nästan obearbetat källmaterial, som ligger till grund för Backs avhandling. Trots att arkivalierna lättare skulle kunnat användas för en rekonstruktion av det politiska händelseförloppet har förf. på ett från statskunskaplig synpunkt förtjänstfullt sätt koncentrerat sig på den idéhistoriska och författningspolitiskt principiella aspekten. Därigenom har avhandlingen inte i första hand blivit en monografi över den pommerska författningskonflikten utan dess värde beror främst på de vidare aspekter den ger på de politiska föreställningar, som behärskade den kontinentala ständerstaten under tiden före den monistiska statsuppfattningens segertåg.

Hans Meijer.

POUL ANDERSEN: *Dansk Forvaltningsret. Almindelige Emner.* Tredje Udgave. København 1956. Gyldendal. XVII+661 s. Pris dkr. 58:— (inb. 69:—).

Förvaltningsrätten torde vara en av de grenar av rättsvetenskapen, som starkast präglas av vederbörande lands nationella särart. Detta gäller även beträffande de nordiska länderna, vilkas samarbete på lagstiftningens område endast i ringa mån har kommit den offentliga rätten till godo. Av historiska orsaker finnas betydande olikheter mellan å ena sidan dansk och norsk, å den andra svensk och finländsk förvaltningsrätt. Detta hindrar ej,

att ett fruktbarande samarbete mellan förvaltningsrättens representanter i de nordiska länderna är möjligt och önskvärt. De inbördes olikheterna kunna ge anledning till överväganden av de skilda rättssystemens fel och förtjänster. Och de problem, som lagstiftaren har lämnat öppna, äro till stor del desamma i de olika länderna; rättspraxis och doktrin ha här möjlighet att söka sig fram till likartade lösningar.

Bland nordiska framställningar av den allmänna förvaltningsrätten intager professor Poul Andersens »Dansk Forvaltningsret» en särställning genom sin strävan att ständigt belysa den nationella rättens frågeställningar genom jämförelser med andra länders förvaltningsrätt. Detta arbete, som först utkom 1936 och utgavs i en andra upplaga 1946, föreligger nu i en tredje, omarbetad upplaga. Att verket alltigenom är prägladt av författarens kända analytiska skärpa och balanserade omdöme, behöver knappast påpekas. Framställningen ges nödig konkretion genom talrika exempel ur dansk lagstiftning samt domstols- och förvaltningspraxis; den sistnämnda går långtifrån alltid fri från författarens kritik. Av särskilt värde för utländska läsare äro de talrika hänvisningarna till andra länders förvaltningsrättsliga litteratur; det förtjänar framhållas, att den nyare nordiska och icke minst den svenska litteraturen på området är synnerligen väl representerad i notapparaten. Författaren har på detta sätt banat väg för en internordisk diskussion av centrala problem inom den allmänna förvaltningsrätten.

Bland de partier av arbetet, som äro av särskilt intresse för en svensk läsare, förtjänar särskilt att nämnas avsnittet om ogiltiga förvaltningsakter (kap. VIII), vilket omfattar nära 200 sidor. Författaren — som 1924 disputerade på avhandlingen »Om ugyldige Forvaltningsakter» — rör sig här på ett område, som han är djupt förtrogen med. Det är stora och väsentliga delar av den allmänna förvaltningsrätten, bl. a. hela läran om beslutsförfarandet, som avhandlas under rubrikerna kompetensfel, formfel, yttre och inre tillkomstfel, innehållsfel och habilitetsfel. Lösandet av de många intrikata problemen inom ogiltighetslärans område har ju i allt väsentligt överlämnats åt rättspraxis och doktrin. Författarens inträngande analys och hans lösningsförslag förtjäna därför allt beaktande även i vårt land, särskilt som vi ännu sakna en lika grundlig svensk framställning av ämnet. Härvid bör man dock ej förbise de nationella olikheter som finnas, bl. a. i fråga om formerna för ogiltighetsförklaring av felaktiga förvaltningsakter.

Av intresse ur andra synpunkter är behandlingen av det förvaltningsrättsliga rättsskyddet (kap. XI och XIII). På detta område finnas betydande olikheter mellan dansk och svensk rätt. Den administrativa besvärprocessen är mindre utvecklad i Danmark än i Sverige, samtidigt som de allmänna domstolarnas kontrollbefogenheter gentemot förvaltningen där äro mera omfattande än hos oss. I sistnämnda hänseende ligger skillnaden däri, att en dansk domstol äger ogiltigförklara en förvaltningsakt eller ålägga en myndighet att meddela ett visst beslut, medan en svensk domstol som regel endast äger konstatera en förvaltningsakts ogiltighet i domskälen. Till sin innebörd är domstolskontrollen emellertid i Danmark lika väl som i Sverige en ren legalitetskontroll. Författarens utredning av skillnaden mellan rättsfrågor och skönsfrågor är därför av stort intresse även för svenska jurister.

»Dansk Forvaltningsret» har sedan länge intagit en ställning i främsta ledet bland nordiska framställningar av den allmänna förvaltningsrätten. Den nya upplagan av detta standardverk bör hälsas med tillfredsställelse av förvaltningsjurister i hela Norden.

Håkan Strömberg.

SVEN CLAUSEN: Omrids af statskunskab. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Köpenhamn. 188 s. Pris 12: 75 kr.

STIG IUUL, ALF ROSS, JØRGEN TROLLE: Inledning til retsstudiet. Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, Köpenhamn. 167 s. Pris 18 kr.

En på sitt sätt märklig ställning inom danskt kulturliv av i dag intages av e. o. professorn i rättsvetenskap vid Köpenhamns universitet Sven Clausen. Det är ett mångskiftande och rikt facetterat författarskap han har bakom sig och alltjämt står mitt uppe i. Han började för en mansålder sedan som skönlitterär författare med en rad skådespel, vari han med slagfärdighet och kvickhet satiriserar över olika sociala och moraliska problem. Han framstår där som en ofta bitter och pessimistisk men alltid stridsglad och verkningsfull kritiker av byråkratins och den officiella lögnens avarter och olater. Samma tendens präglar också hans journalistik, ur vilken han samlat ett urval smakprov, »Kroniker» i Köpenhamnstidningen »Politiken», i volymen »Udvalgte tvangstanker» (1945). Under slutet av 1930-talet och följande årtionde lade Clausen i dagen ett levande intresse för nordiska språkförhållanden. Han klandrade skarpt vad han kallade »sprogforbistringen» och ivrade för åtgärder att närma de besläktade nordiska språken till varandra. Även ett par samlingar dikter har flutit ur hans flitigt verksamma och välskurna penna.

Clausens vetenskapliga produktion inleddes med en avhandling »Om negotiable papirer» (1931), fortsattes med den juridiska doktorsavhandlingen »Kreditforeningsforhold» (1934) samt en samling »Essays om almindelig retslære» (s. å.). Med denna senare, som innehåller betraktelser över rättens väsen och rättsidéns förhållande till andra sidor av det allmänna kulturlivet, hade han slagit in på den linje, som han sedan i sitt författarskap stadigt har gått fram på, nämligen att ta upp och behandla problem inom den allmänna rätts- och statslärans, särskilt här i Norden, föga odlade fält.

Sedan han 1950 — vid 57 års ålder — nått fram till en akademisk lärostol, har han utvecklat ett livligt statsvetenskapligt författarskap. År 1952 gav han ut dels en skrift med titeln »Magt», dels ett arbete om »De vestlige statsteorier», vari han ger en översiktlig framställning av kampen mellan auktoritära regimer och folkens självstyrelse genom tiderna alltifrån antikens Platon till enväldshärskaren Stalins idogt njetsägande utrikesminister Vysjinskij. Vem skall ha högsta makten i staten, och varför? Vilka gränser finns för denna makt? Hurudan är den enskildes ställning gentemot statsmaktens innehavare? Dessa är några av de frågor Clausen här ställer och söker besvara. Överdrivna maktbefogenheter har icke hans sympati. »Ingen borde», säger Clausen, »uppnå någon högre post än snöskotta-

rens, som icke kan ge en befallning på ett vänligt sätt.» Parlamentarismen ser han som alla goda gåvors upphov. »Däriifrån kommer allt gott i samhället, frihet och trygghet, den lugna nattsömnen, människovärdet och barnens glada skratt.»

Redan året därpå kom som en slags fortsättning en skildring av »De danske statsteorier», där Clausen redogör för de politiska teorier, som legat till grund för de åtta olika regeringssystem Danmark i historisk tid haft, och låter århundradena tala till varandra i det största av alla dramer. »dramat om var skåpet skall stå». Hans grunduppfattning framgår klart av hans ord, att folket nu »efter små 1000 års örkenvandring i teoretisk nonsens har fundet tilbage til sin oprindelige nationale og ganske ligefremme regeringsform».

För tre år sedan följde en liten skrift med titeln »Essays om naturret», som är en kort översikt över hur Clausen själv ser på naturrätten och dess problem. Hans frågeställning kan kanske sammanfattas i följande tillspetsade alternativ: ger rättsmedvetandet upphov till rättsordningen, eller kommer det till i och genom denna? Är rättsmedvetandet första eller sista ledet i rättsordningens utvecklingskedja? Blir rätten makt? Eller blir makten rätt? Boken framstår därigenom som en pendang till den ovannämnda, tidigare skriften »Magt». Dessa båda böcker tillika med en ännu otryckt bok om »Revolution» har av Clausen avsetts som förarbeten till ett planerat arbete om »De politiske grundbegreber», vilket skulle bli »det egentlige».

Slutligen kom år 1956 det arbete, som gett anledning till denna artikel, »Omrids af statskunskab». Med detta åsyftar Clausen att ge Danmark något av vad som ofta brukar benämnas political science. Enligt en av Unesco för en del år sedan företagen undersökning skulle denna statskunskap i de nordiska länderna existera som självständig disciplin huvudsakligen i Sverige och det svensktalande Finland. Det är Clausens avsikt att söka återupprätta denna sedan mer än halftannat århundrade försummade vetenskapsgren i sitt hemland. Där ligger, enligt hans mening, det hela nu så till, »att political science i Danmark skall tillfredsställa ett behov, som den först själv måste skapa». Framställningen tar sin utgångspunkt i begreppet makt. »Makten i staten är det viktigaste spörsmålet i landet. Allas välfärd står och faller därmed, deras trygghet, lycka, borgerliga levnadssätt, äganderätt, religionsfrihet, civilisation, nationalkaraktär och efterkommandes öden genom århundraden.» Makt definieras som »en organisation omkring en idé». I enlighet härmed sönderfaller boken i tre delar: makt, ideologi och organisation. I den första ges några allmänna synpunkter på frågorna om maktens väsen, fördelen och faran av dess utövning. I den andra genomgås de mera framträdande politiska ideologiernas historia i stora drag, varpå Clausen ger sig in på att söka klarlägga fyra centrala statsvetenskapliga begrepp: suveräniteten eller spörsmålet om maktens källa, allmänna opinionen eller uttrycket för folkets vilja, de politiska partierna eller de kanaler, vari den allmänna opinionen flyter, samt parlamentarismen, vilken, eftersom partiets höjdpunkt är regeringsmaktens innehav, här betraktas som partiväsendets yttersta logiska konsekvens. I den tredje och sista avdelningen, organisationen, ser Clausen sig av utrymmesskäl nödsakad att inskränka sig till de båda viktigaste politiska organisationerna, staten och partiet.

Denna Clausens bok anges direkt i förordet närmast vara avsedd som grundval för föreläsningar och seminarieövningar om sammanlagt trettio timmar och bygger på ett antal tidigare hållna föreläsningsserier över vissa allmänna tema, såsom den allmänna opinionen, vägen till parlamentarismen, revolutionsteorier, politiska partier m. fl. Till följd härav är framställningen, liksom i alla hans tidigare arbeten, ytterst koncentrerad och sammanträngd men samtidigt mycket överskådlig och redigt systematiserad. Den är desslikes hållen i en för dess författare synnerligen karaktäristisk, något hektisk och forcerad staccatostil, som man nog, även om den också ter sig målande och på sitt sätt fångslande, måste få tid att vänja sig vid för att rätt kunna uppskatta.

Kanske någon skulle vara benägen att anse hans språk såsom »tilgjort og affekteret». Men — säger han själv härom till sitt försvar — »jeg følger kun en tradition». Strävandet att på staten anlägga ett systematiskt betraktelsesätt åtföljes uppenbarligen av en viss lust att experimentera med språket, ty — »båda delarna är ju samhällsliga företeelser». Det hela synes i grunden vara ett utflöde av Clausens ovan antydda, samnordiska målsträvanden.

Säkerligen är boken till mycket gagn för Clausens egna lärjungar såsom en mera fast minnesstomme vid inläsning och repetition av kursfordringarna före tentamen. Huruvida även andra, vilka icke äro i tillfälle att på samma sätt komplettera den korthuggna, kompendieartade framställningen med direkta intryck från den muntliga föreläsningsformen, kunna ha någon större glädje och nytta av boken, får nog anses mera osäkert. I alla händelser synes det nödvändigt att av den outsider-läsare, som vill kunna fullt tillgodogöra sig framställningen, kräva ganska omfattande förkunskaper. Dessutom måste jag för min personliga del — även med risk att ta fel och missförstå eller underskatta innebörden och värdet av nyare vetenskapliga metoder inom hithörande forskningsområden — bekänna, att vissa partier av boken, kanske framför allt de som behandla den allmänna opinionen, delvis synas mig i alltför hög grad fyllda av truismer och banaliteter, vilka mera behändigt glida förbi i en muntlig kåserande framställning och möjligen kunna gå an i en journalistisk kulturartikel i dagspressen men knappast kan förefalla riktigt på sin plats, när de som här föras fram med vetenskapliga later och anspråk. Det kan icke hjälpas, men de bringa verkligen då och då de berömda kejsarens nya kläder i erinran.

Härmed vill jag dock icke ha sagt, att icke denna Clausens bok kan — och kanske även bör! — studeras med intresse och behållning också av svenska läsare. Den är ett utpräglat subjektivt utflöde av en starkt dynamisk personlighet. Den förvånar, och den roar, men den har likaledes den förträffliga egenskapen att irritera och stimulera till motsägelser. Den senaste tidens utveckling öster om järnridån synes sålunda icke riktigt bra stämma överens med vissa av Clausens satser och teser. Den är, med ett ord sagt, en i allo rolig (detta ord taget i dess svenska betydelse!) bok.

I Danmark har man liksom här i Sverige haft besvär med att avpassa den traditionella akademiska juridiska undervisningen efter en ny tids krav. Under förra året fastställdes en ny studieplan, vari ämnet »borgerlig rätt»

i den juridiska ämbetsexamens första avdelning utvidgades med att omfatta även en »allmän inledning till de juridiska studierna». Med hänsyn härtill ha hösten 1956 tre framstående danska jurister, de båda Köpenhamnsprofessorerna Stig Iuul och Alf Ross samt ledamoten av högsta domstolen Jørgen Trolle, i samarbete åstadkommit ovan angivna bok såsom grundval för undervisningen. Men de tre författarna ha siktat högre än så. De mena, att många unga studenter, som ge sig in på juridiska studier, ofta ha ganska dimmiga och bristfälliga föreställningar om vad juridik är och kan användas till, samt vilka krav som med rätta kunna ställas på en god jurist. Denna brist ha de med sin bok velat bidra att avhjälpa och därför försökt att så lättfattligt som möjligt klargöra sådana grundläggande spörsmål som dem om rättens funktion och historiska utveckling, rättsvetenskapens uppgifter och juristens verksamhetsområden i stats- och samhällslivet.

Arbetet har så fördelats mellan dem, att Ross, som också svarar för den allmänna uppläggningsdelen av boken, författat kapitlen om »Retsstudiets hemmeligheter» och »Retten som teknik, kunst og videnskab», vilka tillsammans omfatta ungefär två tredjedelar av boken, medan de båda andra skrivit vardera hälften av den återstående tredjedelen, nämligen Trolle om »Juristen i samfundet» och Iuul om »Retten i historiens lys».

Det är mångahanda ting i boken man skulle vilja uppehålla sig vid och närmare fästa uppmärksamheten på. Utrymmet tillåter det dock ej. Endast några roande reflexioner av Jørgen Trolle må för deras allmängiltighets och ständiga aktualitets skull anföras. Denne förf. är i inledningen till sitt avsnitt om juristen i samhället angelägen att förklara för de juris studerandena, att den på sina håll icke ovanliga uppfattningen om juridiken såsom något torrt och tråkigt och världsfrämmande är så långt ifrån riktig, att förhållandet snarast är det rakt motsatta. Visserligen får man under studierna tillägna sig en del rent tekniskt och därför torrt stoff, men det är säkerligen icke fallet i högre grad än inom andra studieområden. Rätten är den makt, som överhuvud gör ett ordnat samhällsliv möjligt. I den brytas och formas alla mänskliga idéer och intressen. Rätten är icke något dött utan något organiskt, som lever och utvecklas i enlighet med skiftande tiders krav. Juristen, rättens tjänare, rättvisans väktare, har alltid med människor att göra, ofta med människoöden. Även om juristen blott sysslar med de juridiska sidorna av de mänskliga livsförhållandena, kan han göra detta till fyllest, endast om han tillika har förmåga att förstå de mänskliga omständigheter och intressen det här rör sig om. Därför är, enligt förf:s mening, advokatens verksamhet obetingat den mest allsidiga och i vissa avseenden den mest levande bland de många levnadsbanor en jurist har att välja emellan. »Jeg kan ikke se rettere», utbrister förf. till sist, »end at den der finder juraen kedelig, selv må være kedelig.»

Boken bjuder i sin helhet på en mångfald fina iakttagelser och kloka synpunkter. Då de dessutom läggas fram med kunnighet och takt och i en spirituellt och elegant form, blir läsningen av de tre författarnas gemensamma opus både nyttigt, stimulerande och nöjsamt. Man ertappar sig efter slutad genomläsning med en stilla önskan, att ett svenskt team-work (sådant är ju tidens lösen inom många vetenskaper!) kunde få tid och tillfälle att

bjuda vårt lands unga juristämnen på en efter våra förhållanden anpassad, lika stimulerande, allmän orientering. Till dess så sker, kan man med gott samvete varmt rekommendera detta danska arbete.

Hans Cavalli.

GÖRAN VON BONSDORFF: Svenska folkpartiet. Bakgrund, tillblivelse och utveckling till 1917. Helsingfors 1956. 280 s.

I maj 1956 firade Svenska folkpartiet i Finland sitt 50-årsjubileum. Professor von Bonsdorffs jubileumsskrift är avsedd att utgöra första delen av partiets historia under dess femtio första verksamhetsår. Förf. ger i första kapitlet, s. 9—56, en återblick på det svenska partiet, som under ståndslantdagens tid var Svenska folkpartiets föregångare. Andra kapitlet, s. 57—104, ägnas bildandet av Svenska folkpartiet och i det tredje och avslutande, s. 105—227, behandlas utvecklingen fram till revolutionsåret 1917. Som bilagor presenteras programförslag och program. En tabellsida behandlar valresultaten. Vidare finns en förteckning över svenska lantdagsmän och medlemmar i partiets centralstyrelse åren 1906—1917.

Det svenska partiet var främst ett språk- och nationalitetsparti, uppbyggt av den s. k. bildade klassen. Partiets grundare kom främst från vissa akademiska och dem närstående medelklass- och allmogekretsar. Rörelsen var i begynnelsen folklig och synen på nationaliteten var den svensksinnade. Man såg i språket det främsta kriteriet på nationaliteten och följaktligen betraktades Finlands finska och svenska befolkning som tvenne skilda nationaliteter. När det svenska partiet under 1880-talet övertog majoriteten inom adeln och borgarståndet, skedde detta genom avfall från det liberala partiet. Liberalernas övergång berodde ej på att de ansåg sig tillhöra en svensk nationalitet, utan på att de önskade bevara den svenska kulturformen och kontakten med Sverige, som de ansåg hotade av fennomanismen. Under 1890-talet började nationalitetsideologin inom det svenska partiet alltmer att försvagas. von Bonsdorff har betonat liberalernas betydelse för denna förändring, men han anser dessutom, att den svenska aktiviteten i den konstitutionella rättskampen innebar en neutralisering av språkstriderna. En avmattning hade vidare följt de finsksinnades tidigare framgångar. Åren närmast efter sekelskiftet spelade svenskhetsfrågan en underordnad politisk roll.

Det svenska partiet hade under hela sin verksamhetstid en synnerligen löslig organisation. von Bonsdorff säger att de socialt heterogena grupper, som under 1800-talets sista decennier uppbar den svenska politiken, ej bildade »någon bas för en fast och slagkraftig partibildning». Han anser att den bildade klassen, sammansatt av ämbetsmän, större jordbrukare, akademiker, affärs- och industrimän m. fl., inom sig rymde alltför många olikartade intressen. Frånvaron av partiprogram, partiledare och partidisciplin ses delvis som en följd av åsiktssplittringen. Ett ytterligare skäl för att någon stabilare partibildning ej uppbyggdes skulle vara, att den finlandssvenska överklassen var »varken av ekonomiska eller sociala skäl tvungen att skapa en slagkraftig organisation för att försvara sina intressen». Språkfrågan

stod under större delen av perioden helt i förgrunden, först under seklets sista år börjar de sociala och ekonomiska problemen att på allvar uppmärksammas. Varför kunde ej det svenska partiet sammansvetsas till ett enhetligt parti med språkfrågan som dominerande programpunkt redan under 1800-talet? Det är obestridligt, att förf:s anförda argument är relevanta i sammanhanget liksom att den demokratiska anstormningen verkade som ett mycket kraftigt incitament för den partibildning, som 1906 åstadkoms av socialt skäligen heterogena grupper. Förf. tycks dock ha bortsett från att den principiella avoghet en ståndssystemets anhängare ägde gentemot allt partiväsande säkerligen var en av de faktorer, som bidrog till att den svenska politiken ej kunde samordnas i ett enhetligt parti under ståndslantdagens tid.¹

År 1896 sammankallades ett partimöte, där den aktuella rösträttsfrågan diskuterades. Det av överklassen dominerade mötet hänsköt till en 20-manna-delegation att ytterligare bereda frågan. Delegationen misslyckades att samla partiet i representationsfrågan. Åsikterna divergerade från 2-kammarförslag med ståndsrepresentation i den övre kammaren till i det närmaste rent demokratiskt enkammersystem. Det blev det svenska partiets lott att passivt och maktlöst åse den demokratiska anstormningen. Det svenska partiet betraktades under sina sista år som ett typiskt överklassparti, som en broms mot den av majoriteten önskade demokratiseringen. När den svenska politiken år 1905 togs under omprövning, framstod den förestående representationsreformen som en ofrånkomlig realitet. Vad man på svenskt håll fick göra var att skapa betingelser för en politisk aktivisering av den svenska befolkningens breda lager, om något svenskt inflytande skulle erhållas i den nya demokratiska lantdagen. Initiativet togs av en grupp partimedlemmar i Helsingfors, »oktoberkommittén», som utarbetade ett programförslag, vilket tjänade som underlag för det av partidelegationen slutligt framförda. Inom partidelegationen hade de mer vänsterinriktade representerats av en minoritet, vilken avgav ett nytt programförslag, huvudsakligen utarbetat av Axel Lille.

I ingressen till majoritetens program sägs att det nya partiet skulle framträda som ett konstitutionellt, frisinnat och folkligt parti med huvuduppgift att värna landets svensktalande befolknings rätt och bästa. Man krävde en demokratisk representation med vidgade befogenheter särskilt i beskattningsfrågor, fullständig religions- och samvetsfrihet, näringsfrihet, vissa sociala åtgärder samt slutligen garantier för det svenska språkets framtida ställning. Minoriteten hade ett mer detaljerat och genomtänkt språkprogram samt stod på en socialreformatoriskt betydligt mer avancerad ståndpunkt. von Bonsdorff har nöjt sig med att referera och jämföra de båda förslagen, men åtminstone i några fall hade en analys av de mestadels vaga och opreci-

¹ Det fanns en rätt stark opinion mot partiväsandet, vilket framgår t. ex. av Lilles referat av tidningen Helsingfors' bedömning av det liberala partiprogrammet hösten 1880. »Att det oförtäckt talas om ett partiprogram är dock nyttigt i ett land, där man ännu på många håll betraktar all slags partibildning med naiv förskräckelse och förmenar att det är en vis medborgares uppgift att hålla sig utom alla partier.» Axel Lille, »Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse», s. 382.

serade programpunkterna varit önskvärd. Vad menade t. ex. majoriteten, när den önskade en omgestaltning av folkrepresentationen på grundval av allmän och lika rösträtt, »därvid dock bör tillses, att majoritetsförtryck undvikas och viktiga kulturella intressen ej tillspilloivas»?

Svenska folkpartiets konstituerande möte hölls 20—21 maj 1906. Det visade sig på ett tidigt stadium av diskussionen, att mötesdeltagarna önskade bilda ett politiskt parti, ej ett »kulturförbund». Språkfrågan blev en seger för Lilles förslag. Som väntat blev de sociala och ekonomiska frågorna föremål för häftiga meningsbrytningar. Ett av Lille framlagt kompromissförslag i skol- och jordfrågorna, särskilt betydelsefulla ur finlandssvensk synpunkt, godkändes med vissa ändringar. Den slutliga utformningen av det sociala programmet uppsköts dock. Förf:s framställning av den sociala debatten är tyvärr alltför knapphändig. Den oinitierade läsaren torde knappast få någon klar och sammanhängande bild av de olika åsikterna. Det framhålles, att många talare underströk faran för splittring, samt att en talare t. o. m. ansåg, att arbetarna lättare skulle ansluta sig till partiet, om ett preciserat socialprogram saknades, då i detta fall socialdemokraterna ej hade något konkret att kritisera. Här fanns ett taktiskt motiv för uppskov. Somliga talare tycktes av ideologiska skäl ställa sig avvisande gentemot sociala programpunkter. Förf. borde kanske närmare ha klarlagt de taktiska, respektive de ideologiska motivens betydelse för beslutet att uppskjuta avgörandet av de sociala frågorna. De konstitutionella frågorna rönste svagt intresse. Rösträttsfrågan nämns överhuvud taget ej i referatet. Ett förslag om uttalande i programmet till förmån för parlamentarism avslogs med c:a 60 röster mot 25. Som förf. påpekar gav förhållandet till Ryssland diskussionen om parlamentarism en utopisk karaktär.

Arbetets sista och samtidigt längsta kapitel ägnas partiets utveckling fram till självständighetsförklaringen 1917. Förf. säger i förordet, att på grund av tidens knapphet och materialets omfång har skildringen fått inskränkas till huvuddragen av den politiska utvecklingen under de tolv åren. Frågorna om partiets insatser i lantdagsarbetet, partiorganisationen, partiets medlemmar, ekonomi, propaganda- och valverksamhet samt närmare valstatistiska utredningar har därför uppskjutits till en följande del. Framställningen bygger främst på Svenska folkpartiets verkställande och förstärkta centralstyrelsers protokoll och övriga handlingar samt protokoll och handlingar från partidagarna 1907—1917. Därtill har pressen samt i något fall även dagboksanteckningar använts som källor. von Bonsdorff ägnar det mesta av utrymmet åt att kronologiskt redogöra för främst diskussionen vid de olika partidagarna, men han skänker även viss uppmärksamhet åt parti-styrelsens verksamhet, pressen samt lantdagsvalen. Vid partidagarna brukade man låta en betrodd partimedlem inför partidagens ombud referera en aktuell fråga, varefter allmän diskussion följde. Förf. ger i sitt arbete mestadels stort utrymme åt respektive referenters åsikter, vilka följs av referat och citat av representativa debattörers inlägg. I många fall sammanfattas en talares inlägg i en eller ett par rader. Förf:s framställning ger kanske i denna del ibland ett splittrat intryck, åtskilliga av dessa korta referat kunde med fördel ha uteslutits till förmån för en mer sammanfattande skildring av diskussionen. Förf. redogör för de problem, som vid olika tillfällen är

aktuella, och för ledande partimedlemmars försök att lösa dem. Han ger god inblick i de ständigt återkommande striderna mellan partiets höger och vänster. Vad man saknar är en något utförligare sammanfattning av de olika gruppernas ideologiska hemvist och politiska intentioner.

von Bonsdorff behandlar rätt utförligt partidagen 1907, där de stora mot-sättningarna skrinlade förhoppningarna om ett program i de sociala frågorna. Han anser att utgången av denna partidag blev bestämmande för utvecklingen fram till 1914. Vid partidagarna 1908—1913 diskuterades de sociala problemen endast sporadiskt och i de flesta fall bara i anknytning till aktuella frågor. Omsvängningen kom efter en viss tillbakagång för partiet vid lantdagsvalen 1913 och sedan några av de dominerande namnen från ständslantdagens tid avsåg sig kandidatur för återval. Pressen började 1913 diskutera en revidering av det sociala programmet. Centralstyrelsen framlade ett förslag, vilket med några smärre tillägg godkändes av partidagen i Lovisa 1914. Medan 1906 års sociala program uteslutande berörde den svenska befolkningens problem, framstår 1914 års som ett generellt program. Av de sju punkterna är de två första, som rör en svenska befolkningen, i huvudsak av samma innehåll som 1906 års program. Därtill är de båda programmens femte punkt, som erkänner kvinnans likställighet, identiska. I de tre nya punkterna i 1914 års program uttalas önskemål om avskaffande av grundskatten samt en beskattning efter förmåga, utsträckt skydd mot yrkesfara och olycksfall, införande av sjukförsäkring, invaliditets- och ålderdomsförsäkring samt slutligen mer aktiva insatser i nykterhetsfrågan.

Under intryck av valnederlaget 1916 spred sig alltmer den uppfattningen, att partiprogrammet blott skulle innehålla de konstitutionella kraven samt språkfrågan, medan frihet skulle ges de olika grupperna att själva bestämma sin hållning i sociala och ekonomiska frågor. Programrevisionen 1917 medförde att inte bara tilläggen från 1914 utan även de sociala och ekonomiska punkterna i 1906 års program föll bort. Språkprogrammet från 1906 kvarstod oförändrat men dessutom påpekades, att partiets mål var att trygga den svenska befolkningens utveckling såsom en egen nationalitet. Förutsättningarna för ett politiskt parti med svenskheten som den enda gemensamma punkten fanns, känslan av nationell samhörighet förenade den svenska befolkningens breda lager starkare än 1906.

von Bonsdorffs skrift riktar sig till den politiskt intresserade allmänheten. Den typografiska utformningen av det rikhaltiga bildmaterialet har jämte det mättade men ändå okomplicerade framställningssättet bidragit till att göra boken intressant och lättläst.

Bengt Forsberg.

BYRUM E. CARTER: *The Office of Prime Minister*. Faber and Faber, London 1956. 362 sid.

I förordet till »The Office of Prime Minister» framhåller Carter, att den amerikanske presidenten gjorts till föremål för många undersökningar men att någon sammanfattande studie över den brittiske premiärministern inte har skrivits. Carter uttrycker förhoppningen att hans arbete

kan utgöra »a temporarily adequate first attempt» att teckna en totalbild av det moderna premiärministerämbetet.

Det är inte överraskande att en amerikan gjort det första försöket. Kanske något vilseledd av Laskis uttalande, att den amerikanske presidenten på samma gång är både mera och mindre än en premiärminister, har Carter gripits av föreställningen att premiärministerämbetet skulle lämpa sig för en isolerad monografisk framställning. Han har tydligen inte reflekterat över varför inte britterna själva, som ägnat sina politiska institutioner så ingående studier, kommit på tanken att ta upp premiärministerämbetet till särskild behandling. Den brittiske premiärministerns ämbete kan icke ses som en isolerad företeelse. Det bör behandlas som en del av ett större sammanhang: kabinett, parlament och partiväsen. I själva verket understryker Carters egen framställning riktigheten av en sådan förklaring. Det handlar nämligen i mycket stor utsträckning just om premiärministerns roll i hela det brittiska politiska systemet, endast med en något större koncentration kring premiärministern än man finner i sådana standardverk som Sir Ivor Jennings »Cabinet Government» och A. B. Keiths arbeten om den brittiska författningen, särskilt »The British Cabinet System». Det vore dock fel att säga, att Carter lyckats ge en i något väsentligt hänseende klarare och mera nyanserad bild än de båda nämnda författarna.

Därmed är icke sagt, att en sådan studie som Carters är helt överflödig. »Cabinet Government» publicerades 1936, och Carter redovisar utvecklingen i stort sett fram till 1953. Luckor i materialet minskar dock i vissa fall värdet av hans kompletteringar. Inte ens den biografiska litteratur, som kommit under de sista tjugu åren, är helt utnyttjad. Det »amerikanska» greppet om ämnet, som ibland gör att man skymtar åtminstone skuggan av den amerikanska presidenten bakom premiärministern, är i vissa fall en klar vinst. Det har resulterat i bl. a. ett kapitel om premiärministerns roll ifråga om krig och utrikespolitik.

»The Office of Prime Minister» inleds med en historisk skiss av premiärministerämbetets utveckling från den senare Stuartperioden till slutet av 1800-talet. Huvudkällan är Mary Taylor Blauvelts för sin tid utmärkta lilla bok »The Development of Cabinet Government in England», publicerad 1902. Bland senare arbeten saknas dock några som borde vara oumbärliga vid varje översikt av brittisk författningshistoria, främst Namiers arbeten om Englands historia under 1700-talet.

Efter den historiska inledningen följer en metodisk översikt av premiärministerns ställning, baserad på en analys av tiden efter 1894. Carter framhåller, att resultatet skulle bli mera förvirrande än klargörande, om man försökte behandla »the pre-democratic and the post-democratic office as if it were actually the same position». Påpekandet är naturligtvis riktigt, men det kan möjligen ifrågasättas om inte arbetets värde både som komplettering av tidigare studier och som försök att teckna premiärministerämbetet sådant det är, skulle ha blivit större, om framställningen i högre grad koncentrerats till exempelvis tiden efter det första världskriget. Det metodiska avsnittets uppställning kan belysas av kapitelrubrikerna. Andra kapitlet heter »The Selection of the Prime Minister» (ss. 42—76). Därefter behandlas premiärministerns relationer åt olika håll: »the Public» (ss. 77—122), »the

Party» (ss. 123—164), »the Formation of a Government» (ss. 165—191), »the Cabinet» (ss. 192—256), »Parliament» (ss. 257—294) och »the Conduct of Foreign Affairs and War» (ss. 295—330). Till slut följer under rubriken »Some Concluding Observations» (ss. 295—330) något som borde vara en sammanfattning men som i själva verket är en uppsamlingsplats för fakta och synpunkter, som inte kommit med i de föregående kapitlen.

I kapitlet om premiärministervalet diskuterar Carter först monarkens roll. Inledningsvis konstaterar han det allmänt accepterade faktum, att kungens rätt att utse premiärministern är mera formell än verklig. Carter upptar utförligt de välkända fallen, där situationen varit så oklar, att monarkens val kan ha haft en faktisk betydelse för premiärministervalet. Som det tydligaste exemplet på utövande av »faktisk diskretionär makt» nämner Carter lord Roseberys utnämning 1894. Drottningens sympatier för Rosebery var tydligen utslagsgivande, men det är minst sagt tveksamt, om exemplet bör anföras i en framställning som avser att belysa det faktiska konstitutionella läget vid mitten av 1950-talet. Det förefaller osannolikt att en monark numera ens i ett mycket oklart läge skulle anse sig oförhindrad att utse en premiärminister utan föregående konsultationer i syfte att klarlägga vem som kan påräkna sitt partis, eller, om partisplittring råder, underhusets förtroende. Carter åberopar avslutningsvis Jennings uttalande, att kungen kan rådfråga vilka han vill och att han icke behöver inhämta något »formal advice from a Prime Minister». Mot bakgrunden av den växlande praxis, som i detta hänseende förekommit under det sista halvsekle, hade en närmare analys av de situationer i vilka den avgående premiärministerns råd icke söktes eller lämnats varit av intresse.

Skiftet Bonar Law—Baldwin behandlas för att belysa, dels att en överhusmedlem numera icke kan bli premiärminister, dels vilka personer kungen rådfrågar, när en premiärministervakans eller en regeringskris inträffar. Carter gör gällande, att kungen sannolikt icke sökte Bonar Laws råd, när han stod inför uppgiften att finna en lämplig ny premiärminister. Denna uppfattning är felaktig. Av de publicerade redogörelserna i litteraturen om premiärministerskiftet framgår tydligt, att kungen verkligen gjorde betydande ansträngningar att få den avgående premiärministerns vägledning. Däremot är det ännu ej fullt utrett, huruvida kungen lyckades avlocka den motsträvige Bonar Law dennes innersta uppfattning.¹

I redogörelsen för premiärministrarnas bakgrund sammanställer Carter vissa elementära fakta om de personer, som blev ämbetets innehavare under åren 1894—1953, såsom ålder, socialursprung, tidigare underhusmeritering, ministeriella ämbeten och andra politiska meriter. Här och var avslöjar Carter bristande kunskap om brittiska politiska institutioner, t.ex. när han gör gällande att Morrison — anförd som exempel på lokala partimeriters betydelse i labours ledarrekrutering — vann nationellt anseende genom sina insatser som »chairman» i London County Council. I själva verket var Morrison icke ordförande i Londons stadsfullmäktige utan majoritetspartiets ledare. Carters misstag är av samma slag som om han på rikspolitikkens område förväxlat speakerämbetet med premiärministerposten.

¹ Särskilt Blake, »The Unknown Prime Minister» (London 1955), ss. 518 ff.

En viss löslighet i utredningen blottas av diskussionen om den eventuella betydelsen för en politiker, som aspirerar på premiärministerposten, av att vara frånskild. I den frågan har Carter flera åsikter, som tycks peka på att kapitlet inte skrivits i den ordning de publicerats och att han icke bemödat sig om full konsekvens. På s. 73 konstaterar han att ingen premiärminister varit frånskild men också att Eden möjligen kan bli den förste frånskilde i 10 Downing Street. På ss. 85—86 anser han, att ingen premiärminister kan »afford the luxury of a divorce». Som exempel anför han Parnells och Dilkes öde (trots att ingendera var eller veterligen aspirerade på att bli premiärminister och trots att båda figurerade före den period som Carter behandlar). Men i bihang 2 nödgas han modifiera sin analys, eftersom Eden hade blivit premiärminister sedan de citerade ställena gått i tryck.

I kapitlet om premiärministern och allmänheten görs ett försök att teckna de egenskaper som en framgångsrik regeringschef bör äga för att hålla ett fast grepp om den allmänna opinionen. Denna del av arbetet är mycket vagt hållen och innehåller långt flera truismer än sensationer. Slutpåståendet är mera uppseendeväckande än korrekt. Carter säger nämligen: »The party which has a leader who can achieve ... public adulation is likely to reap the advantage in long years of power». Påståendet förefaller att bättre täcka den politiska verkligheten i Carters eget hemland än i Storbritannien.

En diskussion av premiärministerns förhållande till pressen är intressant, därför att den berör ett område som tidigare veterligen icke gjorts till föremål för en framställning med anspråk på att betraktas som systematisk. Asquith och Lloyd George står i centrum för Carters intresse. Den förre var passiv, rent av fientlig, den senare försökte hänsynslöst utnyttja pressen för sina intressen. Asquiths oförmåga att vinna pressens stöd var enligt Carter hans största brist som demokratisk ledare. Carter ger ett allmänt intryck av att det var pressen som avgjorde Asquiths öde. I ett tidigare kapitel ger han en mera välkänd förklaring: att det rädde ett växande missnöje med Asquiths insatser som krigsledare bland hans främsta kabinettskolleger. Några klara slutsatser beträffande pressens politiska betydelse kommer Carter inte till. Han påpekar med all rätt, att det är lätt att överdriva dess inflytande. Men premiärministern måste alltid tänka på sina pressrelationer. Pressen kan nämligen irritera honom, även om den »inte alltid är i stånd att störta honom». Det sista påpekandet antyder möjligen, att Carter själv fallit offer för den överskattning av pressens betydelse, för vilken han varnar.

I avsnittet om valkampanjen noteras naturligtvis i främsta rummet den centrala roll premiärministern spelar, i främsta rummet som partiledare. Av de två ledande partierna har de konservativa i långt högre grad än labour byggt upp sin valkampanj kring partiledarens person. Carter avslöjar här liksom på många andra ställen i sitt arbete en irriterande tro på påvisbara orsakssammanhang i alla möjliga och omöjliga lägen. I sin redogörelse för premiärministerns förhållande till sin publik anser han sig kunna mäta slagordens effektivitet efter det följande valresultatet. Det är en alltför stor förenkling. Kapitlet utmynnar i det i och för sig riktiga men i sammanhanget föga upplysande eller relevanta påståendet, att ingen kan bli premiärminister (utom i kristider) som inte är ledare för ett parti. Någon

slutsats i egentlig mening är det icke, snarare ett påpekande som råkar stå i slutet av ett tämligen rapsodiskt kapitel med diverse notiser om premiärministerns och andra partiledares roll vid olika valkampanjer.

Svårigheterna att hålla premiärministern i centrum kulminerar i kapitlet om premiärministern och hans parti. Det handlar inte om premiärministerns ställning utan om partiledarens — både som premiärminister och som oppositionsledare. Kapitlet behandlar framför allt formerna för partiledarvalet och partiledarens förhållande till riksparti och parlamentsgrupp. Förmodligen har Carter avslutat kapitlet innan McKenzie publicerade »British Political Parties». Det är skada, ty Carter säger mycket litet som inte behandlats med säkrare hand av McKenzie. Beträffande premiärministervalet framhåller Carter, att labours valprocedur är mera formell än de konservativas. Det är riktigt, men Carter borde också ha uppmärksammat, att labour utan undantag kunnat göra sitt ledarval, då partiet befunnit sig i oppositionsställning. För Tories har situationen varit den motsatta och detta är en väsentlig orsak till att det (skenbart) varit kungen som med enstaka undantag »verkställt valet av konservativ partiledare».

I kapitlet om premiärministerns roll vid regeringsbildningen diskuteras alla de från tidigare arbeten kända faktorerna. Kapitlet om premiärministern och kabinettet följer också i stort sett välkända spår. Delvis handlar det om mycket som inte hör till ämnet. Också i dessa kapitel finner man exempel på lösliga resonemang. Efter att ha diskuterat hur domare utnämns — varvid han blott i ett fall kan anföra några misstankar om politiska motiv bakom en utnämning — drar han friskt slutsatsen att »judicial offices may be used as a technique of advancing men [sic!] who have contributed to the interests of the party».

Det följande kapitlet, om premiärministern och parlamentet, uppkallar till åtskilliga kritiska randanmärkningar. De rör i stort sett dock icke framställningens huvudlinje. Ifråga om dessa är Carters beroende av Jennings lyckligtvis nog stort att förhindra alla allvarligare felsteg. Anmärkningarna gäller en rad detaljer, av vilka en del avslöjar Carters förrådiska skrivsätt. När Carter diskuterar i vilket läge en regering anser att ett underhusnederlag bör kräva avgång eller upplösning skriver han bl. a.: »It is probable that an issue such as 'the peanut vote' of February 1951 would not be considered sufficiently important to require such action». Som bekant utlöste nederlaget icke »such action». Upplösningen av underhuset följde först ett halvt år senare. På tal om praxis att utse en biträdande underhusledare under premiärministern anför Carter som huvudregel, att denna uppgift åvilar finansministern. Då så icke sker betecknas det närmast som undantag från en huvudregel som icke strängt följes. Här har Carter sannolikt följt Jennings alltför osjälvständigt. Hans egen analys visar att denna »regel» sällan följs. Hade han gjort sin uppräknings från 1940-talets början fram till vår egen tid fullständig, kunde han ha konstaterat, att finansministern inte haft den uppgiften de senaste 16 åren. När undantagen dominerar så fullständigt under en så lång period, finns det skäl att fråga sig, om »huvudregeln» fortfarande kan anses gälla. Huvuddelen av kapitlet ägnas åt diskussion av upplösningensinstitutet. Denna är som helhet mera förvillande än klarläggande.

I avslutningskapitlet understryker Carter, att hans undersökning visat att premiärministerns roll icke kan betecknas som »primus inter pares». Den är betydligt starkare. Men hur stark är premiärministern? I förhållande till underhuset är han, anser Carter på ett ställe (s. 334) »beyond challenge». Men på följande sida modifieras påståendet. Han kan inte »exercise single-handed control», därför att andra kabinettsmedlemmar har »status och influence of their own». Och ytterligare några sidor längre fram anför förhållandena under Attlees regering, då premiärministern tillsammans med sina tre ledande kolleger utgjorde toppen av den ministeriella hierarkien. Men till slut återvänder Carter till sin första konklusion om premiärministerns ställning, att denna är »much more than primus inter pares.» I andra sammanhang framhåller Carter, att premiärministerns roll i olika hänseenden beror av vem som är premiärminister. Samma reservation hade varit på sin plats även i slutkapitlet.

Som helhet är »The Office of Prime Minister» icke en tillfredsställande bok. Delvis beror detta på ämnesvalet. Premiärministerämbetet kan icke ses isolerat, och Carter är därför tvungen att hela tiden göra utblickar åt olika håll för att sätta in föremålet för sitt studium i dess rätta sammanhang. Men under dessa utblickar, som rycker sönder arbetets koncentration kring ämnet, har Carter blivit sitt materials fånge och gett sig in på en rad olika frågor utan relevans i sammanhanget. Försök till generaliseringar ifrån enstaka notiser ger arbetet en många gånger närmast kvasivetenskaplig karaktär. Därtill kommer att många uttryckssätt och resonemang är slappa i uppläggnings- och okoncentrerade i utförandet.

Nils Andrén

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Ekonomisk revy. Årg. 14: 1957. H. 2. *Welinder, C.*, Valutakurser och löner, s. 43—51. — *Montgomery, A.*, Finansplanen, s. 52—59. — *Zänker, A.*, Den socialistiska välfärdsstatens dilemma, s. 60—66. — **H. 3.** *Faxén, K.-O.*, Pensionsfonder och förmögenhetsbildning, s. 107—15. — *Sundbom, I.*, Vid svenska kronans sjukbädd, s. 116—25. — *Montgomery, A.*, Handelspolitiska samarbetsproblem i Västeuropa, s. 126—34. — **H. 4.** *Suviranta, B.*, Finland som »välfärdsstat», s. 163—68. — *Rooth, I.*, Den svenska kapitalmarknaden, s. 169—72. — **H. 5.** *Montgomery, A.*, Indexlöner och penningvärde, s. 219—27. — *Welinder, C.*, Vad kan man vinna med en allmän omsättningsskatt?, s. 228—35. — *Møller, K.*, Danmark og den europæiske integration, s. 236—43.

Ekonomisk tidskrift. Årg. 59: 1957. Nr. 1. *Thalberg, B.*, Om renteendringers virkninger for »langsigtede» og »kortsigtige» investeringer, s. 1—10. — *Hegelund, H.*, Grunddragen i det franske bankvæsendets struktur, s. 64—72.

Finsk tidskrift. T. 161—162: 1957. H. 2. *Mickwitz, G.*, Är vår vinterarbetslöshet ofrånkomlig?, s. 49—53. — *Schybergson, C. M.*, Mannerheim under riksföreståndartiden, s. 54—61. — **H. 4.** *Mickwitz, G.*, Arbetsfred och stabilisering med tvåårsavtal, s. 152—55.

Förvaltningsrättslig tidskrift. Årg. 20: 1957. H. 1. *Müller, I.*, Folkrättsliga regler till skydd för civilbefolkningen under kriget, s. 1—14. — *Wernlund, S.*, Den nya lagen om socialhjälp, s. 15—29.

Historisk tidskrift. Årg. 19: 1956. H. 2. *Hanssen, B.*, Förutsättningarna för en historisk sociologi, s. 121—33.

Landskommunernas tidskrift. Årg. 38: 1957. Nr. 2. Nya riktlinjer för bostadspolitiken, s. 79—82. — *Bredal-Bauer, J.*, Ändringar i rikets indelningar under år 1956, s. 102—03. — **Nr. 3.** *Forselius, H.*, Kommunalt anställda. I., s. 168—71. — *Girell, B.*, Social- och inrikesmål i regeringsrätten under 1954, s. 201—05. — **Nr. 4.** *Larsson, S.*, Municipens avveckling, s. 225—28. — *Girell, B.*, Social- och inrikesmål i regeringsrätten under 1955, s. 281—84. — **Nr. 5.** *Forselius, H.*, Kommunalt anställda. II., s. 316—19. — *Bredal-Bauer, J.*, Kommunalskatterna år 1957, s. 324—27.

Liberal debatt. Årg. 10: 1957. Nr. 1. *Lindahl, G.*, Samhällskritikens kris, s. 1—3. — *Balgård, M.*, Regeringsfrågan, samhällsbalansen och inflationen, s. 10—15. — *Forssell, G.*, Hur går en kandidatnominering till?, s. 16—21. — **Nr. 2.** *Jansson, J.-M.*, Politiken som forskningsobjekt, s. 63—67. — *Modeen, T.*, Nyliberala Studentförbundet i Finland, s. 68—70.

Nya Argus. Årg. 50: 1957. Nr. 4. *Jansson, J.-M.*, Soini contra Paasikivi, s. 48—51. — **Nr. 6.** *Meinander, N.*, Den nyaste liberalismen, s. 79—82. — **Nr. 7.** *Hustich, I.*, Europas Förenta Stater, s. 91—94. — **Nr. 10.** *Zilliacus, L.*, Kashmir — bakgrunden och förspelen, s. 139—42.

Politisk tidskrift. 1956—1957. Nr. 8. *Brandesten, O.*, Väljarunderlaget på landsbygden, s. 238—42. — *Svenning, C. E.*, Vad förestår i Asien?, s. 242—45. — *Hamilton, G.*, Försvagat försvar, s. 246—47.

Svensk tidskrift. Årg. 44: 1957. H. 2. *Murray, G.*, Sveriges försvarsproblem. I. Vårt strategiska läges krav, s. 89—103. — *Östergren, B.*, Inkomstpolitik och framstegspolitik, s. 128—33. — **H. 3.** *Murray, U.*, Pensioner och ekonomi, s. 182—89. — *Almryd, H.*, Pensionsfrågan ur tjänstemannasympunkt, s. 190—98. — *Klüber, F.*, Kristna principer i Västtysklands socialpolitik, s. 199—208. — **H. 4.** *Josefson, R.*, Stat och kyrka, s. 246—60. — *Lange, P.-A.*, Guernicalegenden, s. 270—82. — *Cunctator*, Det röda Kinas ekonomi, s. 283—90. — *von Born, E.*, Från ständervälde till folkvalt forum, s. 291—97.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Årg. 49: 1957. Nr. 4. *Landström, S.-S.*, JO och kommunerna, s. 108—14. — **Nr. 5.** *Landström, S.-S.*, Kommunallagens regler om beslutsmässighet, s. 133—36.

Sveriges landstings tidskrift. Årg. 44: 1957. H. 2. *Holmberg, P.*, Ekonomiskt långtidsprogram 1956—1960, s. 40—46.

Tiden. Årg. 49: 1957. Nr. 2. *Kellgren, N.*, Arbetsgivarlinjen i pensionsfrågan, s. 70—76. — *Ekström, T.*, Recept för full sysselsättning, s. 86—93. — *Sköld, N.*, Försvaret behöver långsiktiga planer, s. 94—99. — *Rehn, G.*, Hata inflationen!, s. 104—12. — **Nr. 3.** *Sandell, O.*, Tingsten och partikongressen 1932, s. 140—45. — *Ivre, I.*, Det sjuka samhället och det friska, s. 146—52. — *Gustafsson, A.*, Kommittéer och reformer, s. 153—64. — *Eliasson, T.* och *T.*, Det belättna partiet?, s. 165—69. — **Nr. 4.** *Cederwall, G.*, Politik och frihandel, s. 198—206. — *Zellerberg, Å.*, Partier med kristligt förtecken, s. 207—10. — *Bringmark, G.*, Sinai och Suez — en återblick, s. 218—26. — **Nr. 5.** *Lundberg, A. S.*, Sverige och vätebombsstrategin, s. 262—68. — *Sternner, R.*, Pensioner, sjukvård och långtidsprogram, s. 269—76. — *Winiarski, L.*, Polen söker sin väg, s. 286—93. — *Ahlberg, C.-F.*, Storstaden som samhällstyp, s. 294—304.

Utrikespolitik. Årg. 12: 1957. H. 1. *Hirschfeldt, L.*, Vid ett årsskifte, s. 1—6. — *Åhman, S.*, »Eisenhowerdoktrinen», s. 10—19. — *Christensson, H.*, Arabvärlden efter Suezkriget, s. 20—27. — **H. 2.** *Hirschfeldt, L.*, Stormakterna och Mellersta Östern, s. 41—46. — *Swedberg, H.*, Den gemensamma marknaden och svensk export, s. 58—65. — *Brandt, W.*, Västtyskland inför valen, s. 66—77.

Nordisk administrativt tidskrift. Årg. 37: 1956. H. 4. *Lie, T.*, Fra administrasjonen i de forente nasjoner, s. 246—69. — *Andrén, N.*, RF § 16 om religionsfrihet i ny belysning, s. 282—96. — **Årg. 38: 1957. H. 1.** *Palme, W. A.*, Några synpunkter på en reform av det administrativa lagskipningsförfarandets ledande grundsatser, s. 3—17. — *Alexander, F.*, Gjennomføringen av ny syketrygdlovgivning i Norge, s. 18—28. — *Trolle, J.*, Et bidrag til belysning af rækkevidden af det offentliges erstatningsansvar ovenfor borgerne, s. 29—39.

Nordisk tidskrift for international ret og jus gentium. Vol. 26: 1956. Fase. 2—4. *Foighel, I.*, Nationalization. A study in the protection of alien property in international law, s. 89—152. — *Undén, Ö.*, Framsteg och motgångar i nordiskt samarbete, s. 194—201. — *Undén, Ö.*, Alliansfrihet ger ökat ansvar, s. 202—05.

Samtiden. 66. Årg.: 1957. H. 1. *Torsvik, T.*, Cairo og Suezkonflikten, s. 1—10. — *Krogsvold, R. B.*, Lønner det seg å spare?, s. 53—60. — **H. 2.** *Groth, H.*, Vesttysk utenrikspolitikk ved årsskiftet, s. 67—71. — *Reimers, H.*, Norsk utenrikstjeneste, s. 117—36.

Tidsskrift for Rettsvitenskap. Årg. 70: 1957. H. 1. *Vuorio, J.*, Om kollektivavtalets reglerende verkan i nordisk rätt, s. 38—58.

Økonomi og politik. Årg. 30: 1956. Nr. 4. *Back, E.*, De sidste års politiske udvikling i Sovjetunionen, s. 301—16. — *Dollerup, P.*, De israeliske partier og den religionspolitiske kamp 1948—56, s. 317—38.

The American Journal of comparative law. Vol. 5: 1956. Nr. 3. *Silving, H.*, Nationality in comparative law, s. 410—42. — *Kuchеров, S.*, The legal profession in pre- and post-revolutionary Russia, s. 443—70.

The American journal of international law. Vol. 51: 1957. No. 1. *Hudson, M. O.*, The thirty-fifth year of the world court, s. 1—17. — *de Vries, H. P.*, International responsibility of the United States for vested German assets, s. 18—28. — *Hazard, J. N.*, Legal research on »Peaceful co-existence», s. 63—71. — **No. 2.** *Huang, T. T. F.*, Some international and legal aspects of the Suez canal question, s. 277—307. — *Ginsburgs, G.*, The Soviet Union and the problem of refugees and displaced persons 1917—1956, s. 325—61. — *Hogan, J. C.*, Legal terminology for the upper regions of the atmosphere and for the space beyond the atmosphere, s. 362—75.

The American journal of sociology. Vol. 62: 1957. No. 5. *Chapin, F. S.*, The optimum size of institutions: A theory of the large group, s. 449—60. — *Freeman, L. C.* and *Winch, R. F.*, Societal complexity: An empirical test of a typology of societies, s. 461—66. — *Form, W. H.* and *Stone, G. P.*, Urbanism, anonymity and status symbolism, s. 504—14.

The American political science review. Vol. 50: 1956. No. 4. *Laswell, H. D.*, The political science of science, s. 961—79. — *Ward, R. E.*, The origins of the present Japanese constitution, s. 980—1010. — *Macridis, R.*, A note on the revision of the constitution of the Fourth Republic, s. 1011—22. — *Truman, D. B.*, The state delegations and the structure of party voting in the United States House of Representatives, s. 1023—45. — *Kaufman, H.*, Emerging conflicts in the doctrines of public administration, s. 1057—73. — *Dean, H. E.*, J. Allen Smith: Jeffersonian critic of the federalist state, s. 1093—1104. — **Vol. 51: 1957. No. 1.** *Strauss, L.*, Machiavelli's intention: The Prince, s. 13—40. — *Oppenheim, F. E.*, The natural law thesis: Affirmation or denial?, s. 41—53. — *Christoph, J. B.*, Political rights and administrative impartiality in the British civil service, s. 67—87. — *Neal, F. W.*, The communist party in Yugoslavia, s. 88—111. — *Dragnich, A. N.*, How different is Tito's communism?, s. 112—14. — *McCloshey, R. G.*, American political thought and the study of politics, s. 115—29.

American sociological review. Vol. 22: 1957. No. 1. *Meadows, P.* Models, systems and science, s. 3—9. — *Robinson, W. S.*, The statistical measurement of agreement, s. 17—25. — *Munch, P. A.*, Empirical science and Max Weber's *Verstehende Soziologie*, s. 26—32. — *Beshers, J. M.*, Models and theory constructions, s. 32—38. — *Chambliss,*

R., Vital statistics of Finland to the study of factors that induce marriage, s. 38—48. Nr. 2. Westie, F. R., Toward closer relation between theory and research: A procedure and an example, s. 149—54. — Schnore, L. F., The growth of metropolitan suburbs, s. 165—73. — Hillery, G. A. Jr., The negro in New Orleans: A functional analysis of demographic data, s. 183—88. — Goode, W. J., Community within a community: The professions, s. 194—200.

The annals of the American academy of political and social science. Vol. 309: 1957. Fritz, C. E. and Williams, H. B., The human being in disasters: A research perspective, s. 42—51. — Peterson, V., Co-ordinating and extending federal assistance, s. 52—64. — McGill, W. L., How a state prepares for disaster, s. 89—97. — Vol. 310: 1957. Lorwin, L. L., The structure of international labor activities, s. 1—11. — Baldwin, G. B., Nationalization in Great Britain: A sobering decade, s. 39—54. — McPherson, W. H., Labor relations in postwar Germany, s. 55—65. — Lorwin, V. R., Collective bargaining in postwar France, s. 66—74. — Flanders, A., Wage movements and wage policies in postwar Britain, s. 87—98. — Rehn, G., Swedish wages and wage policies, s. 99—108.

British journal of sociology. Vol. 8: 1957. No. 1. Bayliss, F. J., The independent members of British wage councils and boards, s. 1—25. — Adcock, C. J. and Brown, L. B., Social class and the ranking of occupations, s. 26—32. — Ratner, S., A. F. Bentley's inquiries into the behavioural sciences and the theory of scientific inquiry, s. 40—58.

The Canadian journal of economics and political science. Vol. 23: 1957. No. 1. Montague, J. T., International unions and the Canadian trade union movement, s. 69—82. — Deutsch, J. J., Some thoughts on the public service, s. 83—89.

Foreign affairs. Vol. 35: 1957. No. 3. Kissinger, H. A., Strategy and organization, s. 379—94. — Pearson, L. B., Force for U.N., s. 395—404. — Jackson, B. W., Britain's imperial legacy, s. 412—21. — Jacobi, C., German paradoxes, s. 432—40. — Campbell, J. C., From »doctrine» to policy in the Middle East, s. 441—53. — Montias, J. M., Unbinding the Polish economy, s. 470—84.

Harvard law review. Vol. 70: 1957. No. 3. De Wolfe Howe, M., Oliver Wendell Holmes at Harvard law school, s. 401—21. — Nr. 4. Pizar, S., Soviet conflict of laws in international commercial transactions, s. 593—656. — Nr. 5. Green, S. W., The effect of a labor dispute on the administration of a government contract, s. 793—812. — Ross, A., Tù — Tù, s. 812—25.

International affairs. Vol. 33: 1957. No. 2. Musulin, J., Austria after the Hungarian rising: Impact of a revolution on a neighbouring country, s. 133—42. — Brogan, D. W., Politics and United States' foreign policy, s. 165—75. — Hudson, G. F., Communist ideology in China, s. 176—84. — Watt, D. C., An earlier model for the pact of steel: The draft treaties exchanged between Germany and Italy during Hitler's visit to Rome in May 1938, s. 185—97.

The international and comparative law quarterly. Vol. 6: 1957. P. 1. Graveson, R. H., Domicile of the ending of dependence, s. 1—9. — O'Connell, D. P., The crown in the British commonwealth, s. 103—25. — Lauterpacht, E., The contemporary practice of the United Kingdom in the field of international law — survey and comment, s. 126—

56. — **P. 2.** *Wedderburn, K. W.*, Sovereign immunity of foreign public corporations, s. 290—300. — *Lauterpacht, E.*, The contemporary practice of the United Kingdom in the field of international law — survey and comment, s. 301—36.

Journal of the history of ideas. Vol. 18: 1957. No. 1. *Kocher, P. H.*, Francis Bacon on the science of jurisprudence, s. 3—26. — *Mc Rae, R.*, The unity of the sciences: Bacon, Descartes and Leibniz, s. 27—48. — *Glover, R.*, War and civilian historians, s. 84—100. — **No. 2.** *Matson, F. W.*, History as art: The psychological-romantic view, s. 270—79.

The journal of modern history. Vol. 29: 1957. No. 1. *Angress, W. T.*, Weimar coalition and Ruhr insurrection, March-April 1920: A study of government policy, s. 1—20.

The journal of politics. Vol. 19: 1957. No. 1. *Dimock, M. E.*, Woodrow Wilson as legislative leader, s. 3—19. — *Colter, C. P.* and *Smith, J. M.*, An American paradox: The emergency detention act of 1950, s. 20—33. — *Fellman, D.*, Cruel and unusual punishments, s. 34—45. — *Ulmer, S. S.*, Local autonomy in Japan since the occupation, s. 46—65. — *Mac Donald, H. M.*, The revival of conservative thought, s. 66—80.

The modern law review. Vol. 20: 1957. No. 2. *Montrose, J. L.*, Ratio decidendi and the House of Lords, s. 124—30. — *Delany, V. T. H.*, Monopolies legislation in the Republic of Ireland, s. 148—52. — **No. 3.** *Sutherland, A. E. Jnr.*, The American judiciary and racial segregation, s. 201—19. — *Williams, G.*, Vicarious liability and the master's indemnity, s. 220—35.

The political quarterly. Vol. 28: 1957. No. 2. *Stephens, R.*, Political and social development, s. 107—17. — *Mc Kitterick, T. E. M.*, The problem of Egypt, s. 118—26. — *Wheeler, G.*, Russia and the Middle East, s. 127—36. — *Kedourie, E.*, Pan-arabism and British policy, s. 137—48. — *Samuel, E.*, Israel and the Arab states, s. 179—87.

Political science quarterly. Vol. 72: 1957. No. 1. *Catlin, G.*, Political theory: What is it?, s. 1—29. — *Kuhn, J. W.*, The demands of politics and job-centered unions, s. 30—49. — *Meyers, M.*, The basic democrat: A version of Tocqueville, s. 50—70. — *Millet, J. H.*, British interest-group tactics: A case study, s. 71—82. — *Hill, G. F.*, Wesley Mitchell's theory of planning, s. 100—18.

The review of politics. Vol. 19: 1957. No. 1. *Kertesz, S. D.*, Reflections on Soviet and American negotiating behavior, s. 3—36. — *Dawson, C.*, The birth of democracy, s. 48—61. — *Fogarty, M. P.*, Britain and Western Europe since 1945, s. 90—105. — **No. 2.** *Pieper, J.*, Knowledge and freedom, s. 147—54. — *Kohn, H.*, Nationalism in the Low Countries, s. 155—204.

Social forces. Vol. 35: 1956. No. 2. *Wilensky, H. L.*, The labor vote: A local union's impact on the political conduct of its members, s. 111—20. — *Coates, C. H.* and *Pellegrin, R. J.*, Executives and supervisors: A situated theory of differential occupational mobility, s. 121—26.

Social research. Vol. 23: 1956. No. 4. *de Schweinitz, K. Jr.*, Normative implications of the «new competition», s. 179—93. — *Schatz, S. P.*, A dual-economy model of an underdeveloped country, s. 419—32. — *Ascher, A.* and *Lewy, G.*, National bolshevism in Weimar Germany—Alliance of political extremes against democracy, s. 450—80.

World politics. Vol. 9: 1957. No. 3. *Speier, H.*, Soviet atomic blackmail and the North Atlantic Alliance, s. 307—28. — *Landes, D. S.*, Observations on France: Economy, society and polity, s. 329—50. — *Peterson, W. C.*, Planning and economic progress in France, s. 351—82. — *Easton, D.*, An approach to the analysis of political systems, s. 383—400.

The Yale law journal. Vol. 66: 1957. No. 3. *Kadish, S. H.*, Methodology and criteria in due process adjudication — A survey and criticism, s. 319—63. — **No. 4.** *Bishop, J. W. Jr.*, The executive's right of privacy: An unresolved constitutional question, s. 477—91. — **No. 5.** *Westin, A. F.*, John Marshall Harlan and the constitutional rights of negroes: The transformation of a southerner, s. 637—710.

L'année politique et économique. 30e année: 1957. No. 135. *Lavergne, B.*, La nouvelle et sensationnelle politique américaine, de co-existence des deux blocs, confrontée avec le mythe de la petite Europe, s. 1—40. — *Fraser, G.*, Que reste-t-il de l'Alliance atlantique?, s. 41—53. — *Méjan, F.*, Nouvelles précisions sur l'attitude de l'église catholique dans les territoires d'outre-mer français, s. 75—77.

Journal du droit international. 84e année: 1957. No. 1. *Katzarov, C.*, La propriété privée et le droit international public, s. 6—51.

Revue de droit international de sciences diplomatiques et politiques. 35e année: 1957. No. 1. *Aroneanu, E.*, Le conflit israélo-égyptien et la justice internationale, s. 5—14. — *Coppini, P.*, La neutralité permanente de l'Autriche, s. 18—31.

Revue d'économie politique. 67e année: 1957. No. 1. *Rueff, J.*, L'économie globale et l'étalon des valeurs, s. 8—18. — *Courtin, R.*, De l'ambiguïté des critères de distinction à la prétendue opposition de la micro- et de la macro-économie, s. 19—63. — **No. 2.** *Piettre, A.*, Les deux aspects de la dynamique des structures, s. 164—74. — *Mosse, R.*, Les États-Unis, banquiers du monde?, s. 175—85.

Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale. 7e année: 1957. No. 25. *Moret-Bailly, J.*, Le camp de base du Stalag XVII B, s. 7—46. — **No. 26.** *Vaccarino, G.*, À propos de quelques récentes biographies de Benito Mussolini, s. 67—82.

Revue de l'Institut de sociologie. Année 1956. No. 2—3. *Meynaud, J.*, Contribution à l'analyse des groupes d'intérêt dans la vie politique française, s. 225—56. — *Frank, M.*, Echelle mobile des revenus et incidence de la variation de prix sur les dépenses et les recettes de l'état, s. 317—47.

Revue française de science politique. Vol. 6: 1956. No. 4. *Siegfried, A.*, Le Vichy de Pétain, le Vichy de Laval, s. 737—49. — *Crozier, M.*, Pour une sociologie de l'administration publique, s. 750—69. — *Chambre, H.*, La déstalinisation en Union soviétique, s. 770—92. — *Fusilier, R.* et *Kärre, B.*, La Suède contemporaine: état des travaux, s. 868—86.

Revue politique et parlementaire. 59e année: 1957. No. 664. *Allais, M.*, La politique économique atlantique, s. 17—27. — *Paraf, P.*, Israël, où vas-tu?, s. 49—56. — **No. 665.** *Belin-Milleron, P.*, La stratégie des notions politiques et les affaires de la France,

s. 155—60. — *Vigor, P.*, Les problèmes du marché commun à l'assemblée nationale, s. 161—76. — **No. 666.** *Boussenot, G.*, Le nouveau statut des territoires d'outre-mer, s. 225—45. — *Silvain, R.*, L'O.N.U. à l'Épreuve, s. 246—54. — **No. 667.** *Mille, J.*, Le marché commun, s. 9—21. — *Jouannet, G.-P.*, Afrique du Nord — mission fraternelle de l'armée dans la pacification, s. 42—48. — *Pusta, K. R.*, L'U.R.S.S., les droites de l'homme et les traités, s. 63—72.

Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. 77. Jahrg.: 1957. H. 1. *Korner, E.*, Grenznutzentheorie und Preisbestimmung, s. 1—46.

Die Friedens-Warte. Bd. 54: 1957. Nr. 1. *von der Heyde, F. A.*, Die politischen Organe der europäischen Wirtschaftsgemeinschaft, s. 1—15. — *Seidl-Hohenweldern, I.*, Der Zugang internationaler Organisationen zum internationalen Gerichtshof, s. 16—28.

Historische Zeitschrift. Band 183: 1957. H. 1. *von Rammer, K.*, Absoluter Staat, korporative Libertät, persönliche Freiheit, s. 55—96. — *Freyer, H.*, Das soziale Ganze und die Freiheit des Einzelnen unter den Bedingungen des industriellen Zeitalters, 97—115.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. 113. Band: 1957. H. 1. *Bauerjoc, D. N.*, Das gegenwärtige politische System Indiens unter besonderer Beachtung seiner wirtschaftlichen Aspekte, s. 1—11.

Vierteljahrshette für Zeitgeschichte. 5. Jahrg.: 1957. H. 1. *Sontheimer, K.*, Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik, s. 42—62. — **H. 2.** *Eschenburg, T.*, Das Problem der deutschen Einheit nach den beiden Weltkriegen, s. 107—33.

S.-O. L.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- ALLARDT, ERIK, MARKKONEN, TOUKO, TAKALA, MARTTI, Drinking and Drinkers. Helsingfors 1957.
- FLORIS, FRANCO, Nazionalità della Nave e legge della Bandiera. Milano 1957.
- HAMORI, LÁSZLÓ, Ungern efter andra världskriget. — Utrikespol. Institutets broschyrserie 1957. 2. Sthlm 1957.
- HIRSCHFELDT, LENNART, Stormaktspolitiken 1955—1956. Utrikespol. Institutets broschyrserie. Sthlm 1957.
- HÖJER, KARL, J., Socialförsäkring och socialhjälp. 6 uppl. Sthlm 1957.
- KRANTZ, CLAES, G H T 1832—1917. Göteborg 1957.
- KUUSI, PEKKA, Alcohol Sales Experiment in rural Finland. Helsingfors 1957.
- LAZAREFF, HELENE and PIERRE, The Soviet Union after Stalin. New York 1956.
- LUNDIN, LEONARD, C., Finland in the second World War. Indiana University Press. U. S. A.
- PETROV, V. & E., Sant vittnesbörd. Berghes förlag. Sthlm 1956.
- STRÖMBERG, HÅKAN, Konungens dispensmakt. Lund 1957.
- Raoul Wallenberg. Dokumentsamling jämte kommentarer rörande hans fångenskap i Sovjetunionen. Kungl. Utrikesdepartementet. Sthlm 1957.
- Förteckning över Riksdagsbibliotekets nyförvärv år 1956. Sthlm 1957.
- Helsingfors stads statistik. I. Hälso- och sjukvård. 1955. Helsingfors 1956.
- Utrikesfrågor, Offentliga dokument m. m. 1956, utg. av Kungl. Utrikesdepartementet. Sthlm 1957.
- Riksdagens revisorers berättelse — 1956. Statsverket. Del II. Förklaringar. Sthlm 1957.
- Befolkningsrörelsen år 1954. Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1956.
- Olycksfall i arbete år 1953. Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1957.
- Löner 1955. Socialstyrelsen. Sthlm 1957.
- Balticum — Ungern — Sovjet. Baltiska kommittén. Sthlm 1957.
- Aktuellt och historiskt. Meddelanden från försvarsstabens krigshistoriska avdelning 1956. Sthlm 1957.
- Händel. Berättelse för år 1955. Del I. Kommerskollegium. Sthlm 1957.
- Undervisningsväsen. 1952—53. Helsingfors stads statistik. Helsingfors 1957.
- Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. Utg. av Riksdagsbiblioteket 1956. Sthlm 1957.
- Jahrbuch des öffentlichen Rechts. Neue Folge. Band. 5. Tübingen 1956.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

- Allsvensk Samling, Balans, Bedriftsökonomen, Diakonen, Ekonomisk Revy, Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hförs), Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review, Näringsfrihetsfrågor, Kommersiella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Medborgaren, Mercator (Hförs), Nationaløkonomisk Tidsskrift, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidskrift för international Ret (Kbhvn), Nya Argus, Political science quarterly, Samtid och Framtid, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hförs), Sociala Meddelanden (Sthlm), Social Tidskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statistisk Månadsskrift (Kbhvn), Statistisk Tidskrift, Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The American Political Science Review, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidskrift för Rettsvitenskap, Tidskrift för Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikespolitik, Weltwirtschaftliches Archiv, Vi, Økonomi og Politik, Nordisk Kontakt.

Ny omarbetad och utvidgad upplaga

Människan som samhällsvarelse

Inledning till socialpsykologien

av Sven Wermlund

»en ypperlig orientering. Att den är den bästa tillgängliga på svenska anser jag självklart. Men jag är inte säker på att någon amerikansk text-book är bättre.»

Torgny Segerstedt i GHT

17:75

GLEERUPS

Håkan Ohlssons Boktryckeri

Svenska statsrättens grunder | 2:a uppl.

Av NILS HERLITZ

Inb. 24:—

NORSTEDTS

»Den ger en levande bild av vår statsrättsliga ordning sådan den i verkligheten gestaltar sig och fungerar. Herlitz har ställt sig bl. a. den uppgiften att sätta läsaren in i samspelet mellan de olika samhällskrafterna, att göra en rättsociologisk studie på det konstitutionella området om man så vill. Det är med andra ord en mycket nyttig bok och tillika rolig, inte minst för envar, som har något intresse för de former under vilka styrelsen i vårt land fungerar.»

Gustaf Petré i Svensk Juristtidning